

Synopsis trium confessionum
evangelicarum in Hungaria
septentrionali

– Pentapolitanae, Heptapolitanae
et Scepusianae –

apparatu critico necnon locis parallelis
Bibliorum, patrum ac confessionum
adhibitis

edita emendataque a

Zoltáno Csepregi

Budapestini a. D. 2003.

Paucal lectoribus praecienda^a

Varias lectiones, quae sunt in sola ratione scribendi, necnon varias lectiones ad abbreviationes locorum Bibliorum patrumque in apparatu critico omittere placitum est. Testes maiores collati sub apparatu critico ostenduntur.

De regulis transscriptionis in hac synopsi observatis

Variae formae litterarum aliaeque species typographicae chirographicaeque non observantur, e.g. inter rotundam et longam formam litterae s, f haud discernitur. Inter litteras u et v necnon i et j ut inter vocalem et consonantem consequenter discernitur, excepto textu Latino, ubi semper littera i usus sum. Usus litterarum ß, w et y originale sequitur, in Hungarico tamen ß ut ligatura pro sz dissolvitur. Ligaturae et contractiones servatis tamen abbreviationibus et siglis tacite dissolvuntur. Usus dividendi vel coniungendi vocabula originale sequitur. Usus interpunctionis et litterarum quadratarum vero (ne quidem nominibus communibus Germanicis exceptis) ad eandem normam redigitur. A litteris enim quadratis non exorsus sum nisi nomina divina vel propria, praeterea sententias. Litterulae e superscriptae semper ut puncti duplices, quae Germanice Umlaut vocantur, redduntur. Accentus (acuti, graves circumflexique) omnino omittuntur, excepto tamen textu Hungarico, ubi accentus (acuti, graves, circumflexi necnon caudae subscriptae) semper ut accentus acuti redduntur. Littera composita

^a Cf. Müller, Gerhard (ed.): Empfehlung zur Edition frühneuzeitlicher Texte der „Arbeitsgemeinschaft außeruniversitärer historischer Forschungseinrichtungen“. Archiv für Reformationsgeschichte 72 (1981) 299-315.

g' ut gy redditur. Usus elevationum originali correspondet.

Vorbemerkungen

Orthographische Varianten sowie Varianten zu Abkürzungen von Bibel- und Väterstellen werden im textkritischen Apparat in der Regel nicht einzeln verzeichnet. Die herangezogenen Hauptzeugen werden in der Fußzeile vermerkt.

Zur Transkription

Schrift- und Druckgeschichtlich bedingte Eigentümlichkeiten werden nicht wiedergegeben: zwischen Lang-s und Rund-s (l, s) wird z.B. nicht unterschieden. U und v sowie i und j werden nach dem Lautwert normalisiert, im Lateinischen wird jedoch j immer mit i wiedergegeben. ß, w und y werden laut der Vorlage beibehalten, im Ungarischen aber wird ß als eine Ligatur für sz aufgelöst. Alle Kürzungen und Ligaturen werden stillschweigend aufgelöst, Abkürzungen und Siglen werden jedoch beibehalten. Die Getrennt- und Zusammenschreibung folgt der Vorlage. Die Interpunktion wird nach grammatikalischen Gesichtspunkten vereinheitlicht. Es wird alles klein geschrieben mit Ausnahme von Gottes- und Eigennamen sowie Satzanfängen. Das übergesetzte e wird aus technischen Gründen als Doppelpunkt (Umlaut: ö ü ä) wiedergegeben, sonst werden die den Vokalen zugesetzten diakritischen Zeichen nur im Ungarischen (als Striche normalisiert) wiedergegeben. Das Zeichen g' wird als gy wiedergegeben. Alle Hervorhebungen folgen der Vorlage.

Elöljáró megjegyzések

A pusztán helyesírási változatokat, valamint az idézett helyek rövidítéseiben tapasztalható eltéréseket a kritikai apparátus általában nem jelzi. A főbb egybevetett tanúk a kritikai apparátus alatt vannak felsorolva.

Az átírásról

Az íráskép sajátosságaira a kiadás nincs tekintettel: a kerek és a hosszú s között pl. nem tesz különbséget. Az u és v, valamint i és j betűket mindenütt hangértékük szerint alkalmazom, a latinban azonban az i használatát egységesítem. Az eredetihez híven őrzöm meg a ß, w és y betűk használatát, viszont az ß-t a magyarban ligatúrának tekintve sz-ként feloldom. A ligatúrákat és összevonásokat feloldom, a rövidítéseket viszont megtartom. Az egybeírásnál az eredeti írásmódot őrzöm meg. A központosítást normalizálom, és a nagybetűk használatát egységesítem. A nagybetűs írást csak a tulajdonnévként használt szavakban, ill. mondat elején tartom meg, azaz a német köznevek is kisbetűvel szerepelnek. A fölérít e-t a németben és a magyarban két ponttal adom vissza (Umlaut: ö ü ä). Egyébként az ékezeteket (vesszőként normalizálva) csak a magyarban tartom meg. A g' betűt gy-ként írom át. Az összes kiemelés az eredetit követi.

Elenchus testium (codicum et editionum) atque siglorum

- 1613 editio princeps Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1053)
 1634 editio altera Cassoviensis Confessionis Pentapolitanae (RMNy 2,1585)
 A Acta publica ecclesiastica protestantium in Hungaria. Codex saeculi XVIII. Országos

CH

CS

CA et alii loci paralleli

- Széchényi Könyvtár (OSzK) Quart. Lat. 1169.
- B Bruckner Győző: Az 1530. évi augsburgi birodalmi gyűlés. A Confessio Augustana és magyarországi variánsai. In: Emlékkönyv az Ágostai Hitvallás négyszázados évfordulója ünnepére. Miskolc 1930. 1-111. (= Viktor Bruckner, Die oberungarischen Glaubensbekenntnisse und die Confessio Augustana. In: Gedenkbuch anlässlich der 400 jährigen Jahreswende der Confessio Augustana. Leipzig, Miskolc 1930. 3-67.)
- BS Bekenntnisschriften der evangelisch-lutherischen Kirche. Göttingen 1930.¹²1999.
- C Collectanea ad historiam ecclesiasticam protest. Hung. Codex saeculi XVIII. OSzK Fol. Lat. 2077.
- CA Confessio Augustana; columnae synopseos "CA et alii loci paralleli" inter alia articulos in BS et CR emendatos huius confessionis (invariantae necnon variantae) praebet.
- CH Confessio Heptapolitana seu Montana; columnae synopseos "CH" textum Libri Confessionum Schemnicensis in E editum, tamen a manifestis typographi erroribus vindicatum praebet.
- CP Confessio Pentapolitana
- CR Corpus reformatorum. Berlin 1834 sqq.
- CS Confessio Scepusiana; columnae synopseos "CS" textum manuscripti Igloviensis in F editum, tamen a manifestis typographi erroribus vindicatum praebet.
- D Martinus Klanitius: Christiana seculi XVI. per Hungariam in religione tolerantia... Accessit Confessio fidei V. LL. RR. civitatum super-Hung. d. regi Ferdinando I. an. 1549. exhibita. Pestini 1783.
- E Breznyik János: A selmezbányi ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története. I. Selmezbánya 1883.
- F Peter F. Barton, László Makkai, József Barcza, Pál I. Fónyad: Ostmitteleuropas Bekenntnisschriften der evangelischen Kirchen A. und H. B. des Reformationszeitalters. Bd. III/1. 1564-1576. Bp. 1987.
- G Versio Germanica editionis Cassoviensis (CP); columnae synopseos "G" textum Germanicum editionis principis a manifestis typographi erroribus vindicatum praebet.
- H Versio Hungarica editionis Cassoviensis (CP); columnae synopseos "H" textum Hungaricum editionis principis a manifestis typographi erroribus vindicatum praebet.
- I Acta ecclesiastica. Codex saeculi XVII. Evangélikus Országos Levéltár (EOL) Archivum generalis ecclesiae (AGE) V. 18.
- K Kiss Kálmán: Az öt szabad királyi város – Kassa, Lőcse, Bártfa, Eperjes és Kisszeben – keresztyén tanának vallástétele. Sárospataki Füzetek 10 (1866) 159-165.
- L Versio Latina editionis Cassoviensis (CP); columnae synopseos "L" textum Latinum editionis principis a manifestis typographi erroribus vindicatum praebet.
- M Ioannes Burius: Micae historico-chronologicae Pannonico-evangelicae anno 1685. et insequentibus in ordinem redigi coeptae. Codices manuscripti: EOL AGE IV.e.1; IV.e.2; OSzK Fol. Lat. 2063; 2064.
- N Confessio ecclesiarum montanarum, Schemnitii ab omnibus earum ministris habita, anno MDLIX die VI. mensis Decembris (Novisoli 1578 Scholtz, RMNy 1,407, ad Gregorii Meltzeri Confessionem verae religionis, seu antiquissimae fidei de mediatore generis humani Iesu Christo, vero Deo et homine etc. adiuncta)
- O [Munyay Antal]: Historia ecclesiae evangelicae aug. conf. addictorum in Hungariae universe, praecipue vero in tredecim oppidis Scepusii. Halberstadt 1830.
- P Caspar Pilcius: Assertio regularum breviter et simpliciter coenae dominicae sententiam complectentium etc. [Zerbst 1589] RMNy 1, Appendix 47.
- PL Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-Paul Migne. Series Latina. 1-221. Paris, 1841-1864.
- PG Patrologiae cursus completus. Accurante Jacques-Paul Migne. Series Graeca. 1-167. Paris, 1857-1866.
- R Ioannes Ribini: Memorabilia Augustanae Confessionis in Regno Hungariae a Ferdinando I. usque ad III. I-II. [Pozsonii] 1787.
- S Editio critica Eugenii Solyom machina scripta (CP) e legato auctoris reperta (circa annum 1976).
- Sz Mátyás Szlávik: Die Reformation in Ungarn. Halle/Saale 1884.
- T Thúry Etele: Ág. hitv. ev. zsinatok a bécsi béke előtt. Magyar Protestáns Egyház-történeti Adattár 2 (1903) 1-117.
- U Johannes Borbis: Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung. Nördlingen 1861.
- V Biblia sacra iuxta vulgatam versionem Stuttgartensia. 1-2. Stuttgart 1969.
- Vi Biblia Hungarica iuxta translationem Vizsolyensem.
- W Martin Luther: Werke. Kritische Gesamtausgabe. Deutsche Bibel. 1-12. Weimar 1906-1961. (WA.DB)

Confessio <christianae doctrinae>^a quinque /regiarum liberarumque^b civitatum °in Hungaria superiore^c, Cassoviae, Leutschoviae, Bartphae, Epperiessini^d ac Cibinii^e. ^fExhibita laudatissimae quondam recordationis regi Ferdinando anno 1549. In tribus linguis, Latina, Germanica et Hungarica impressa. Cassoviae per Ioannem Fischer anno MDCXIII.⁺¹

*1. Corinth. 3. vers. 11. Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id, quod positum est, quod est Christus Iesus.

Christi mandatum cum promissione: Qui me confitebitur coram hominibus, hunc et ego confitebor coram patre meo coelesti et omnibus angelis. Qui me vero^f negaverit coram hominibus, hunc ego^g quoque negabo coram patre meo coelesti etc. Matth. 10. vers. 32.^h Mar. 8. v. 38. Luc. 9. v. 26. et 12. cap. v. 8. Subiecta horribili comminatione.*ⁱ

^a <> A, C: christianae fidei M, R: christiana Sz: doctrinae christianae

^b ^ A, C: liberae M: liberarum regiarumque; om. Sz

^c °° A, C: in superiori Ungaria; om. Sz

^d A, C: Eperies 1634, D, M: Eperiessini R: Eperiesini

^e A, C: Cibini

^f tr. 1634: vero me

^g om. B

^h 1613 falso: 52.

ⁱ ** A, C: Matthaei X. Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in coelis est; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui in coelis est. D: I. Corint. III. 11. Rom. X. 10. Matth. X. 32.

Bekantnus christlicher lehr und glaubens der fünff königlichen freystädt in ober Hungern, Caschaw, Leutsch, Bartfeldt, Eperies unnd Zeben. König Ferdinando hochmiltister gedechnüs im jar 1549. ubergeben. In dreyen sprachen, lateinisch, deutsch und ungrisch gedruckt. Zu Caschau durch Joann. Fischer 1613.

I. Corinth. 3. vers. 11. Niemand kan einen andern grundt legen ausser dem, der gelegt ist, welcher ist Jesus Christus.

Christi befehl mit der verheischung: Wer mich bekennen wird für den menschen, den wil ich auch bekennen für meinem himlischen vater und allen engeln. Wer mich aber verleugnen wird für den menschen, den wil ich auch verleugnen für meinem^j himlischen vater etc.² Matt. 10. v. 32.^k Marc. 8. v. 38. Luc. 9. v. 26. et 12. cap. v. 8. Mit zuthuung schröcklicher Betrewung.

^j 1634: meinen

^k correctum secundum W, L, H; 1613, 1634, B: 52.

Az öt szabad kiralyi^l varosoknak fölső Magyarorszagban, Cassanak, Lötsenek, Bártphának, Eperiesnek és Szibinneker keresztyéni tudományról és hitről való vallás tétele. mely be adattat az bodogh emléközetü Ferdinánd királynak 1549. esztendőben. Es három nyelven, deákul, németül és magyarul nyomtattat. Cassan Fischer Iános által 1613. eztendőben.

I. Cor. 3. 11. Fundamentomot mást senki nem vethet az kívül, az mely vettetet, mely az Iesus Christus.

Az Christusnak igérettel való paranczolattya, mely után rettenetes fenyegetését vetette. Matth. 10. 32. 33. Minden az ki vallást téssen én rólam emberek előtt, énis vallást tésszek arról az én atyám előtt, ki az menyben vagon. Valaki pedig megh tagadánd engemet emberek előtt, meg tagadom énis azt az én atyám előtt, ki az menyben vagon.

^l om. 1613

<Confessio fidei civitatum montanarum Hungariae.>^a
^bCollecta ex sacris et aliorum doctorum libris anno a restituta salute 1559 die sexta Decembris.^b
^cQui confidit in Domino, sicut mons Sion, in aeternum non commovebitur.^{oc}

^a <> *N*: Confessio ecclesiarum montanarum civitatum
^b ^ *N*: Schemnitii ab omnibus earum ministris habita anno MDLIX. die VI. mensis Decembris. *M, R*: cet. gloriosissimo imperatori Ferdinando ac rev. domino archiepiscopo Olaho humillime oblata. *A, C var. add.*: Haec eadem confessio descripta prostat ex chartis m. rev. d. Godofredi Titii olim Schemnicen. symmystae, postea exulis pro Christo cum probationibus ex patribus desumptis unicuique articulo subiunctis. In qua titulus fatetur eandem archiepiscopo Strg. Nicolao Olaho anno 1559. die 6. Dec. oblatam fuisse. *M add. ad finem*: Huc usque confessio montanarum civitatum, quam cum praecedentibus inter montanarum ministros et archiepiscopum Olahum controversiis mecum communicavit pl. rev. et cl. dominus Godofredus Titius olim Schmenitziensis symmista, tandem coexul et acerbitatum consors dilectissimus.
^c °° *N*: Roma. 10. Corde creditur ad iustitiam, ore autem fit confessio ad salutem. *N add. ad finem*: Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano. Finis. Novisolii excudebat Christophorus Scholtz in aedibus d. Gregorii Lindner. An. 1578 in mense Maio.

Confessio fidei christianae ecclesiarum Scepusianarum^d, quae usitate vocantur^e viginti quatuor regalium^f, ⁺correspondens Confessioni Augustanae, et civitatum eiusdem regionis,^g (sive Confessio Scepusiana 1569).^h
 Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui in coelis est.ⁱ

^d *O, R*: Scepusiacarum
^e *R*: vocatur
^f *O*: regales
^g ++ *O*: Confessioni tam Augustanae, quam et quinque civitatum l. regiarumque superioris Hungariae consentiens
^h () *om. B, O, R; B var. add.*: Confessio fidei christianae parochorum vigintiquatuor regalium ecclesiarum in Scepusio *O add.*: Anno 1549 imperatori et regi Ferdinando I.; anno vero 1560 Antonio Verantio episcopo Agriensi et eidem iam archi-episcopo Strigoniensi anno 1573 exhibita; in synodo Cibiniensi anno 1560 per pastores et legatos liberarum civitatum probata atque per universitatem comitatus Scepusiensis in generali congregatione anno 1587 acceptata et ratihabita. *T add.*: Confessio haec XXIV. regalium seu ecclesiarum Scepusiacarum conscripta est anno 1573. correspondens in omnibus confessioni montanarum civitatum exceptis unice articulis de ecclesia, de confessione, de usu sacramentorum et de libero arbitrio.
ⁱ *Versum Psalmi commemorat B, om. O, R*

Ps 124,1 iuxta LXX V: Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum.
 Mt 10,32-34 V: Omnis ergo, qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram patre meo, qui est in caelis. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum coram patre meo, qui est in caelis. Nolite arbitrari, quia venerim mittere pacem in terram, non veni pacem mittere, sed gladium.
 Lc 12,8 V: Dico autem vobis, omnis, quicumque confessus fuerit in me coram hominibus, et filius hominis confitebitur in illo coram angelis Dei. Qui autem negaverit me coram hominibus, denegabitur coram angelis Dei.
 Rm 10,10 V: Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit in salutem.
 I Cor 3,11 V: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere praeter id, quod positum est, qui est Christus Iesus.

Ad lectorem benevolum.

Utinam hodie memorabile theologi quondam eloquentissimi, Iohannis Chrysostomi (super Ep. Pauli ad Rom.) usurpare possemus: „Nunc verbum Domini Dei apud nos habitat abunde cum omni sapientia.” Licet enim sanus apostolorum sermo in universum exierit terrarum orbem et inter medios quoque ecclesiae Dei hostes „sermo Domini, sermo Domini” obstrepat abunde, ast non habitat profecto cum omni sapientia. Alii enim rancidam detestabilemque Arii, Samosateni, Photini et similium redolent haeresim, alii Manicheismum pro salutari venundant sermone, alii Flacium imitantur, plurimi pharisaismum sub specie veri toto obrudunt conamine et quod asperius, ferro, carceribus, igne et quavis tyrannide Phalaridis atrocior poena conscientias torquent. Super haec omnia inter eos quoque, quorum unus Deus, una fides, unum baptisma, de praecipuis doctrinae christianae capitibus graves extant controversiae. Hinc tot simultates ac odia intestina, quibus totus ferme terrarum orbis infectus iram Dei ad vindictam provocat.

Optandum sane esset, si somnium illud Platonicum de circulo temporis vel micam saltem haberet realitatis, ut tempus illud Chrysostomi, quo principes temporis illius verae pietatis studiosi, Theodosius, Arcadius, Honorius redivivi orthodoxam et verbo Dei consonam de articulis fidei tuerentur professionem, sicuti pie, constanter ac strenue tunc factitabant, tempus, inquam, illud recurreret. Aut si illud non, saltem felix haud pridem ante annos 84 laudatissimi regis ac imperatoris Ferdinandi primi seculum illucesceret, qui, ne caligine et cimberis tenebris verus Dei cultus, quem osores veritatis tunc acriter prosequantur, involveretur, ad unam simplicissimamque verbi divini regulam iuxta articulos fidei christianae examinare decrevit.

An den günstigen leser.

Wolte Gott, daß wir heit zu tage daß denckwürdige sprüchlein des weilandt mit beredsamkeit hochbegabten Iohannis Chrysostomi recht brauchen mechten oder könten: „Nun wohnet das wort Gottes bey unß reichlich mit aller weißheit!” Den ob wol zwar der apostel unverfälschte lehre mit ihrem schal in alle welt außgegangen undt mitten unter den feinden der kirchen Gottes „das wort deß Hern, ja deß Hern wordt” sich reichlich hören lasset, so wohnet es doch in der warheit nicht daselbsten mit aller weißheit. Dan da riechen etliche nach Arrii, Samosaten, Photini unnd dergleichen stinckenden undt verdamlichen ketzereyen, etliche führen Manicheismum ein unnd verkauffen den selben für daß heilsame wort Gottes, etliche sint nachfolger des Flacii, meisten theils unterstehen sich, mit gantzen ernst pharisaismum unter den schein der warheit auff zu dringen, und welches noch mehr, so werden die gewissen mit schwerdt, gefängnissen, feur und allerley grausamerer marter, alß Phalaris mögen erfinden, gepeyniget und gefoltert. Über das alles, so sint auch unter denen, die einen Gott, einen glauben und eine tauffe haben, von den vornembsten hauptstücken der christlichen lehre grosse spaltungen oder schwere streits kempffe. Daher kommen so viel mißverstände und inwendiger haß, damit fast die gantze welt vergiffet, dadurch sie ihr Gottes rache auff den haß ladet.

Zu wüntschen were eß, das Platonis traum vom zirkel der zeit nur genaw sich in werck spiren liesse, oder die jahr, darinnen Chrysostomus gelebet, herwieder kämen, in welchen der waren gottseligkeit zugethane printzen, alß Theodosius, Arcadius, Honorius wieder lebendig würden unnd die rechtgläubige unndt mit Gottes wort gleichstimmige bekentnis von den glaubens artikeln in ihren schutz nehmen möchten, wie sie sich damallß wircklichen in gottseliger

Az jo akaro olvasonak.

Vajha ma az néhai szent irás magyarázó Aranyszájú Szent Jánosnak emlékezetes szavával élhetnénk: „Mostan az Istennek igeje mi közöttünk lakozik bösegesen minden bölcseséggel.” Mert noha az apostali józan ighe ki terjedet az föld kerekiségébe, és még az Isten anyaszentegyházának ellenséghi közöt-is ez zörögh böseggel: „Isten igeje, Isten igeje”, de bizonyára nem minden bölcseséggel, mert némelyek Ariusnak, Samosatenusnak, Photinusnak és hasonlónak avas és utálatos eretnekségének büdösségét mutatják. Egyebek az Manicheus értelmét üdvösséges beszéd gyanánt árúlják, némelyek Flaciust követik, nagy sokan az pharisaeusok szerzetit igazságh szine alatt minden igyekezetekel toszogattják, és az mi darabosb, vassal, tömlöccel, tüzel és akar mely Phalaris kegyetlenségénél szörnyeb büntetéssel az lelki ismereteket csigázzák. Mind ezek felet még azok között is, kiknek egy Istenek, egy hitnek, egy keresztségek vagyon, az keresztyéni tudománknak kiváltképen való részei felöl nehéz viszázkodások vadnak. Innen vagyon ennyi szín mutatás és egymás között való gyűlölséghek, melyek miat az egész föld megh vesztegettetvén az Istennek haraghját boszszu álásra ingerli.

Kivánnunk kellene bizonyára, ha amaz Plátó álmodozásának az üdö fordulása felöl valóságának csak morsalékja volna, hogy Chrysostomusnak amaz ideje, melyben azon üdöbéli igaz kegyesség szerető fejedelmek, Theodosius, Arcadius és Honorius megh elevenedvén az ecclésiának igaz és Isten igéjével egyező vallását az hitnek ágazati felöl ótalmazzák, á mint kegyesen, álhatatosan és serényen akkor cselekednek vala, az az üdö, mondom, előkerülne. Avagy ha az nem, csak nem régen az dicsiretes első Ferdinand király és imperator ideje derülne fel, az ki, hogy az igaz isteni tisztelet süri sötétségben ne

Quod dum fieret, ne quinque regiae liberaeque civitates in Hungaria superiore, Cassovia, Leutschovia, Bartpha, Eperiesinum ac Cibinium haereseos, ut accusabantur, convincerentur, de praecipuis doctrinae christianae capitibus, puta de Deo tri uno, de creatione, de peccato, de incarnatione Christi, de iustificatione, de fide, de bonis operibus, de ecclesia, de baptismo, de coena Domini etc. confessionem brevi forma contractam exhibuerunt, quae iudicio sapientissimi optimique monarchae, dicti Ferdinandi primi approbata fuit. Hi illi sunt articuli ab omni glossa aliena vindicati, quos nobilissimus atque amplissimus magistratus noster ante annos viginti tribus linguis, Latina, Germanica et Ungarica omnibus legendos typis divulgaverat.

Postquam vero desideratis omnibus pene exemplaribus a plurimis nobilissimus atque amplissimus magistratus noster solícite inquirere intelligenet denuo recudere iussit.

Deus, cuius gloriam omnis annunciat creatura, exaudiat preces et gemitus ecclesiae suae, patefaciat omnibus lucem evangelii, det universis et singulis mentem mysteriorum divinorum capacem, ut contemptis ac neglectis superstitionibus humanis praeter et extra verbum Dei excogitatis una fides catholica per totum orbem terrarum praedominetur. Amen.^a

^a *Sola editio 1634 has tres praefationes continet.*

beständigkeit und tapfferkeit deß falß haben erfinden lassen. Oder wen ja diese zeit aussen bliebe, nur allein das newlich vor 84 jahren zu zeiten hochmildister undt löblichster gedächtnis Ferdinandi, des ersten römischen königes unndt keyserß, gewünschte seculum und zeit sich blicken liesst [sic!] und gleichsam mit seinen stralen anfinde zu scheinen, welcher, daß nicht der wahre Gottes dienst, den die feinde der warheit hefftig verfolgeten, mit dunkelen und tiffesten finsternis bedeckt würde, nach einer einfeltigen regel deß wortes Gottes die artikel des christlichen glaubens zu examiniren oder zu prüfen beschloßen.

Nach dem solches im werck erfüllet, damit nicht die fünff königlichen freyen städte in Ober Hungern, Caschaw, Leutschaw, Bartfeld, Epperies und Zeben, einer ketzereyen, deren sie beschediget würden, möchten überwiesen gemeinet sein, haben dieselbe gedachte stätte von den fürnemsten haupt punkten christlicher lehre, als von dem drey einigen Gott, schöpfung, von der sünde und menschwerdung Christi, gerechtmachung, glauben, gutten werken, von der wahren kirchen, tauff und abendmal deß Herrn etc. ihre glaubens bekentniß in kurtze form zu sammen verfasset auffgewiesen, welches auch durch urteils erteilung deß weisen und gütigen monarchen Ferdinandi primi ist approbiret und gebilliget worden. Dieses sint nun eben die jenigen artikel ohn einige frembde glossa und zusatz, welche unsere edle und wolweise obrigkeit vor zwanzig jahren in dreyen sprachen, lateinisch, deutsch und ungrisch, allen zu lesen in druck hat außgehen lassen.

Nach dem aber solche exemplaria allen nicht zu teil worden, und viel begerten die selben zu lesen, hat auff der selben nachfrage ein edler und wolweiser herr richter und raht auffß newe die selbigen auff zu legen undt zu drucken anbefohlen.

Gott, deß ruhm und ehre alle creatur verkündiget, erhöere seiner kirchen gebet und seuffzen, offenbahre

merülne, mely Isten tiszteletit az igazsághnak ellenséghi akkoron-is üldöznek vala, az egy egygyügyü Isten igéjének világossághát az keresztyéni hitnek ágazati szerént megh visgálni végeszte vala.

Mely midön lenne, hogy ez öt királyi szabad városokra Felső Magyar Országban, Cassára, Lötseré, Bárthára, Eperjesre, Szibinre eretnekséget ne foghatnának, á mint vádoltatnak vala, az keresztyéni tudománnak fő részairől, tudni illik az szent háromságh egy Istenről, az teremtésről, az bünről, az Christus megh testesüléséről, az megh igazulásról, az hitről, az jó cselekedetekről, az ecclesiáról, az keresztségéről, az Úr vacsorájáról etc. rövid summába foghlalt vallás tételt adának bé, melyet az bölcs és felette jó világh biro imperatornak, első Ferdinandusnak iteleti helyben hagyta. Ezek azok az minden idegen értelemtől megh tisztított hitnek ágazati, melyeket az mi nemes és böcsületes magistrátusunk húsz esztendők előtt három nyelven, deákul, németül és magyarul, hogy minden ember olvashatná, nyomtatással közönségessé tötte vala.

Minek utána penig minden exemplárok el fogytanak vólna, vévén eszébe az mi nemes és böcsületes magistrátusunk, hogy sokan keresnék, ujoban ki nyomtatni parancsolá. Isten, az kinek döcsöségét minden teremtet álat hideti, halgassa meg az ő anyaszentegyházának imádságát és foházkodását, és nyiladkoztassa megh mindeneknek az evangéliomnak világossághát, adgyon mindeneknek főre főre oly elmét, mely az isteni titkokat foghassa bé, hogy meg útálván és megh vetvén az Isten igéje körül és ellen gondolt emberi vélekedéseket az egy igaz közönséges hit az egész keresztyén világon mindenek felet uralkodhassék. Amen.

Eph 4,5 V: Unus Dominus, una fides, unum baptisma.

I. De Deo.

Docemus^a unam individuum, aeternam, bonam, iustam, sapientem, immensam etc.^b divinam essentiam esse, iuxta illud^c Deut. 6.^d Dominus Deus noster Dominus^e unus est. Et tamen tres distinctas personas: patrem, ^ffilium et spiritum sanctum^g, eiusdem potentiae, gloriae, aeternitatis etc.^h confitemur, iuxta distinctionem Domini, Matth. ultimoⁱ. Baptizantes^j eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.

^a *M, R (cf. G):* Primo credimus et docemus

^b *B, R, S, Sz:* et

^c *om. A, C*

^d *om. D*

^e *Sz:* Deus

^f *Sz add.:* et

^g *A, C:* s.

^h *om. Sz; B: c. R:* cet.

ⁱ *Sz:* ultimae

^j *A, C, R:* baptizantes

allen daß licht des ewangelii, gebe allen unnd jeden hertzens und glaubens verstandt der geheimnissen Gottes, auff daß in hindan setzung menschlichen aberglaubens, so neben und ausserhalb dem wort Gottes erdacht worden, ein wahrer catholischer glaube durch die gantze welt herschen unnd die oberhandt erhalten möge. Amen.

1. Von Gott

Wir glauben und lehren, das ein einiger Gott sey in einem ewigen, unzertrenlichen, allmechtigen wesen, wie geschrieben steht, Deuteronomii 6. Der Herr unser Gott ist ein einiger Gott,³ aber doch bekennen wir, das in diesem göttlichen wesen drey unterschiedene personen sein, Gott der vater, sohn und heiliger geist, gleicher gewalt, macht und ehren, wie denn solches der eingeborne sohn Gottes lehret, Mathei am 28. Da er heisset tauffen in namen Gottes deß vaters und deß sohnes und deß heiligen geistes.

I. AZ ISTENRÖL.

Ezt tanittjuk, hogy egy, el oszolhatatlan^k, örökké való, jó, igaz, bölts, megh mérhetetlen etc. az Istensegnek állattya, amaz mondás szerint, Deu. 6. Az mi Urunk Istenünk egy Isten.⁴ Es mindazon által három egyenlő hatalmu, diczőségü, öröcké¹ való, megh választatot személyeket, atyát, fiut és szent léket vallunk, az Urnak megh választása szerint, szent Máthénak utolsó részében: Megh keresztelvén őket atyának, fiunak és szent léleknek nevébe^{m,5}.

^k *B:* eloszolhatatlan

¹ *B:* örökké

^m *1634, B (cf. L, V):* nevében

1. De Deo et tribus personis divinitatis.

Docemus et credimus decretum Nicaenae Synodi de unitate essentiae divinae et de tribus personis verum et sine ulla dubitatione credendum esse. Videlicet, quod Deus sit una individua, aeterna, bona, iusta, sapiens, immensa essentia^a, iuxta illud Deut. 6. Dominus Deus noster <unus Deus>^b est. Et tamen tres sunt distinctae personae eiusdem essentiae, potentiae, gloriae et aeternitatis: pater, filius et spiritus sanctus, iuxta distinctionem Domini, ⁺Matth. 28.^{+c} Baptizantes eos in nomine patris,^d filii et spiritus sancti.

I. De Deo.

Docemus et credimus decretum Nicenae Synodi de unitate essentiae divinae et de tribus personis verum et sine ulla dubitatione credendum esse. Videlicet, quod Deus sit una individua, aeterna, bona, iusta, sapiens, immensa essentia divina, iuxta illud Deut. 6. Dominus Deus noster Deus unus est. Et tamen ^lsint tres^{le} distinctae personae eiusdem essentiae, potentiae^f, gloriae et aeternitatis: pater, filius et spiritus sanctus, iuxta distinctionem Domini, Mathei ultimo. Baptizantes^g eos in nomine patris, ^hfilii et spiritus sancti.

I. De Deo.

Ecclesiae magno consensu apud nos docent, decretum Niceanae synodi de unitate essentiae divinae et de tribus personis verum et sine ulla dubitatione credendum esse; videlicet, quod sit una essentia divina, quae et appellatur et est Deus aeternus, incorporeus, impartibilis, immensa potentia, sapientia, bonitate, creator et conservator omnium rerum, visibilium et invisibilium; et tamen tres sint personae, eiusdem essentiae et potentiae, et coaeternae, pater, filius et spiritus sanctus. Et nomine personae utuntur ea significatione, qua usi sunt in hac causa scriptores ecclesiastici, ut significet non partem aut qualitatem in alio, sed quod proprie subsistit.

Damnant omnes haereses, contra hunc articulum exortas, ut Manichaeos, qui duo principia ponebant, bonum et malum, item Valentinianos, Arianos, Eunomianos, Mahometistas et omnes horum similes. Damnant et Samosatenos, veteres et neotericos, qui cum tantum unam personam esse contendant, de verbo et de spiritu sancto astute et impie rhetoricantur, quod non sint personae distinctae, sed quod Verbum significet verbum vocale et spiritus motum in rebus creatum.

Dt 6,4 V: Dominus Deus noster Dominus unus est.
Mt 28,19 V: Baptizantes eos in nomine patris et filii et spiritus sancti.

^a *M, R (cf. L, CS) add.:* divina

^b <◇ *M, N, R (cf. CS):* Deus unus

^c ++ *N (cf. L, CS):* Matthaevi ultimo.

^d *N (cf. L, V) add.:* et

^e [] *R (cf. CH):* tres sunt

^f *om. R*

^g *R (cf. V):* baptizantes *O:* baptisate

^h *R (cf. L, V) add.:* et

II. De creatione.

^aDocemus et credimus^a eundem Deum, qui in essentia unus et in personis trinus est, omnia creasse atque adhuc creare et^b conservare res conditas, fuisseque^c originaliter in ipsa creatione omnia valde bona, sicut scriptum est Gene. 1. Vidit Deus omnia^d, quae fecerat, <et erant valde bona>^e. Sed Lucifer^f cum suis sociis degeneravit, hominemque secum in eandem inobedientiam^g traxit. Hinc omnia, quae mala sunt, habent originem suam. Deus enim propter peccatum maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum intravit in mundum, Rom.^h 5.ⁱ, sic etiam omnes plagae sunt poenae peccatorum.

^a // *M, R* (cf. *G*): Secundo credimus et docemus

^b *om. C*

^c *Sz*: fecisseque

^d *A, C add.*: valde bona esse

^e <> *om. A, C*

^f *M, R*: satan

^g *B, S*: in obedientiam *K*: obedientiam

^h *C falso*: Ioh.

ⁱ *Sz falso*: 8.

2. Von der schöpfung der welt.

Wir glauben und lehren, das der einige, allmechtige Gott, der in einem wesen und drey unterschiedenen personen ist, alle ding erschaffen hab und noch schaffe, regiere und erhalte, und das im anfang alle ding gut gewesen sein, da sie geschaffen waren, wie geschrieben stehet, Genesis I. Gott sahe an alles^j, was er geschaffen hat, und sihe, es war alles sehr gut.⁶ Aber Lucifer, der teuffel, ist mit seinen engeln von Gott abgefallen und hat auch den menschen, der zum bilde Gottes geschaffen war, in gleichen fall durch sein list gebracht. Daher hat alles böses seinen ursprung, denn Gott von wegen der sünde auch das erdreich verflucht hat, und wie der todt umb der sünde willen in diese welt kommen ist, Rom. 5., also ist auch unglück in dem menschlichen geschlecht eine straff der sünden.

^j *B*: aller

II. AZ TEREMTESRŐL

Ezt tanítottuk és hisszük, hogy ugyan azon Isten, az ki állatjában egy és személyében három, teremtet mindeneket, és meghis gondot visel, és meg tartja az teremtet allatokat. Es hogy eredet szerint az teremtésben mindenek igön jok voltak, az mint irva vagyon, Gen. 1. 31. Látja Isten mindeneket, az mellyeket teremtet vala, és igön jok valának. De az ördög^k az ő társaival el vetemedék és az embert maghával azon engedetlenségre voná. Innét vagyon mindeneknek, az mellyek gonoszok, az ő eredeti, merre: mert Isten az bünért megh átkozá^l az földet. Es amiképen az halál az bünért jöt bé ez világra, Rom. 5., ezönképen <minden csapások az bünöknek>^m büntetési.

^k *B*: örödöggh

^l *B*: meghátkozá

^m <> *1613, B*: az bünöknek minden czapási és

II. De creatione.

Docemus et credimus eundem Deum, qui in essentia unus et in personis trinus est, omnia creasse et ad nunc^a creare et conservare, fuisseque originaliter in ipsa creatione omnia valde bona, sicut Gen. I. scriptum est. Sed Lucifer cum suis sociis hominem quoque in eandem inobedientiam^b traxit. Hinc omnia, quae mala sunt, habent originem suam. Deus enim propter peccatum maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum intravit in mundum, invidia diaboli, Rom. V., ⁺ita et^{+c} omnes plagae sunt poena^d peccatorum.

^a *M, N, R (cf. L, CS):* adhuc

^b *B, E, Sz, U:* obedientiam

^c *++ N (cf. L, CS):* sic etiam

^d *M (cf. L, CS):* poenae *N:* paenoe

II. De creatione.

Docemus et credimus eundem Deum, qui in essentia unus et in personis trinus est, omnia creasse et adhuc^e creare et conservare, fuisseque originaliter in ipsa creatione omnia valde bona, sicut Genes. I. scriptum est. Sed Lucifer cum suis sociis degeneravit, hominem quoque secum in eandem inobedientiam traxit. Hinc omnia, quae mala sunt, habent originem suam. Deus enim propter peccatum maledixit terrae. Et sicut mors propter peccatum intravit in mundum, invidia diaboli, Rom. 5., sic etiam omnes plagae sunt poenae peccatorum.

^e *om. R*

Gn 1,31 V: Viditque Deus cuncta quae fecit et erant valde bona.

Gn 3,17 V: Maledicta terra in opere tuo.

Rm 5,12 V: Sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit et per peccatum mors.

III. De peccato originis.

^aDocemus et credimus^a primos parentes origine iustos fuisse, in lapsu autem iustitiam amisisse,^b omnesque homines cum originali iniustitia et peccato, quod aeterna morte dignum est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psal. 51. Ecce in iniquitatibus conceptus^c sum etc.^d Et Gene. 6.^e et 8. Omnis cogitatio humani cordis ad malum prona est.

IV. De incarnatione Christi

Docemus et credimus^f mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius Dei vocatur in scriptura, veram carnem humanam [<]ex utero intactae virginis^g sumpsisse. Vereque Deum et hominem^h in una persona de virgine natumⁱ esse, iuxta vaticinium Esa. 7. Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emanuel^l. Et historiam Lucae 1. et 2.^k

^a // *M, R*: Tertio credimus et docemus

^b *A, C add.*: illique horribilem depravationem et mentis coecitatem voluntatisque aversionem inexplicabilem successisse,

^c *A, C*: natus

^d *R*: cet.

^e *K falso*: 5. *R*: 4.

^f ** *M, R*: Quarto credimus et docemus

^g () *Sz*: intactae virginis utero

^h < *om. C*

ⁱ *C*: natam

^j *A*: Immanuel *C*: Emmanuél *D, K, Sz*: Emmanuel

^k *M, R add.*: de conceptione et nativitate eius.

3. Von der Erbsünd.

Wir lehren und glauben, das unser erste Eltern, Adam und Eva, anfänglich in der Schöpfung gerecht und vollkommen sind gewesen, aber durch den Fall haben sie die Gerechtigkeit verlohren. Daher werden alle Menschen in Sünden empfangen und geboren, und vermag ihm selbst kein Mensch von solchen Sünden durch sein eigene Kräfte zu helfen, wie David spricht, Psalm 51. Sihe, Herr, in Sünden bin ich geboren, in Sünden empfing mich mein Mutter. Und Genesis 6. 8.¹ Alles richten und trachten daß Menschen hertzens ist von Jugendt auff böse.

¹ *B*: 6-8.

III. AZ EREDENDŐ BÜNRŐL.

Ezt taníttjuk és hiszszük, hogy az első szüleink eredet szerint igazak^m voltak, az esetben pedig az igazságotⁿ el veszítették, és minden emberek eredet szerint való hamissággal^o és bűnel, mely örök halálra méltó, születetnek, és ettől semminémű magok erejével meg nem szabadulhatnak, amaz 51. Pálmus szerint^p: imé én álnokságban fogantattam.⁷ Es Gen. 6. & 8. Minden gondolattya az ember szívének az gonoszra haylandó^q.

^m *B*: igazok

ⁿ *1613*: igazságot

^o *B*: hamissággal

^p *B*: szerint

^q *B*: haylando

III. De peccato originis.

Docemus et credimus primos parentes origine iustos fuisse, lapsu autem iustitiam amisisse, omnesque homines cum originali iniustitia^a et peccato, quod aeterna morte dignum est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psalm. 51. Ecce in iniquitatibus <factus sum>^b etc.^c Gen. 8. Omnis cogitatio cordis humani cet.^d Et Augustinus tom. 9 in Ioh. tract. 49. Nemo se palpet, de suo Satanas est, de Deo beatus est: quid enim est^e de suo, nisi de peccato suo? Tolle peccatum, quod est tuum, iustitia^f, inquit, de Deo est; quid enim habes, quod non accepisti? Ambrosius de vocatione gentium lib. I. cap. 9. Licet insit homini malum^g velle, tamen, nisi donatum, non habet bonum velle, illud contraxit natura per culpam; hoc recipit natura per gratiam. Bernhardus de annuntiatione b. Mariae in homil. I. Si stare non potuit humana natura adhuc integra, quanto minus potuit per se ipsam^h resurgere iam corrupta.

^a B, E: iustitia Sz: in iustitia

^b <> om. N

^c om. M; R, Sz: cet.

^d M: etc. N: humani cordis ad malum prona est ab infantia.

^e ++ N: est enim

^f B, E: institia

^g Sz: manum

^h N: seipsam

III. De peccato originis.

Docemus et credimus primos parentes origine iustos fuisse, lapsu autem iustitiam amisisse, omnesque homines cum originali iniustitia et peccato, quod aeterna morte dignumⁱ est, nasci, neque ab hoc ullis suis viribus liberari, iuxta illud Psalm. 51. Ecce in iniquitatibus conceptus sum etc.^j Gen. 8. Omnis cogitatio humani cordis ad malum prona est^k ab infantia. Et Augustin. thomi. 9. in Ioannem tract. 49. Nemo se palpet, de suo Sathanas est, de Dei^l beatus est. Quid est enim de suo? nisi de peccato suo. Tolle peccatum, quod est tuum, iustitia, inquit^m, de meo est. Quid enim habes, quod non accepisti? Ambrosius de vocatione gentium lib. I. cap. 9. Licet insit homini malum velle, *tamen, nisi donatum, non habet bonum velle,ⁿ illud contraxit natura per culpam, hoc recipit natura per gratiam. Bernhardus in homil. I. de annunt. b. Mar. virg. Si stare non potuit (humana natura)^o adhuc integra, quanto minus potuit per se ipsam^p resurgere iam corrupta.

ⁱ F: dignu

^j R: cet.

^k [] R: admodum prava est

^l E, F, R: Deo

^m om. R

ⁿ ** om. O

^o () R: natura humana

^p F: ipsum

II. De peccato originis.

Item docent, quod post lapsum Adae omnes homines, secundum naturam propagati, nascuntur cum peccato, hoc est, sine metu Dei, sine fiducia erga Deum et cum concupiscentia, quodque hic morbus seu vitium originis vere sit peccatum, damnans et afferens nunc quoque aeternam mortem his, qui non renascuntur per baptismum et spiritum sanctum.

Damnant Pelagianos et alios, qui vitium originis negant esse peccatum et, ut extenuent gloriam meriti et beneficiorum Chisti, disputant hominem propriis viribus rationis coram Deo iustificari posse.

cf. Variata⁸

Gn 8,21 V: Sensus enim et cogitatio humani cordis in malum prona sunt ab adulescentia sua.

Ps iuxta LXX 50,7 V: Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum.

PL 35,1750: Nemo ergo se palpet, de suo satanas est, de Dei beatus est. Quid est enim de suo, nisi de peccato suo? Tolle peccatum, quod est tuum. Iustitia, inquit, de meo est; quid enim habes, quod non accepisti.

PL 51,686: Quia licet insit homini bonum nolle, tamen nisi donatum non habet bonum velle, et illud contraxit natura per culpam, hoc recipit natura per gratiam.

PL 183,383: Nam si stare non potuit humana natura adhuc integra, quanto minus poterit per seipsam resurgere iam corrupta.

Quodque idem^a factus est^b hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens. Esa. 53. Posuit Dominus iniquitates omnium nostrum super eum^c. Et Ioan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2 Cor. 5.^d Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens a morte, iustitiam, quae coram Deo nobis imputatur, attulit. Roma. 4.^e Traditus^f est propter peccata nostra et resurrexit propter iustificationem^g nostri^h. Item, quod ascendit ad coelosⁱ et venturus sit ad vivos pariter^j et mortuos^k iudicandos,^l iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum.^m Acto. 1. Sic veniet, quemadmodumⁿ vidistis eum euntem in coelum.

^a Sz: item

^b D: sit

^c ++ Sz: super eum omnium nostrum iniquitates

^d om. B

^e om. A, C

^f B: tarditus

^g B: iustificationem

^h R (cf. V, CS): nostram

ⁱ A, C add.: et sedeat ad dextram magistratus, quae sessio ei contingit secundum humanam naturam,

^j // Sz: pariter ad vivos

^k A: vivos

^l <> R: ad iudicandos vivos et mortuos

^m om. M, R

ⁿ Sz: quendam

4. Von der menschwerdung Christi.

Wir lehren und glauben, das die mittelste person in göttlicher maiestet, welche in der schrifft offft genennet wird das wort, offft der eingeborne sohn Gottes, warhafftig^o fleisch und blut an sich genommen hab in dem leib der jungfrawen Marien zur erlösung deß menschlichen geschlechts, und das Christus warer Gott und mensch zugleich sey, Esa. 7. Sihe ein jungfraw, die ist schwanger, die wird einen sohn geben und ihn heissen Emanuel,⁹ und Luc. 1. und 2. cap. bekennen auch, das Christus Gottes sohn sey worden ein offer, welches für aller menschen sünde bezahlet hat. Esa. 53. Der Herr warff^p auff ihn unser alle missethat, und durch seine wunden seindt wir heil und selig worden. Ioan. 1. Sihe, das ist Gottes lamb, das der welt sünde tregt.¹⁰ Item 2. Corinth. 5. Er ist für alle gestorben. Lehren auch, das der Herr am dritten tag von den todten auffstanden sey und uns gerechtigkeit, leben und seligkeit erworben und mitgebracht hat, wie Paulus Rom. 4. lehret. Er ist gestorben für unser sünd und er ist auffstanden umb unser gerechtigkeit willen. Item, das er gen himmel gefahren sey und sich gesetzet zur rechten Gottes, seines himlischen vaters, und von dannen kommen werde zu richten die lebendigen und die todten, wie wir denn solches in unserm christlichen glauben bekennen, und die engel Gottes auch sagen. Actorum I. So wird er kommen, wie ihr ihn habt sehen hinauff gen himmel fahren.

^o B: wahrhafftig

^p 1613, B: werff

IV. AZ CHRISTUSNAK MEGTESTESULESERÖL.

Ezt tanittyuk és hisszük, hogy az Istenségben lévő^q második személy, az a ki néha ighének, néha Isten Fiának nevezetik az szent írásban^r, igaz emberi testöt vöt föl az szeplötelen szüznek méhéből, és hogy igaz Isten és ember egy személyben, születöt légyen az szüztül az Esaiás iövendölése szerént hetedik részében: Imé az szüz fogad méhébe és szül fiat, és hivattatik az ö neve Emánuelnek. Es az Szent Lukácznak historiája szerént, első és második részeiben^s.

Es hogy ugyan azon löt az egész világnak büneiért elég tévö áldozat. Esa. 53. Mindnyaiunknak^t álnokságát ö reá^u veté az Úr.¹¹ Es, Ioan. 1. Ihon az Istennek báránya, á ki el vészi ez világnak bünét. 2. Cor. 5. vers. 15. Mindenekért meg holt.¹²

Ismét, hogy harmad nap fel támadván^v az halálból, igasságot hozot, mely Isten elöt nekünk^w tulaydonitatik. Rom. 4. Adattatot halálra az mi büneinkért^x és fel támadot az mi igazulásunkért.¹³

Ismét, hogy fel ment az menyégbe és üle az atya Istennek jobiára, és hogy el jövendö itelni eleveneket egyenlöképen és holtakat az Apostoli Crédo szerént és az angyaloknak bizonság tétele szerént. Act. 1. Ecképen jö el, az miképen látátok ötet fel menni az égbe.

^q B: levö

^r B: szentírásban

^s B: részében

^t B: mindnyaiunknak

^u 1613: réa

^v B: feltámadván

^w B: nekünk

^x B: büneinketért

^y om. B

IV. De incarnatione I. Chr.^a filii Dei.

Docemus et credimus mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius vocatur in scriptura,^b veram carnem humanam ex utero intactae virginis sine peccato adsumsisse. Vereque Deum et hominem in una persona de virgine natum esse, iuxta vaticinium Esa 7. Ecce virgo concipiet cet.^c *Eandemque personam esse hostiam, quae pro peccatis totius mundi satisfecit.*^d Esai. 53.^e Posuit Deus^f iniquitates omnium nostrum^g super eum cet.^g Ioh. I. Ecce agnus Dei. cet.^h 2. Cor. 5. Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens a morteⁱ iustitiam, quae nobis (coram Deo)^j imputatur, attulit. Rom. 4. Traditus est propter delicta nostra cet.^k Item, quod ascendit ad coelos et venturus est iudicare vivos et mortuos, iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum. Act. I. Sic veniet, sicut eum vidistis euntem^l in coelum.

V. De iustificatione.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, docemus et credimus

^a *M, R: I.C. N: Iesu Christi*

^b *N (cf. CS) add.: sacra*

^c *M: etc. N: et pariet filium etc.*

^d *** N (cf. L, CS): Hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens.*

^e *B, E, R, Sz, U falso: 35.*

^f *N (cf. L, V, CS): Dominus*

^g *[] M: super eum. N: supra eum.*

^h *N: qui tollit peccata mundi.*

ⁱ *<> om. N*

^j *() om. N*

^k *B: est M: etc. N, R: et resurrexit propter iustificationem nostram.*

^l *^ N: quemadmodum vidistis eum ascendentem*

IV. De incarnatione filii Dei.

Docemus et credimus mediam personam in divinitate, quae nunc verbum, nunc filius vocatur in scriptura sacra, veram carnem humanam ex utero intactae virginis sine peccato adsumsisse. Vereque Deum et hominem in una persona de virgine natum esse, iuxta vaticinium Esa. 7. Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitur nomen eius Emanuel. Et historiam Luc. 1. et 2. Quodque idem factus est^m hostia pro peccatis totius mundi satisfaciens. Esa. 53. Posuit Dominus iniquitates omnium nostrorumⁿ super eum. Ioan. 1. Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. 2. Cor. 5. Pro omnibus mortuus est. Item, quod tertia die resurgens a morte iustitiam, quae nobis coram Deo imputatur, attulit. Rom. 4. Traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram. Item, quod ascendit ad coelos et venturus sit iudicare vivos et mortuos, iuxta Symbolum Apostolorum et testimonium angelorum. Actor 1. Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in coelum.

V. De iustificatione.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, docemus et credimus

^m *<> om. R*

ⁿ *R (cf. L, V, CH): nostrum*

III. De filio Dei.

Item docent, quod verbum, hoc est, filius Dei, assumpserit humanam naturam in utero beatae Mariae virginis, ut sint duae naturae, divina et humana, in unitate personae inseparabiliter coniunctae, unus Christus, vere Deus et vere homo, natus ex virgine Maria, vere passus, crucifixus, mortuus et sepultus, ut reconciliaret nobis patrem et hostia esset non tantum pro culpa originis, sed etiam pro omnibus actualibus hominum peccatis. Idem descendit ad inferos et vere resurrexit tertia die, deinde ascendit ad coelos, ut sedeat ad dexteram patris, et perpetuo regnet ac dominetur omnibus creaturis, sanctificet credentes in ipsum, misso in corda eorum spiritu sancto, qui regat, consoletur et vivificet eos ac defendat adversus diabolum et vim peccati. Idem Christus palam rediturus est, ut iudicet vivos et mortuos etc., iuxta Symbolum Apostolorum.

Is 7,14 V: Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitis nomen eius Emmanuel.

Is 53,6 V: Dominus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum.

Io 1,29 V: Ecce agnus Dei, qui tollit peccatum mundi.

Act 1,11 V: Sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in caelum.

Rm 4,25 V: Traditus est propter delicta nostra et resurrexit propter iustificationem nostram.

II Cor 5,14 V: Pro omnibus mortuus est.

Eph 5,2 V: Tradidit se ipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo.

Hbr 9,26 V: Ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit.

I Io 2,2 V: Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi.

V. De iustificatione.

Et quoniam oportuit filium Dei pro peccatis totius mundi tradi et conteri, <docemus et credimus>^a homines nullis suis viribus, nec operibus posse placare Deum, ⁺nec assequi iustitiam, quae in iudicio Dei consistat,^{+b} iustificari autem^c gratis absque (suo merito)^d, si /detestando peccatum^e credunt in Christum, quod unica oblatione in cruce facta pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur ^lhanc fidem habent^f, iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis reputantur. Rom. 3.^g Omnes peccaverunt, et iustificantur^h gratis per fidem in Christum propiciatorem.ⁱ

^a <> M, R: credimus et docemus quinto loco

^b ++ M, R: neque iustitiam, quae in iudicio Dei consistat, assequi,

^c Sz: enim

^d () M, R: suis meritis Sz: merito

^e // M, R: detestantes peccata

^f [] M, R: habent hanc fidem

^g A, C falso: II.

^h Sz: iustificamur

ⁱ Sz: mediatorem

5. Von der rechtfertigung.

Dieweil der eingeborne sohn Gottes für die sünde deß menschlichen geschlechts hat müssen leyden und sterben, so lehren und glauben wir, das die menschen durch ihre eigne kräften und vermögen den göttlichen zorn nicht können versöhnen, vermögen auch nicht durch sich selbst erlangen die gerechtigkeit, die^j für Gott gilt. Sondern der mensch wird from, gerecht und selig ohn sein verdienstnüs allein durch das verdienst Jesu Christi, wo der mensch seine sünde erkennet und glaubet an den sohn Gottes, den einigen seligmacher der welt, welchs durch sein opffer an dem creutz geschehen, den zorn Gottes gestillet und uns mit seinem vater im himmel versöhnet hat. Die nu zu Gottes gnaden zuflucht haben durch Christum, seinen sohn, die sind Gott dem Herrn angenehm. Und die solchen glauben und vertrauen haben auff Christum, die haben vergebung der sünden und werden für gerecht gerechnet, wie Paulus Rom. 3. sagt. Sie sind alle sündler und mangeln deß ruhms, den sie an Gott haben sollen, und werden ohn verdienst gerecht aus seiner gnaden durch die erlösung, so durch Christum Jesum geschehen ist, welchen Gott hat fürgestellt zu einem gnadenstül durch den glauben in sein blut.¹⁴

^j om. B

V. AZ MEG IGAZULASROL.

Es mivel hogy szükség volt az Isten Fiának az egész világnak büneiért adattatni és meg törettetni, azt taníttuk és hisszük, hogy az emberek semminémü magok erejével, sem czelekedeteckel az Istent megh nem engesztelhetik, igasságot sem nyerhetnek, mely az Isten ítéletiben^k meg álhasson: hanem ingyen igazíttatnak meg az ő érdemek nélkül^l, ha az bünt megh utalván hisznek a Christusban, hogy egyyetlenegy áldozattáival, mely az köröztfán löt, az atya Isten meg engeszteltetöt mindeneknek, valakik ez közbenjáróban^m valo bizodalokkal az atyának irgalmasságához folyamodnak. Az kiknek azért ez hitök vagyon, ugyan azoknak bünök boczánattya vagyon, és igazaknak tartattatnakⁿ. Rom. 3. Mindenek vétkeztenek, és szükölkednek Isten diczőséghe nélkül^o. Meg igazíttatnak pedig ingyen Isten kegyelméből az Iesus^p Christusban löt <valtság által. Kit az Isten rendelt engesztelő^q áldozatul az ő vérében valo^r hitnek általa etc.¹⁵

^k B: itéleteiben

^l 1634, B: nélkül

^m B: közbenjáróban

ⁿ B: tartattnak

^o 1634, B: nélkül

^p B: Iesus

^q <> om. B

^r B: voló

homines nullis suis viribus, nec operibus posse placare Deum, nec assequi iustitiam, quae *in iudicio Dei**a consistat, iustificari autem gratis absque merito^b, si detestando peccata credunt in Christum^c mediatorem^d, quod unica oblatione /facta in cruce^e pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur habent fidem, iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis^f reputantur. Rom. 3. Ut omne os obturetur, et reus fiat totus mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius, iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem I. C.^g Irenaeus lib. 4. cap. 13. Fides, quae est ad Deum, iustificat hominem. Hilarius in Mattheum canone 8. Movet^h scribas, remissum ab homine peccatum. Hominem enim tantum in Iesu Christo contuebantur, et remissum ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola iustificat. Ambrosius I. Cor. I. Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Idem Ambrosius ad Rom. 3. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes, neque vicem reddentes sola fide iustificati sunt dono Dei.ⁱ Et Hieronymus ad Rom. cap. 4. Convertentem impium, per solam fidem Deus iustificat^j, non opera bona, quae non habuit.¹⁶

^a ** N: in iudicio

^b M, N (cf. L, CS): suo merito

^c M add.: Deum

^d om. N (cf. L, CS)

^e // N (cf. L, CS): in cruce facta

^f B, E, Sz, U: istis

^g M: Iesu Christi N: Iesu Christi etc.

^h M, N: monet

ⁱ duo citata Ambrosii tr. N (cf. CS)

^j N: iustificat Deus

homines nullis suis viribus nec operibus posse placare Deum, nec placere Deo^k, nec assequi iustitiam, quae in iudicio Dei consistat, iustificari autem gratis absque suo merito, si detestando peccata credunt in Christum, quod unica oblatione in cruce facta^l pater sit placatus omnibus, qui huius mediatoris fiducia ad misericordiam eius confugiunt. Qui igitur habent fidem, iidem habent remissionem peccatorum et pro iustis^m reputantur. Rom. 3. Ut omneⁿ os obstruatur, et reus fiat totus mundus^o Deo, quia ^poperibus legis non iustificabitur omnis caro in conspectu eius. Iustificantur autem gratis per illius gratiam, per redemptionem Iesu Christi. Irenaeus libr. 4 cap. 13. Fides, quae est ad Deum, iustificat hominem. Hilarius in Matth. can. 8. Movet^q scribas remissum ab homine peccatum. Hominem^r enim tantum in Iesu contuebantur, et remissum ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola iustificat. Ambr. ad Rom. 3. Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes neque vicem reddentes, sola fide iustificati sunt^s dono Dei. Item Ambr. 1. Cor. 1. Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Hieron. ad Rom. cap. 4. Convertentem impium per solam fidem Deus iustificat, non opera bona, quae non habuit.¹⁷

^k om. R, B

^l R (cf. CH): facta in cruce

^m B: istis

ⁿ F: omnes

^o F: mundo

^p R add.: ex

^q B, O: monet

^r F: homine

^s R: sunt iustificati

IV. De iustificatione.

Item docent, quod homines non possint iustificari coram Deo propriis viribus, meritis aut operibus, sed gratis iustificentur propter Christum per fidem, cum credunt se in gratiam recipi et peccata remitti propter Christum, qui sua morte pro nostris peccatis satisfecit. Hanc fidem imputat Deus pro iustitia coram ipso, Rom. 3 et 4.¹⁸

cf. Variata¹⁹

Rm 3,19-20.23-25 V: Ut omne os obstruatur et subditus fiat omnis mundus Deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo... Omnes enim peccaverunt et egent gloriam Dei iustificati gratis per gratiam ipsius per redemptionem, quae est in Christo Iesu quem proposuit Deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius.

PG 7,986: Fides enim, quae est ad Deum altissimum, iustificat hominem.

PL 9,961: Movet scribas remissum ab homine peccatum: hominem enim tantum in Iesu Christo contuebantur. Et remissum est ab eo, quod lex laxare non poterat, fides enim sola iustificat.

PL 17,83: Iustificati sunt gratis, quia nihil operantes neque vicem reddentes sola fide iustificati sunt dono Dei.

PL 17,195: Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere: sola fide gratis accipit remissionem peccatorum.

VI. De fide.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut^a notitia, quae etiam in impiis et daemonibus existere^b potest, sed est donum spiritus sancti^c. Quod ut assequamur, ministerium est^d institutum, in quo /sonat pura^e doctrina evangelii et sacramenta administrantur, per hoc enim ministerium spiritus sanctus^f est^g efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Pauli Roma: 10.^h Fides estⁱ ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

^a A, C: nec tantum

^b Sz: esse

^c D: s.

^d K: et

^e // Sz: pura sonat

^f D: s.

^g Sz: et

^h K falso: XVIII.

ⁱ om. D (cf. V)

6. Von dem glauben.

Der glaub aber, durch welchen wir solche wolthaten Christi ergreifen und annemen, der ist nicht irgendet ein menschliches werk oder schlecht erkenntnis, welches auch in den gottlosen sein kan, sondern er ist ein gabe deß heiligen geistes. Damit wir aber diesen erlangen möchten, darumb ist das predigamt eingesetzt worden, in welchem Gottes wort lauter und rein gelehrt wird, und die heiligen sacrament ausgetheilet, denn durch diß predigamt ist der heilig geist in den zuhörern krefftig, die der lehr deß evangelii nicht widerstreben, sondern dieser glauben und gehorsam sind, wie Paulus Rom. 10. sagt. Der glauben kompt aus dem zuhören, das zuhören aber durch Gottes wort.

VI. AZ HITRÖL.

Az hit pedig, mellyel ily nagy jó téteményeket meg fogunk, nem valami emberi czelekedet, és nem csak esméret, mely még az istentelenekben^j és ördögökben lehet, hanem az sz. léleknek ajandéka. Mellyet hogy megnyerhessönk, az egyházi szolgálat szereztet: melyben zengedez az evangéliomnak tiszta tudománya, és az szénségek ki szolgáltanak. Mert ez egyházi szolgálat által az szent lélek hathato az halgatókban, az kik nem tusakodnak ellene, hanem engednek az egyházi szolgálatnak. Az szent Pálnak amaz mondása szerént^k, Rom. 10. Az hit hallásból^l vagy on, az hallás pedig Isten igéje által.²⁰

^j B: istentelenekben is

^k B: szerint

^l 1634, B: hallásból

VI. De fide.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut tantum notitia de Christo, quae etiam in impiis et diabolis existere solet, sed est donum spiritus sancti, quod ut assequamur, ministerium est institutum, in quo sonat pura doctrina evangelii et administrantur sacramenta. Per hoc enim ministerium ⁺sp. s.^{+a} est efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Rom. 10^b. Fides ex auditu, auditus autem^c per verbum Dei^d. Augustinus in^e Psalmo 50. Non magnum est credere, quia mortuus est Christus; hoc enim^f et pagani et Iudaei atque omnes impiis^g credunt, quia mortuus est, sed fides Christianorum resurrectio Christi^l est, i. e.^h assentiri et certa fiducia^l statuere Christum propter iustitiam nostram resurrexisse. Ambrosius ad 2. Tim. II. Fundamentum Dei fides est, quae continet, quae promisit Deus. Signaculum promissionis Dei fides nostra est, quae confirmat verbum Dei^j. Ambrosius lib. III. de virginibus. O thesaurus^k omnibus opulentior fides! <O virtutibus corporis^l fortior fides!^m

^a ++ B: spiritus s. N: spiritus sancti

^b om. N

^c om. N (cf. CS)

^d om. N

^e om. N

^f om. N (cf. PL, CS)

^g N (cf. PL, CS): iniqui

^h [] N (cf. CS): est, id est, est

ⁱ M: fide

^j N (cf. PL): firmat Dei verba

^k B, E, N, Sz (cf. CS): thesaurus

^l M (cf. PL, CS) add.: omnibus

^m <> om. N

VI. De fide.

Fides autem, qua tanta beneficia apprehendimus, non est humanum aliquod opus aut tantum notitia de Christo, quae etiam in impiis et diabolis existere solet, sed est donum spiritus sancti, quod ut assequamur, ministerium est institutum, in quo sonat pura doctrina evangelii et administrantur sacramenta. Per hoc enim ministerium spiritus sanctus est efficax in auditoribus non repugnantibus, sed obtemperantibus ministerio, iuxta illud Rom. 10. Fides ex auditu, auditus per verbum Dei. August. Psal. 50. Non magnum est credere, quia mortuus est Christus, hoc et pagani et Iudaei et omnes iniqui credunt, hoc omnes credunt, quia mortuus est, sed fides christianorum resurrectio Christi est, id est, est assentiriⁿ et certa fiducia statuere Christum propter iustitiam nostram resurrexisse. Ambr. 2. ad Tim. cap. 2. Fundamentum Dei fides est, quae continet, quae promisit Deus, signaculum promissionis Dei fides nostra est, quae affirmat Dei verba. Ambr. libr. 3. de virginibus: O thesaurus omnibus opulentior fides, o virtutibus corporis omnibus fides fortior.

ⁿ O: assentire

V. De ministerio ecclesiastico.

Ut hanc fidem consequamur, institutum est ministerium docendi evangelii et porrigendi sacramenta. Nam per verbum et sacramenta tamquam per instrumenta donatur spiritus sanctus, qui fidem efficit, ubi et quando visum est Deo, in his, qui audiunt evangelium, scilicet quod Deus non propter nostra merita, sed propter Christum iustificet hos, qui credunt se propter Christum in gratiam recipi. Gala. 3:²¹ Ut promissionem spiritus accipiamus per fidem. Damnant Anabaptistas et alios, qui sentiunt spiritum sanctum contingere hominibus sine verbo externo per ipsorum praeparationes et opera.

cf. Variata²²

cf. CA XX. De fide et bonis operibus.²³

Rm 10,17 V: Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi.

PL 16,305-306 (*De virginitate liber unus!*): O thesaurus omnibus opulentior fides! o virtutibus corporis omnibus fides fortior!

PL 17,518: Fundamentum Dei fides est, quae continet, quae promisit Deus, quae fides non poterit infringi perfidorum et haeticorum commentis; quamvis enim hi negant futura, quae credimus; Deus tamen dabit, quae credimus daturum illum, teste promissione eius. Signaculum itaque promissionis Dei fides nostra est, quae firmat Dei verba.

PL 37,1609: Non magnum est credere, quia mortuus est Christus: hoc et pagani et Iudaei et omnes iniqui credunt. Hoc omnes credunt, quia mortuus est: fides Christianorum resurrectio Christi est; hoc pro magno habemus, quia credimus eum resurrexisse.

VII. De bonis operibus.

Nec tamen ita docemus fidem, quasi bona opera non sint^a facienda. Est enim credentibus necessaria bona conscientia, quae non habet locum in iis, qui contra mandatum^b Dei de industria indulgent, nec^c repugnant suis cupiditatibus. Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, ut Rom. 8. scriptum est, sed liberati a regno diaboli et translati in^d regnum Dei iam huic Domino servire, hoc est, voluntati eius obedire debemus. Sed docemus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per eam mereamur remissionem peccatorum^e, iustitiam et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Domini^f, cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus. Et Ephes. 2. Gratia /salvi facti estis/^g per fidem, +et hoc^h non ex vobis, Dei enimⁱ donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur.^j

^a D: essent

^b M, R: mandata

^c M: ac non R: et non

^d A: in in

^e B: peccatorii

^f M, R (cf. CH) add.: Luc 17.

^g // I (cf. V, CH): estis salvati

^h ++ M, R, S: idque

ⁱ om. M, R (cf. V, CS)

^j K falso add.: Gal. II:16.

7. Von guten wercken.

Wir lehren aber vom glauben an Christum nicht so, als solten die christen gute werck nicht thun, sondern das alle kinder Gottes schuldig sein, gute werck zu thun, denn die glaubigen müssen ein gutes gewissen haben, welches in denen nicht ist, die da wissentlich in den sünden und lastern fortfahren und den bösen lüsten und neigungen nicht widerstreben. Daher Paulus Rom. 8. sagt. Wir sind schuldner Gottes, nicht das wir nach dem fleisch leben,²⁴ sondern nach dem geist. Darumb, nach dem wir durch den sohn Gottes erlöset sein von sünden und von dem teuffel, und nu seine kinder worden sind, sollen wir ihm dienen unser lebenslang in heiligkeit und gerechtigkeit, die ihm gefellig ist. Aber darneben lehren wir, das kein mensch solchem schuldigen gehorsam trawen sol, als könne er vergebung der sünden und ewiges leben erlangen, sondern das man allein trawe dem gehorsam und verdienst deß sohnes Gottes, denn der spruch Christi ist klar, wenn^k ihr alles werdet gethan haben, was euch befohlen ist, so sprecht: wir sind unnütze^l knechte, wir haben gethan, was wir zu thun schuldig^m waren.²⁵ Item Ephes. 2. Aus gnaden seyt ihr selig worden durch den glauben, und dasselb nicht von euch. Es ist eine gaben Gottes, nicht durch die werck, das sich nicht jemand rühme.²⁶

^k B: wen

^l B: unnutze

^m B: schuldig

VII. AZ IO CZELEKEDETEKRÖL.

Nem úgy taníttjuk mindazáltal az hitet, mintha az jó czelekedeteket nem kelleneⁿ czelekedni. Mert az hívöknek szükséges az jó lelki isméret, melynek ninczen helye azokban, az Isten paranczolattya ellen szánszándékkal^o kedveznek és ellene nem tusakodnak az ő gonosz kívánságoknak. Mert adóssok vagyunk nem az testnek, hogy test szerént^p éllyünk,²⁷ az mint Rom. 8. irván vagyon, hanem meg szabadittatván az ördögnek országától és által vitettetvén az Istennek országában, immár ének az Urnak köl szolgálunk, az az, az ő akarattyanak köl engednünk.^q

De azt taníttjuk, hogy ez uy engedelmességben nem köl biznunk, mintha az által érdemlenök büneinknek boczánattját, az igasságot és az örök életet Isten előtt, mert nilvan való^r az Urnak mondása, Luc. 17. midön meg czelekedendetek mindeneket, mellyek néktök paranczoltattak, ezt mongyátok, haszontalan szolgálk vagyunk etc.²⁸ Es Eph. 2. Kegyelemből tartattatok meg hitnek általa, és ez nem ti^s töletek vagyon? Isten ajándéka. Nem az czelekedetekből, hogy senki ne^t diczekedgyék.²⁹

ⁿ B: kellen

^o B: szánszándékkal

^p B: teszszserént

^q A szavak sorrendje az 1613-as latin szöveggel megegyező, míg a német ettől kicsit eltér.

^r 1634, B: való

^s om. B

^t om. B

VII. De bonis operibus.

Nec tamen ita docemus fidem, ut plurimi ^lnos blasphemant^{la}, quod bona opera non sint facienda, sed fatemur et urgemus, fidelibus opus esse bona conscientia, et ab ipsis opera divinitus mandata necessario requiri. <Rom. 8.>^b Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, ^cliberati a regno diaboli et translati in regnum Dei, ut Deo serviamus. Sed tamen docemus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per eam mereamur remissionem peccatorum iustitiamque et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Christi, cum feceritis omnia, dicite: Servi inutiles sumus. (Luc. 17. Et ad^d Eph. II. Gratis^e salvati^f estis per fidem, et *non hoc*^g ex vobis cet.^h Chrisost. ad. Galat. cap. 5. Nihil opus habemus illis legalibus; sufficit enim fides ad hoc, ut donetⁱ spiritum s.^j et per hunc iustitiam multaque insuper et magna dona. Hilarius ^kin Psalm 52.^k Iesus, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem ex Sion non fuit salutaris, opere quidem vivificans, sed non iustificans ex fide.

^a [] *N* (cf. CS): blasphemant nos

^b <> *om. N* (cf. CS)

^c *N* (cf. L, CS) *add.*: sed

^d () *om. N* (cf. CS)

^e *M*: grati *N* (cf. L, V, CS): gratia

^f *N* (cf. L, CS): salvi facti

^g ** *M, N, R* (cf. L, V, CS): hoc non

^h *om. M; N*: Dei donum est etc.

ⁱ *N* (cf. PG, CS) *add.*: nobis

^j *N*: sanctum

^k ^ *om. N*

VII. De bonis operibus.

Nec tamen ita docemus fidem, ut plurimi blasphemant nos, quod opera bona non sint facienda, sed fatemur et urgemus fidelibus opus esse bona conscientia, et ab ipsis opera divinitus mandata necessario requiri. Nam in iis, qui contra mandatum Dei de industria indulgent, nec^l repugnant suis cupiditatibus, bona conscientia locum habere non potest. Sumus enim debitores non carni, ut secundum carnem vivamus, sed liberati a regno Diaboli et translati in regnum Dei, ut Deo serviamus. Sed tamen addimus huic novae obedientiae non esse confidendum, quasi per se^m mereamur remissionem peccatorum, iustitiam et vitam aeternam coram Deo. Manifesta est enim sententia Christi: Cum feceritis omnia, dicite: Servi inutiles sumus. Eph. 2. Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex nobisⁿ, Dei donum est, non ex operibus, ne quis gloriatur. Chrysost. ad Gal. cap. 5. Nihil opus habemus illis legalibus, sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum et per hunc iustitiam multaque insuper et magna bona. Hilar. Psal. 52. Iesus, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem ex Sion non fuit salutaris, opere quidem vivificans, sed non iustificans ex fide.

^l *R*: et non

^m *R* (cf. L, CH): eam

ⁿ *R* (cf. V, CH): vobis

VI. De nova oboedientia.

Item docent, quod fides illa debeat bonos fructus parere, et quod oporteat bona opera mandata a Deo facere propter voluntatem Dei, non ut confidamus per ea opera iustificationem coram Deo mereri. Nam remissio peccatorum et iustificatio fide apprehenditur, sicut testatur et vox Christi: Cum feceritis haec omnia, dicite, servi inutiles sumus. Idem docent et veteres scriptores ecclesiastici. Ambrosius enim inquit: Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide, gratis accipiens remissionem peccatorum.³⁰

cf. Variata³¹

Lc 17,10 V: Sic et vos cum feceritis omnia, quae praecepta sunt vobis, dicite, servi inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus.

Rm 8,12 V: Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus.

Eph 2,8-9 V: Gratia enim estis salvati per fidem et hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur.

PG 61,666: Nihil, inquit, opus habemus illis legalibus: sufficit enim fides ad hoc, ut donet nobis spiritum, et per hunc iustitiam, multaque insuper et magna bona. PL 9,335: Iesus enim, ut saepe diximus, ipso nomine salutaris est. Lex autem ex Sion non fuit salutaris, opere quidem vivificans, sed non iustificans ex fide.

VIII. De ecclesia.

°Docemus praeterea et credimus^{oa}, unam tantum catholicam sive^b universalem ecclesiam ab exordio mundi fuisse, semper mansisse, mansuramque esse in perpetuum, quanquam aliquando multis erroribus^c obscuratur^d, et fatemur eam non loco, non personis, non ritibus humanitus^e institutis alligatam esse, sed tantum verbo Dei et sacramentis, iuxta illud Ioan. 10.^{>f} Oves meae vocem meam audiunt. /Quemadmodum pater mandavit.^g Psal. 2. Osculamini filium. Et Matth. 17. Ipsum audite. Ioan. 14. Si quis diligit^h me, +sermonem meum servabit⁺i, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus.

^a °° *M, R*: Credimus praeterea et docemus

^b *M, R*: seu

^c *Sz*: operibus

^d *M, R*: obruatur *I, K*: obscuratus *Sz*: obscuratam

^e *M*: humanis *R*: et humanis

^f <> *om. A, C*

^g // *om. G*

^h *B*: diligit

ⁱ ++ *A, C*: servabit sermonem meum

8. Von der christlichen kirch.

Wir lehren und glauben auch, das ein einige catholische oder allgemeine christliche kirche von anfang der welt gewesen sey, das sie noch sey und immer bleiben werde, wiewol dieselbige nicht ohne tadel und gebrechen sein kan, und bekennen, das diese rechtschaffene kirche an keine gewisse personen, stell, menschen satzungen gebunden sey, sondern allein an das wort Gottes und die heiligen sacrament, wie der Herr Christus selbst sagt, Joan. 10. Meine schaff hören meine stimme.³² Psal. 2. Küsset den sohn Gottes.³³ Matth. 17. ^lDiß ist mein lieber sohn, an dem ich ein wolgefallen hab,^{lj} den solt ihr hören.³⁴ Item Joan. 14. So mich jemens liebet, der wird mein wort halten, und mein vater wird ihn lieben, wir wollen zu demselben menschen kommen und unser wohnung bey ihm machen.³⁵

^j [] *om. L, G*

VIII. AZ ECCLESIAROL

Ezt tanittjuk és hiszszük, hogy egy volt csak az közönséges anyaszentegyház világ kezdetitől fogva, és meg maradot mindenkoron, és meg maradandó mind örökke, jollehet néha sok tevelgyéseckel meg homályosodik. Es ezt^k vallyuk, hogy az sem helyhöz, sem személyekhez, sem emberektől szereztetet^l, törvényekhez nem köttetettöt, hanem csak az Isten igéiéhez^m és az szentségekhöz, amaz mondás szerént, Ioha. 10. Az én juhaim az én szómat halgatták.³⁶ /Az miképen az atya Istenis paranczoltaⁿ, Psal. 2. Czokolgassátok az fiat.³⁷ Es Matth. 17. Ötet halgassátok.³⁸ Sz. Iánosnális cap. 14. Christus Urunk ezt mongya: ha ki szeret éngemet, az én beszédemet megtartya, az én atyámis szereti azt, és ahoz megyünk, és annál maradunk.³⁹

^k *B*: ezst

^l *B*: szerkeztetet

^m *B*: Istenigéihez

ⁿ ^ *om. G*

IX. Alia descriptio ecclesiae^a

Docemus et credimus, unam tantum catholicam, sive universalem ecclesiam ab exordio mundi fuisse, semper mansisse, mansuramque esse in perpetuum, (quamquam aliquando multis erroribus obscuratur) et fatemur eam non loco, non personis, non ritibus humanis^b institutis alligatam esse, sed tantum verbo et sacramentis, h. e. ubi evangelium recte docetur, et sacramenta recte dispensantur, iuxta illud Ioh. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Psalm II.^c Osculamini filium. Matth. 17.^d Ipsum audite. Iohann. 14. Si quis diligit me, sermonem meum servabit. Etsi vero ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta sit^e: tamen in religione nullum aliud caput agnoscit nisi Christum. Coloss I. Neque enim magistratus^f ac dominos, sed ministros constituit Dominus in medio eius, qui serviant ei verbo et sacramentis. ^lHuc referri potest dictum Lyrae supra citatum.^g Satis igitur est ad veram unitatem ecclesiae consentire sinceram doctrinam evangelii et verum usum sacramentorum, etiamsi est in humanis ritibus^h dissimilitudo, ut Gregorius inquit:

^a N: VIII. De ecclesia.; *articulum totum ea nota reponit Sz*: Cf. conf. pentap. art. 8.

^b N: humanis

^c B, E falso: 11.

^d B, E, R, Sz, U falso: 3.

^e N (cf. L): est

^f N (cf. L): magistratos

^g [] N: Iuxta Lyram super Matthaëum cap. 16. ecclesia non consistit in hominibus, ratione potestatis vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis, quia multi principes et summi pontifices et alii inferiores inventi sunt apostatasse a fide.

^h M, R: rebus

ⁱ M, N, R add.: aliqua

VII. De ecclesia.

Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem ecclesia congregatio sanctorum, in qua evangelium pure docetur et recte administrantur sacramenta. Et ad veram unitatem ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii et de administratione sacramentorum. Nec necesse est ubique similes esse traditiones humanas seu ritus aut ceremonias ab hominibus institutas; sicut inquit Paulus: Una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium etc.⁴⁰

cf. Variata

Item docent, quod una sancta ecclesia perpetuo mansura sit. Est autem ecclesia Christi proprie congregatio membrorum Christi, hoc est sanctorum, qui vere credunt et oboediunt Christo, etsi in hac vita huic congregationi multi mali et hypocritae admixti sunt usque ad novissimum iudicium. Habet autem ecclesia proprie dicta signa sua, scilicet puram et sanam evangelii doctrinam et rectum usum sacramentorum. Et ad veram unitatem ecclesiae satis est consentire de doctrina evangelii et de administratione sacramentorum. Nec necesse est ubique similes esse traditiones humanas seu ritus aut ceremonias ab hominibus institutas; sicut et Paulus docet, cum ait: Una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium etc.

Etsi vero ecclesia corpore et rebus civili potestati subiecta est, tamen in religione nullum aliud caput agnoscit, nisi Christum. Ephes.^a 1. Colos. 1. Neque enim magistros ac^b dominos, sed ministros constituit Deus in medio eius, qui serviunt^c ei verbo^d et sacramentis. Satis est igitur ecclesiam ubique habere synceram doctrinam et verum usum sacramentorum, etiamsi aliqua est in humanis ritibus^e dissimilitudo^f. Et quanquam vera ecclesia sunt illi demum, qui vere <sancti et iusti>^g sunt regunturque spiritu sancto^h per verbum, tamen mali quoque in hoc coetu, qui quodammodo in doctrina usuque sacramentorum consentiunt, sunt externa membra ecclesiae. 2. Timot. 2. In magna domo sunt etiam vasa lignea et testacea. Est igitur spiritus sanctusⁱ efficax per ministerium etiam impiorum ministrorum, si non corrumpant^j verbum et sacramenta, /sicut Iudae ministerium multis profuit.^k

^a *K falso*: Ezekh.

^b *S*: et

^c *D, S, Sz (cf. CH)*: serviant

^d *Sz*: verba

^e *I, K*: viribus

^f *Sz*: similitudo

^g <> *Sz*: iusti et sancti

^h *D*: s.

ⁱ *D*: s.

^j *M, R, Sz (cf. CH)*: corrumpunt

^k // *om. Sz*

Wiewol nu die christliche kirche und gemeine Gottes euserlich der weltlichen obrigkeit unterthan ist, jedoch in der religion und glauben erkennt sie kein ander haupt, denn Jesum Christum, wie Paulus Ephes. 1. und Coloss. 1. sagt. Denn der sohn Gottes hat in seiner gemein nicht herrn und magistros, sondern nur diener eingesetzt, die seiner gemein dienen sollen mit dem wort Gottes und den heiligen sacramenten. Darumb ist gnugsam^l, das die christliche kirche Gottes wort allenthalben rein und unverfälscht habe und den rechten brauch der heiligen sacramenten, ob sie gleich in den ceremonien und menschen sätzen nicht gar uberein stimmet. Und wiewol die christliche kirche genennet wird der hauffen der glaubigen, die da durch Christum gerecht und heilig sein und durch den heiligen geist regieret werden, jedoch werden auch die bösen, die doch zum theil der lehr deß evangelii und den rechten brauch der sacramenten verwilligen, für eusserliche gliedmas der kirchen gerechnet, *denn, wie Christus sagt, das himmelreich ist gleich einem netze, damit man gute und böse fische fenget.*^m Item 2. Timoth. 2. In einem grossen hause findet man auch hültzerne und irdene gefässe. Darumb ist der heilige geist kräftig in ihnen, wo sie die lehr nicht verfelschen mit den sacramenten, gleich wie das predigamt Judas vielen nützlich ist gewesen.

^l *1613*: gnugsam

^m ** *om. L, H (cf. CS)*

Noha pedig az ecclesia testében és ioszágiban külső hatalmasság alá vettetet, mindazonáltal az religióban más egyéb feiet nem esmér senkit, hanem csak Christust. Eph. 1. Colos. 1. Mert nem mestereket és urakat, hanem szolgálát álatot Isten az ecclesiának közöpetteⁿ, az kik szolgálának néki az ighével és az szentségeckel. Elég annakokáért, ha az ecclesiában mindenüt tiszta tudomány és az szentségeckel igazán való élés vagyon, ha szintén az emberi szokásokban valami külömség vagyonis.

Es jollehet, azok végképen az igaz ecclesia, az kik bizonytal szentek és igazak, és szent lélektül birattatnak az ighé által; mindazonáltal gonoszokis vadnak ez gyüleközetben, külső tagai^o az ecclesiának, az kik neminémü módon egyet értnek az tudományban és az szentségeckel való élésben. 2. Tim. 2. Az nagy házban nem csak arany és ezüst edények vadnak, hanem fa és czerép edényekis.⁴¹ Annakokáért az szent lélek hathato még az istentelen egyházi szolgálának szolgálattyok^p által, ha meg nem vesztegetik az ighét és az szentségeket; mint az Iudásnak szolgálattya sokaknak használt.

ⁿ *B*: közepötte

^o *B*: tagjai

^p *B*: szolgálattyuk

diversitas rituum non tollit unitatem fidei^{a,42} Non enim ^onecesse est^{ob} ubique esse similes traditiones humanas seu ritus et^c ceremonias ab hominibus institutas. Sicut Paulus inquit Eph. 4. Una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium. Et quamquam vera ecclesia sunt illi demum, qui vere sancti et iusti sunt, regunturque ⁺spiritu s.^{td} per verbum: ^etamen mali quoque in hoc coetu, qui quodammodo in doctrina usuque sacramentorum consentiunt, sunt admixti, seu sunt externa membra ecclesiae, iuxta illud Pauli 2. Tim. II. In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia. Est igitur spiritus s.^f efficax per ministerium, etiam impiorum ministrorum, si non corrumpunt verbum et sacramenta, sicut Iudae ministerium multis profuit. Sacramenta enim et verbum propter ordinationem et mandatum Christi sunt efficacia, etiam si per malos exhibeantur, iuxta vocem Christi Matth. 23. Sedent scribae et pharisaei in cathedra Mosis^g.

^a *B*: fide

^b ^{oo} *N*: est necesse

^c *N*: aut

^d ⁺⁺ *M, N, B*: spiritu sancto

^e *N add.*: et

^f *M, N*: sanctus *B*: sancti

^g *N*: Mosi etc.

P^s iuxta Hebr. 2,12 V: Adorate pure, ne forte irascatur.

P^s iuxta LXX 49,16-18 V: Peccatori autem dixit Deus: quare tu enarras iustitias meas et adsumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam et proiecisti sermones meos retrorsum. Si videbas furem, currebas cum eo et cum adulteris portionem tuam ponebas.

Is 26,2 V: Aperite portas et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem.

Mt 13,47 V var.: Iterum simile est regnum caelorum sagenae missae in mare et ex omni genere piscium congreganti (cf. Apologia BS 233,50; 238,7-8)

Mt 17,5 V: Ipsum audite.

Mt 23,2 V: Super cathedram Moysis sederunt scribae et pharisaei.

Lc 11,23 V var.: Qui non est mecum contra me est.

Io 6,64 V: Verba, quae ego locutus sum vobis, spiritus et vita sunt.

Io 8,44 V: Vos ex patre diabolo estis et desideria patris vestris vultis facere, ille homicida erat ab initio et in veritate non stetit.

Io 10,27 V: Oves meae vocem meam audiunt.

Io 14,23-24 V: Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et pater meus diliget eum, et ad eum veniemus et mansionem apud eum faciemus. Qui non diligit me, sermones meos non servat.

Io 15,10 V: Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea.

Io 15,14 V: Vos amici mei estis, si feceritis, quae ego praecipio vobis.

Eph 1,22 V: Et omnia subiecit sub pedibus eius et ipsum dedit caput supra omnia ecclesiae.

Eph 4,5-6 V: Unus Dominus, una fides, unum baptisma, unus Deus et pater omnium.

Eph 5,24-26 V: Sed ut ecclesia subiecta est Christo, ita et mulieres viris in omnibus. Viri, diligite uxores, sicut et Christus dilexit ecclesiam et se ipsum tradidit

pro ea, ut illam sanctificaret mundans lavacro aquae in verbo.

Kol 1,18 V: Et ipse est caput corporis ecclesiae.

II Tim 2,20 V: In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia.

VIII. Quid sit ecclesia?

Quamquam ecclesia proprie sit congregatio sanctorum et vere credentium, tamen, cum in hac vita multi hypocritae et mali admixti sint, licet uti sacramentis, quae per malos administrantur, iuxta vocem Christi: Sedent scribae et pharisaei in cathedra Moysis etc. Et sacramenta et verbum propter ordinationem et mandatum Christi sunt efficacia, etiamsi per malos exhibeantur.

Damnant Donatistas et similes, qui negabant licere uti ministerio malorum in ecclesia et sentiebant ministerium malorum inutile et inefficax esse.

cf. Variata

Cum autem in hac vita admixtae sint ecclesiae multi mali et hypocritae, qui tamen societatem habent externorum signorum cum ecclesia, licet uti sacramentis, quae per malos administrantur, iuxta vocem Christi: Sedent scribae et pharisaei in cathedra Moysi etc. Et sacramenta et verbum Dei propter ordinationem et mandatum Christi sunt efficacia, etiamsi per malos exhibeantur. Damnant Donatistas et similes, qui negabant licere populo uti ministerio malorum in ecclesia et sentiebant ministerium malorum inutile et inefficax esse.

VIII. De ecclesia.^{a43}

Ecclesia est coetus visibilis audientium, credentium et amplectentium puram et incorruptam doctrinam evangelii et utentium sacramentis ita, ut a Christo sunt instituta, in quo coetu Deus per ministerium est efficax et multos ad vitam^b regenerat, cui in hac vita adiuncti sunt multi non renati, sed tantum^c de doctrina consentientes. Haec definitio confirmatur clarissimis dictis, videlicet Ioh. 10. Oves meae vocem meam audiunt. Esai 26.^d Aperite portas, et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem. Eph. 5. Christus dilexit ecclesiam et sanctificavit eam mundatam lavacro aquae per verbum. Cum autem certum sit in nostris ecclesiis puram doctrinam proponi et sacramenta administrari legitime, sitque consensus in doctrina in omnibus locis, affirmamus sine omni arrogantia nos esse cives et membra verae ecclesiae et falso accusari haereseos et schismatum: sic enim Dominus ait, Ioh. 15. Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Et ibidem: Vos amici mei estis, si feceritis, quaecumque praecipio vobis. Eph. 5. Ecclesia subdita est Christo in omnibus.

^a *articulum totum om. N;*

^b *M, R (cf. CS) add.: aeternam*

^c *M, R (cf. CS): tamen*

^d *secundum V, CS correxi; B, E, M, R, Sz falso: 24.*

VIII. De ecclesia.

Ecclesia est coetus visibilis audientium^e, credentium et amplectentium puram et incorruptam doctrinam evangelii et utentium sacramentis, ita, ut a Christo sunt instituta, in quo coetu Deus per ministerium est efficax et multos ad vitam aeternam regenerat, cui in hac vita adiuncti sunt multi non renati, sed tamen de doctrina consentientes. Haec definitio confirmatur^f clarissimis dictis. Ioan. 10 Oves meae vocem meam audiunt. Esa. 26 Aperite portas, et ingrediatur gens iusta custodiens veritatem^g. Eph. 5 Christus dilexit ecclesiam et sanctificavit^h eam: mundatamⁱ lavacro aquae per verbum. Ioan. 6. Verba, quae^j ego loquor vobis, spiritus et vita sunt. Matth. 13. Simile est regnum coelorum sagenae missae in mari et capientis^k omnis generis^l pisces^m. Chrysost. In Matth. 24.ⁿ Qui vult cognoscere, quae sit vera ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per scripturas. Cum autem certum sit in (nostris ecclesiis)^o puram evangelii doctrinam proponi, et sacramenta administrari legitime, sitque consensus in doctrina in omnibus locis, affirmamus sine arrogantia nos esse cives et membra verae ecclesiae et falso^p accusari haereseos et schismatum, iuxta illud Ioan. 15.

^e *F: audentium*

^f *F: confirmantur*

^g *O: novitatem*

^h *O: salvificavit*

ⁱ *T: mandatam*

^j *T: qua*

^k *F: capiens*

^l *F: genere*

^m *R, T add.: cet.*

ⁿ *F: 13 T add.: Homil 49.*

^o *() R, T: ecclesiis nostris*

^p *R, T: false*

Quia vero adversarii nostri doctrinam evangelii, formam et usum sacramentorum corrumpunt et pios homines interficiunt, docemus illos non esse ecclesiam Dei, sed illum coetum, de quo Christus inquit: Ioh. 8. Vos ex patre Diabolo estis cet. ^fIlle mendax et homicida erat ab initio et veritate non stetit, et desiderii patris vestri obsequimini. ^aLuc. 11. Qui non est mecum, contra me est. Item, qui non diligit me, sermones meos non servat. Vehementer etiam adversariorum nostrorum impudentiam miramur. Etsi enim in regno pontificio omnia illa gravissima et horribilia peccata, quae ad Rom. primo gentibus tribuuntur, non conspiciuntur tantum, sed etiam publice regnant: tamen adeo de mente et sanitate deturbati sunt, ut augustissimum et sanctissimum ecclesiae Christi, expertis omnis rugae et maculae nomen sibi tribuant, ut vel hinc appareat, oculos ipsorum horrenda coecitate percussos, et dorsum eorum prorsus incurvatum esse^b. Cum autem scriptum sit: Non habebit Deus insontem illum, qui nomen eius vane usurpaverit. Item Psalm. 50. Peccatori dicit Deus: quare tu enarras iustitias meas, cum oderis disciplinam? ^cet cum furibus et adulteris commercium habeas? ^cGravissimas poenas dabunt pontificii, qui impudenter contra conscientiae suae testimonium et omnium sanorum intelligentiam, titulum ecclesiae sibi attribuunt. Lyra super Math. 16. Ecclesia non consistit in hominibus, ratione potestatis, vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis; quia multi principes et summi pontifices et alii inferiores inventi sunt apostatasse a fide, propter quod ecclesia consistit in illis personis, in quibus est notitia vera et confessio fidei et veritatis. Et Hieronym. Qui ergo peccator est aliqua sorde maculatus, de ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus esse.

^a // om. M, R

^b om. M; R: cet.

^c < > om. M; R: cet.

Si praecepta mea servaveritis, manebitis in dilectione mea. Item: Vos amici mei estis, si^d feceritis, quaecunque ego praecipio vobis. Ad Ephes. 5 Ecclesia subdita est Christo^e. ^fEt haec sunt praecepta fidei, per quae inserimur ecclesiae et servamur^{f+g}. Quia vero adversarii nostri doctrinam evangelii, formam^h et usum sacramentorum corrumpunt et pios homines interficiunt, docemus illos non esse ecclesiam Dei, sicut gloriantur, sed illum coetum, de quo Christus inquitⁱ, Ioan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, ille mendax et homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, et desiderii patris vestri obsequimini. Luc 11. Qui non est mecum, contra me est. Item: qui non diligit me, sermones meos non servat. Lyra super Matth. cap. 16. Ecclesia non consistit in hominibus ratione potestatis vel dignitatis ecclesiasticae vel secularis, quia multi principes et summi pontifices, et alii inferiores inventi sunt apostatasse^j a fide, propter quod ecclesia consistit in illis personis, in quibus est notitia vera et confessio fidei et veritatis. Hieron. Qui ergo peccator est aliqua sorde maculatus, de ecclesia Christi non potest appellari, nec Christo subiectus dici.

^d om. F

^e T (cf. CH) add.: in omnibus

^f F: servamus

^g ++ om. R, T

^h B, O: firmam

ⁱ T: dicit

^j R, T: descivisse

PG 56,909: Nunc autem nullo modo cognoscitur volentibus cognoscere, quae sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas.

PL 26,564: Qui ergo peccator est et aliqua sorde maculatus, de ecclesia Christi non potest appellari nec Christo subiectus dici. (cf. Apologia BS 236,12-15)

BS 238,57-239,7: Sicut et Lyra testatur, cum ait: Ecclesia non consistit in hominibus ratione potestatis vel dignitatis ecclesiasticae vel saecularis, quia multi principes et summi pontifices et alii inferiores inventi sunt apostatasse a fide. Propter quod ecclesia consistit in illis personis, in quibus est notitia vera et confessio fidei et veritatis.

IX. De baptismo.

Docemus etiam et sentimus, quod homines^a per baptismum, sive infantes^b, sive adulti, baptizentur^c, incorporantur^d ecclesiae, et consequuntur^e remissionem peccatorum, vereque mundantur^f, non quod nullum peccatum sit residuum apud baptizatos^g, sed quod non imputetur, modo odium peccati^h et fides in Christum adsit, iuxta promissionem: Qui crediderit <et baptizatusⁱ fuerit, salvus erit^{>j}.

^a A: hominis

^b A: infantis

^c A, C: baptisentur

^d B: incorporatur M, R, S: incorporentur

^e M, R, S: consequantur

^f B: mundatur M, R, S: mundentur

^g A, C: baptisatos

^h Sz: in peccatum

ⁱ A, C, R: baptisatus

^j <> Sz: etc.

9. Von der taufe.

Wir lehren und glauben auch, das die menschen, sie sein grosz oder klein, durch die heilige tauffe der christlichen kirchen eingeleibt werden und erlangen vergebung der sünden und werden von fluch der erbsünden warhafftig gereinigt. Nicht das in den getaufften keine sünde bleibe, sondern das sie vergeben und nicht zugerechnet werde, wo der mensch im erkänntnis der sünden und glauben an Christum den Herrn bleibet nach der zusagung Gottes, Marci am letzten capitel: Wer da glaubt und getaufft wird, der soll selig werden.⁴⁴

IX. AZ KEREZTSEGRÖL.

Ezt tanittjuk és ily értelemben vagyunk, hogy az emberek az kereszttség által, akár kisdedek, akár öregek körözteltessenek megh, az ecclesiába fogadtatnak bé, és nyerik bünöknek boczánattyát, és igazán megtisztulnak: nem úgy mintha semmi bün nem maradna az meg keresztelketteknel, hanem hogy az nekik nem tulajdonittatik^k, csak hogy az bünnek gyülöséghe^l és az Chistusban valo hit légyen nálok az ígélet szerént: Az ki hiend és megh^m keresztelkedendik, idvözül.⁴⁵

^k B: tulajdoníttatik

^l 1634 : gyülösége B: gyülöséghe

^m B: meg

X.^a De baptismo.

Baptismus est sacramentum a Christo institutum, quo Deus pater per Christum filium suum una cum spiritu s.^b promittit ei^c, qui baptisatur^d, remissionem peccatorum et adoptionem in filium Dei et vitam aeternam iuxta illud: Qui crediderit et baptisatus^e fuerit, salvus erit. Hanc ceremoniam adhibitis piis precibus religiose administramus, et detestamur anabaptistas et omnes alios^f, qui de hac gravissima ac sanctissima ceremonia prava sentiunt ac loquuntur, sicut exempla docent. Constat^g nos anabaptistas sanabiles ad revocationem coegisse, insanabiles vero agris et finibus nostris eiecisse, et nisi hoc factum fuisset a doctissimis nostris pastoribus et concionatoribus adiutis divina gratia et cura ac diligentia senatum, periculum fuisset, ne omnes civitates per hoc genus hominum pestiferorum fuissent devastatae.

^a *M*: 9. *N*: IX.

^b // *B*, *M*, *N*: spiritu sancto

^c *N*: et

^d *M*, *N*, *R*: baptizatur

^e *M*, *N*, *R*: baptizatus

^f °° *N* (*cf.* *CS*): alios omnes

^g *om.* *N* (*cf.* *CS*)

IX. De baptismo.

Baptismus est sacramentum a Christo institutum, quo Deus pater per Christum filium suum una cum spiritu sancto promittit ei, qui baptisatur,^h remissionem peccatorum et adoptionem in filium Dei et vitam aeternam, non quod nullum peccatum sit residuum apud baptisatos,ⁱ sed quod non imputetur, modo odium peccati et fides in Christum adsit, iuxta promissionem: qui crederit et baptisatus^j fuerit, salvus erit. Hanc ceremoniam adhibitis^k piis precibus religiose administramus, et^l detestamur anabaptistas et alios omnes, qui de hac gravissima et sanctissima ceremonia prava sentiunt et loquuntur, sicut exempla docent, nos anabaptistas sanabiles ad revocationem coegisse, insanabiles vero agris et finibus nostris eiecisse.ⁿ

^h *R*: baptizatur

ⁱ *R* (*cf.* *L*): baptizatos

^j *R* (*cf.* *L*, *V*): baptizatus

^k *F*: adhibet

^l *om.* *R*

^m *F* *add.*: de

ⁿ *R* (*cf.* *CH*) *add.*: Et nisi hoc factum fuisset a doctissimis nostris pastoribus et concionatoribus adiutis divina gratia et cura et diligentia senatum, periculum fuisset, ne omnes civitates per hoc poenis hominum pestiferorum fuissent devastatae.

IX. De baptismo.

De baptismo docent, quod sit necessarius ad salutem, quodque per baptismum offeratur gratia Dei, et quod pueri sint baptizandi, qui per baptismum oblato Deo recipiuntur in gratiam Dei. Damnant Anabaptistas, qui improbant baptismum puerorum et affirmant sine baptismo pueros salvos fieri.

cf. Variata

De baptismo docent, quod necessarius sit ad salutem, tanquam ceremonia a Christo instituta. Et quod per baptismum offeratur gratia Dei, et quod infantes sint baptizandi, et quod infantes per baptismum Deo commendati recipiantur in gratiam Dei et fiant filii Dei, sicut Christus testatur loquens de parvulis in ecclesia Matth. XVIII.: Non est voluntas patris vestri, qui in coelis est, ut pereat unus ex parvulis istis.⁴⁶ Damnant Anabaptistas, qui improbant baptismum infantum et affirmant infantes sine baptismo et extra ecclesiam Christi salvos fieri.

Mc 16,16 V: Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit.

X. De coena Domini.

In coena Dominica^a /docemus et credimus^b verum^c corpus et sanguinem Domini, de virgine natum et in cruce passum sumi^d ab ecclesia. Dicit enim Dominus: hoc est corpus meum, quod pro vobis traditur etc.^e Unamque communem coenam sive missam, ut vocant, quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus, qui^f coram sacerdote^g rationem *suae fidei*^h reddentes emanationem vitae promittunt, petuntque consolationem, absolutionem et (in confirmationem)ⁱ fidei suae usum venerabilis sacramenti. Iubet enim Dominus coeli et terrae integro uti sacramento, <idque mandatum dat omnibus>^j. Et Paulus universae ecclesiae Corinthiorum usum integri sacramenti commendat.^k

^a *M, R, S*: Domini

^b // *M, R*: credimus et docemus

^c *A, C add.*: et essentielle, non typicum aut figuratum

^d *A*: summi

^e *R*: cet.

^f *Sz*: quae

^g [] *K*: veram sacerdoti

^h ** *M, R*: fidei suae *K*: fidei sint

ⁱ () *1613, B*: inconfirmationem

^j <> *om. Sz*

^k *A, C add.*: De indignorum manducatione docemus, quod et illi participes fiant corporis et sanguinis Christi, sed cum careant fide, sumunt sibi ad iudicium. I. Corin. XI.
M, R add.: I. Cor. XI.

10. Von dem nachtmal deß Herrn.

Wir lehren und glauben, das in deß Herrn Christi abendmal gegeben und mitgetheilt werde der wahre leib und blut unsers Herrn Jesu Christi mit dem brodt und wein. Denn der Herr sagt: Nemet hin und esset, das ist mein leib, der für euch gegeben wird. Nemet und trincket aus dem kelch alle, das ist mein blut, das für euch vergossen wird zur vergebung der sünden etc.⁴⁷ Und halten also einträchtig deß Herrn abendmal auff alle feyertag und theilens mit vielen oder wenigen, die zuvor für denn kirchendiener ihren glauben bekennet und besserung deß lebens zugesagt, auch den trost aus Gottes wort sampt der absolution empfangen haben, zu sterckung ihres christlichen glaubens. Denn der Herr deß himmels und der erden gebeut, das wir sein gantzes testament geniessen sollen, und gebeut solches allen menschen. Und Paulus gebeut der gemein zu Corinθο, das sie deß Herrn abendmal gantz geniessen sollen, wie ers von Herrn empfangen und ihnen gegeben hat, 1. Corinθ. 11.

X. AZ UR VACZORAIAROL.

Az Ur vaczorájában, ezt taníttjuk és hiszszük, hogy az ecclesia vészi az Urnak valóságos testét és véréit, mely az szüztül születet, és az keresztfán szenvedet, mert ezt mongya az Wr: Ez az én testem¹, mely ti érettetek adatik, etc.⁴⁸ Es az egy közönseges^m vaczorát, akar mely innep napon ki szolgáltatván, nyujtyuk mindennek külön külön avagy többeknek, kik az pap elöt hitekrel vallást tévén, eleteknek jobbitását ígérk, és vigasztalást kérnek, absolutiót, és hiteknek meg erőssítéséreⁿ, az böczületes szentséggel való élést. Mert paranczollya az mennek feldnek Ura az egész^o szentséghez való élést: és ez paranczolatot mindeneknek adgya. Szent Pális az egész Corinthusbéli ecclesiának az egész szentséggel való élést commendállya.

¹ *B*: éntestem

^m *B*: közönseges

ⁿ *B*: erőssítésére

^o *B*: égész

XI.^a De coena Domini.

In coena Domini^b docemus et credimus verum et substantiale corpus et sanguinem Domini de virgine natum et in cruce passum sumi ab ecclesia. Dicit enim Dominus: Hoc est corpus meum,^c *quod pro vobis traditur.*^d Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur. Unamque omnium communem coenam, sive missam, ut vocant, quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus exploratis a sacerdote integrum sacramentum. Iubet enim Dominus ^ecoeli et terrae ^fintegro uti^f sacramento, idque mandatum dat omnibus. Et Paulus Corinthiorum ecclesiae usum integri sacramenti commendat, iuxta dictum Augustini in sermone ad infantes: Quod vidistis, panis est et calix, quod vobis etiam oculi vestri renuntiant, quod autem fides vestra postulat instruenda: Panis est corpus Christi, calix sanguis. Chrysosth. Homil. 19 in posteriorem ad Corinth.⁴⁹ Est, inquit^g, ubi nihil differt sacerdos a subdito, ut quando fruendum est horrendis mysteriis. Similiter enim omnes, ut illa participemus^h, digni habemur, non, sicut in veteri lege, partem quidem ^xcomedebat sacerdos^{xi}, partem autem populus, et non licebat populum^j participem esse eorum, quorum particeps erat sacerdos: sed nunc non sic; verum omnibus unum corpus proponitur et unum poculum.

^a N: X.^b N (cf. L, CS): Dominica^c R add.: cet.^d ** om. M, R^e M, N, R add.: creator^f ++ N: uti integro^g om. N (cf. CS)^h N: participamusⁱ xx N (cf. CS): sacerdos comedebat^j N (cf. CS): populo

X. De coena Domini.

In coena Dominica^k docemus et credimus verum et substantiale corpus et sanguinem Domini de virgine natum et in cruce passum sumi ab ecclesia. Dicit enim Dominus: Hoc est corpus meum, quod^l pro vobis traditur. [<]Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur.[>]^m Unamque omnium comunemⁿ coenam, sive missam (ut vocant) quolibet die festo celebrantes porrigimus singulis aut pluribus, qui coram sacerdote rationem fidei suae^o reddentes emendationem vitae^p promittunt, petuntque consolationem, absolutionem et in confirmationem fidei suae usum venerabilis sacramenti. Iubet enim Dominus coeli et terrae integro uti sacramento idque mandatum dat omnibus. Et Paulus Corinthiorum ecclesiae usum integri sacramenti commendat, iuxta dictum Augustini in serm. ad infantes: Quod vidistis panis est et calix, quod vobis ^qetiam^q oculi^r vestri^s renuntiant, quod autem fides vestra postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix sanguis. Chrysost. Hom. 19 in posteriorem ad Corinth.⁵⁰ Est ubi nihil differt sacerdos a subdito, ut quando fruendum est venerandis mysteriis^t: similiter enim omnes, ut illa participemus, digni habemur, non sicut in veteri lege partem quidem sacerdos comedebat, partem autem populus,

^k O, R (cf. CH): Domini^l F: qui^m <> om. Rⁿ om. O; R: communionem^o F: sua^p B: vitate^q om. R^r ^ O: oculi etiam^s B, O: nostri^t R: ministeriis

X. De coena domini.

De coena Domini docent, quod corpus et sanguis Christi vere adsint et distribuuntur vescentibus in coena Domini; et improbant secus docentes.

Von dem Abendmahl des Herren wird also gelehrt, daß wahrer Leib und Blut Christi wahrhaftig unter der Gestalt des Brots und Weins im Abendmahl gegenwärtig sei und da ausgeteilt und genommen werde. Derhalben wird auch die Gegenlehr verworfen.

cf. Variata

De coena domini docent, quod cum pane et vino vere exhibeantur corpus et sanguis Christi vescentibus in coena domini.

cf. CA XXII. De utraque specie cum Variata⁵¹

cf. Catechismus minor V.2. (1529)⁵²

cf. Catechismus maior V.8. (1529)⁵³

cf. Apologia X. De sacra coena (1530)⁵⁴

cf. Concordia Stuttgartensis (1534)⁵⁵

cf. Concordia Wittenbergensis 1536.⁵⁶

cf. Articuli Smalcaldici VI.1. (1537)⁵⁷

Lc 22,19-20 V var.: Hoc est corpus meum quod pro vobis datur... hoc est calix novum testamentum in sanguine meo qui pro vobis funditur
cf. I Cor 11,17-34

PL 38,1246: Quod ergo videtis, panis est et calix; quod vobis etiam oculi vestri renuntiant: quod autem fides vestra postulat instruenda, panis est corpus Christi, calix sanguis Christi.

L

XI. De confessione.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus. Primum, ut rudes examinentur et instituantur. Secundo, ut illi, qui speciales perturbationes^a conscientiarum habent, specialem quoque^b consolationem ex verbo Dei petant. Tertio, ut singulis seorsim absolutionis^c sacramentum impertiatur.

G

11. Von der beicht und absolution.

Die sonderliche beicht haben wir in unsern kirchen umb dreyerley ursachen willen behalten. Erstlich, das die unvorstendingen möchten erforschet und unterrichtet werden. Darnach, auff das die menschen, die sonderliche beschwerte gewiessen haben, auch sonderlichen trost für sich empfangen möchten. Entlich, das die absolution, von Christo selbst eingesetzt, einen jeden insonderheit mitgetheilt und zugesprochen möcht werden.

H

XI. AZ GYONASROL.

Az külön való gyonást három okokért ugyan megtartyuk: Először, hogy az tudatlanok kerdeztessenek és tanittassanak. Másodszor, hogy az kiknek lelkek ismételiben kiválképen való háborgások vagyon, kiválképen való vigasztalástis vegienek az Isten igéjéből: Harmadszor, hogy mindenek külön külön absolváltassanak.

^a A: perturbationis

^b M, R: etiam

^c A, C add.: beneficium

Et fuisse hanc consuetudinem in ecclesia docent etiam^a cantiones usitatae, ut illa: Quibus sub bina specie carnem dedit et sanguinem, ut duplici substantia totum cibaret hominem. Et quia Christus mandat, ut ad huius sacramenti administrationem adiungatur memoria passionis suae, praeter usitatas cantiones^b, lingua populari piaae cantiones adduntur, quibus fides et caeteri cultus spirituales in pectoribus hominum accenduntur.

XII.^c De confessione.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus: Primum, ut rudes examinentur^oac informentur^{od}; secundo, ut illi, qui speciales perturbationes⁺ conscientiarum habent^{+e}, etiam^f specialem consolationem^f ex verbo Dei petant; tertio, ut^g seorsim singulis^g absolutionis sacramenta conferantur^h.

^a *om. N (cf. CS)*

^b *M: conciones*

^c *N: XI.*

^d *oo N (cf. L, CS): et instituantur*

^e *++ N: habent conscientiarum*

^f *∧ N (cf. CS): consolationem specialem*

^g *() N (cf. L, CS): singulis seorsim*

^h *M, N, R (cf. L, CS): impertiantur E add.: [non tamen] inexploratis et indignis, quod utrorumque conscientiae et ministrorum et utentium interest.*

et non licebat populo participem esse eorum, quorum particeps eratⁱ sacerdos, sed nunc non sic: verum omnibus unum corpus proponitur et unum poculum. Et fuisse hanc consuetudinem^j in ecclesia^k docent conciones^l usitatae. Quibus sub bina specie carnem dedit et sanguinem uti^m duplici substantia totum cibaret hominem etc.ⁿ Et quia^o Christus mandat, ut ad huius sacramenti administrationem adiungatur memoria mortis suae, praeter usitatas conciones^p /lingua populari piaae cantiones^q adduntur, quibus fides et caeteri cultus spirituales in pectoribus hominum accenduntur.

XI. De confessione.

Privatam confessionem propter tres causas omnino retinemus. Primum, ut rudes examinentur et instituantur. Secundo, ut illi, qui speciales perturbationes conscientiarum habent, etiam consolationem specialem ex verbo Dei petant. Tertio, ut singulis seorsim absolutionis sacramentum impertiat. Superstitiosam autem^r omnium peccatorum enumerationem non esse necessariam tradimus. Primo enim est impossibilis iuxta illud: Delicta quis intelligit?

ⁱ *om. F*

^j *O: consuetudinem hanc*

^k *F: ecclesiam*

^l *O: conciones*

^m *R (cf. CH): ut*

ⁿ *R: cet.*

^o *F: qui*

^p *R (cf. CH): cantiones*

^q *// om. O*

^r *om. R, T*

XI. De confessione.

De confessione docent, quod absolutio privata in ecclesiis retinenda sit, quamquam in confessione non sit necessaria omnium delictorum enumeratio. Est enim impossibilis iuxta psalmum: Delicta quis intelligit?

Ps iuxta LXX 18,13 V: Delicta quis intelligit.

cf. Apologia BS 251,51: Si sint boni pastores, scient, quatenus prosit examinare rudes.

XII. De poenitentia.

Caeterum perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in^a ecclesiam, nec ingressus perseverare potest. Quodque haec constat^b primum^c contritione, quando corda tanguntur ira Dei, mortemque aeternam sentiunt, revelante lege Dei peccata, deinde fide, quando evangelio offerente^d <meritum et satisfactionem Christi>^e corda ex pavoribus eriguntur fiducia misericordiae patris, quam^f Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen credentibus.

^a *om. Sz*

^b *M, R: constat*

^c *M, R, S: primo*

^d *I: ostendente*

^e <◇ *M, R: merita Christi et satisfactionem S: meritum Christi et satisfactionem*

^f *A, C: quem*

12. Von der buß.

Darneben treiben wir auch in unsern kirchen die lehr von christlicher buß und bekehrung deß sünders zu Gott immer fort, ohne welche niemand in die christliche kirchen angenommen, viel weniger vor Gott bestehen kan, und lehren, das die bekehrung deß sünders fürnemlich in diesen stücken bestehe. Erstlich, das der sünders sein eigene sünde erkenne und den zorn Gottes wieder^g die sünde, welche das göttliche gesetz offenbaret, und lasse ihm seine missethat hertzlich leyd sein. Zum andern, das der sünders dem evangelio glaub, welches ihm die erlösung Jesu Christi anbeut, und tröste sich dieser gnade Gottes, die er allen menschen durch Christum seinen sohn erzeiget und zugesaget hat. Welche der Herr erworben hat allen denen, die busse thun und in seinen namen glauben. Endtlich, das der sünders^h von bösen lasse und gutesⁱ thue.

^g *B add.: in*

^h *B: sünden*

ⁱ *B: guthes*

XII. AZ POENITENTIAROL.

Továbbá szüntelen emlekezünk az poenentiának tudományáról, mely nélkül az ecclesiában sem mehet bé valaki, és bé menvén sem maradhat meg benne. Es ez áll először töredelmességből: mikoron az szivek illetetnek az Isten haragjától, is az örök halált erözik, az Istennek törvénye ki jelentvén az büneket. Másodsor hitből: midön az evangélium elönkbe adván az Christusnak érdemét és elégtételét, az szivek az rettögésekből fel emeltetnek az attia Isten irgalmasságában való bizodalom által, mellyet az Christus szerszet minden poenitentia tartóknak és az ő nevében hívöknek.

XIII.^a De poenitentia.

Caeterum, perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in ecclesiam, nec ingressus perseverare^b potest. Constat autem vera poenitentia, primum contritione, quando corda tanguntur ira Dei, mortemque aeternam sentiunt, revelante lege Dei peccata; deinde fide, quando evangelio offerente^c meritum et satisfactionem Christi corda ex pavore eriguntur fiducia misericordiae patris, quam^d Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen credentibus; postremo sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae, iuxta illud 2. Petr. I. Praestate in fide virtutem.

^a N: XII.

^b B: perservare

^c N: offerenti

^d M: quem

Deinde quod remissio peccatorum non pendet ex enumeratione eorum, sed ex divina misericordia et meritis Christi, propter quae evangelium offert^e remissionem peccatorum omnibus agentibus poenitentiam. Magis autem hortamur populum ad agenda poenitentiam et^f apprehendendum evangelium fide, quam ad impossibilem et non necessariam enumerationem omnium peccatorum, ne laquei^g conscientiae iniiciantur.

XII. De poenitentia.

Caeterum perpetuo urgemus doctrinam poenitentiae, sine qua nec ingredi quisquam in ecclesiam, nec ingressus perseverare potest. Constat autem vera poenitentia primum contritione, quando corda tanguntur^h ira Dei mortemque aeternam sentiuntⁱ revelante lege Dei peccata; deinde fide, quando evangelio offerente meritum et satisfactionem Christi corda ex pavore eriguntur fiducia misericordiae patris, quam Christus conciliavit omnibus agentibus poenitentiam et in ipsius nomen^j credentibus; postremo sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae, iuxta illud 2. Petr. I. Praestate in fide virtutem.

^e B, O: affert

^f om. B, F

^g T: aliqui

^h B, O: franguntur

ⁱ B, F: sentium

^j B, F, O: nomine

XII. De poenitentia.

De poenitentia docent, quod lapsis post baptismum contingere possit remissio peccatorum quocumque tempore, cum convertuntur, et quod ecclesia talibus ad poenitentiam redeuntibus debeat absolutionem impartiri. Constat autem poenitentia proprie his duabus partibus: altera est contritio seu terrores incussi conscientiae agnito peccato, altera est fides, quae concipitur ex evangelio seu absolutione et credit propter Christum remitti peccata et consolatur conscientiam et ex terroribus liberat. Deinde sequi debent bona opera, quae sunt fructus poenitentiae.⁵⁸ Damnant Anabaptistas, qui negant semel iustificatos posse amittere spiritum sanctum; item, qui contendunt, quibusdam tantam perfectionem in hac vita contingere, ut peccare non possint. Damnantur et Novatiani, qui nolebant absolvere lapsos post baptismum redeuntes ad poenitentiam. Reiciuntur et isti, qui non docent remissionem peccatorum per fidem contingere, sed iubent nos mereri gratiam per satisfactiones nostras.

cf. Variata⁵⁹

II Pt 1,5 V: Ministrare in fide vestra virtutem.

XIII. De usu sacramentorum.

Sacramenta sentimus non ideo tantum^a a Christo instituta esse, ut discrimen^b faciant inter Christianum <et non Christianum>^c, sed potius ut sint sigilla divinae voluntatis erga nos, ad hoc proposita, ut in singulis per haec pacta divina excitetur et confirmetur fides. Nisi igitur adsit fides apprehendens pactum et promissionem Dei, inanis est usus sacramentorum, imo cedunt^d in iudicium, iuxta^e Pauli testimonium.^f

^a *om. Sz*

^b *P: discrimina*

^c *< om. D*

^d *R, S: cadunt*

^e *oo I tr.: iuxta iudicium*

^f *M add.: 1. Cor. 11.*

13. Von den rechten brauch der heiligen sacrament.

Wir lehren, das die heiligen sacrament nicht allein darumb von den sohne Gottes gestiftet und eingesetzt sind, das sie einen unterscheid machen zwischen einen christen und unchristen, sondern viel mehr, das sie gewisse zeichen und siegel sein daß göttlichen willens gegen uns darzu eingesetzt, das in einen jeden menschen durch solchen bundt und zusagung Gottes der glaub mög gesterckt werden. Darumb, wo der glaub nicht vorhanden ist, der den bundt und verheischung Gottes ergreiffe und ihm selb dieselbige zu eigene, so ist der brauch der sacramenten vergeblich, ja die ungläubigen geniessen zum gericht, wie Paulus sagt.

XIII. AZ SZENTSEGEKKEL VALO ELESRŐL.

Ily értelemben vagyunk, hogy az szentségek nem csak azért szereztenek Christustól, hogy választást tegyenek az keresztyén és nem keresztyén között, hanem inkább, hogy az Isten hozzánk való akarattyanak pöczéti^g legyenek, mellyek azért adattanak elönkbe, hogy az isteni szövetségek által mindenekben külön külön hit támadgyon és eressedgyék^h. Hogyha azért jelen nemⁱ léssen az hit, mely az Istennek szövetségit, ígérteit meg fogja, hiában való az szentségeckel való élés, sőt itéletre fordulnak, az szent Pál tanubizonsága szerént.

^g *B: pöcési*

^h *1634: erössödgyék B: eresessedgyék*

ⁱ *om. B*

XIV.^a De numero sacramentorum.

De numero sacramentorum non litigamus; sed tamen, cum sacramentum sit ceremonia ^cin Novo Testamento instituta a Christo^b ad confirmandam fidem in animis hominum, docemus in numero sacramentorum unctionem, confirmationem et alia humana inventa minime esse recensenda^c.

^a *N*: XIII.

^b \diamond *N*: a Christo in Novo Testamento instituta

^c *N*: censenda

XIII. De usu sacramentorum.^d

Sacramenta sentimus non ideo tantum a Christo instituta esse, ut discrimen faciant inter Christianum et non Christianum, sed potius, ut sint sigilla^e divinae voluntatis erga nos, ad hoc proposita, ut in singulis per haec pacta divina excitetur et confirmetur fides. Nisi igitur adsit fides apprehendens pactum et promissionem Dei, inanis est usus sacramentorum, imo cedunt in iudicium iuxta Pauli testimonium 1. Cor. 11. Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non diiudicans corpus Domini.

^d *T*: Articulus de usu sacramentorum conformis est articulo XIII. confessionis quinque superiorum liberum regiarumque civitatum anno 1549.

Ferdinando I-mo Romano imperatori exhibitae in omnibus punctis et clausulis.

^e // *B*: ut sigilla *R* (*cf.* *CA*): ut sint signa

XIII. De usu sacramentorum.

De usu sacramentorum docent, quod sacramenta instituta sint, non modo ut sint notae professionis inter homines, sed magis ut sint signa et testimonia voluntatis Dei erga nos, ad excitandam et confirmandam fidem in his, qui utuntur, proposita. Itaque utendum est sacramentis ita, ut fides accedat, quae credat promissionibus, quae per sacramenta exhibentur et ostenduntur.

cf. Variata

De usu sacramentorum docent sacramenta instituta esse, non modo ut sint notae professionis inter homines, sed multo magis ut sint signa et testimonia voluntatis Dei erga nos, proposita ad excitandam et confirmandam fidem in his, qui utuntur eis. Itaque utendum est sacramentis ita, ut accedat fides, quae credat promissionibus, quae per sacramenta exhibentur et ostenduntur. Hac fide accipimus promissam gratiam, quam sacramenta significant, et spiritum sanctum. Damnant igitur pharisaicam opinionem, quae obruit doctrinam de fide, nec docet fidem in usu sacramentorum requiri, quae credat propter Christum nobis gratiam dari. Sed fingit homines iustos esse propter usum sacramentorum ex opere operato et quidem sine bono motu utentium.

I Cor 11,29 V: Qui enim manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit non diiudicans corpus.

XIV. De ministris.

Sentimus nemini^a licere fungi / officio publico^b docendi^c et administrandi sacramenta^c in ecclesia, nisi legitime vocatus fuerit ab ecclesia, et a fidelibus eruditisque^d antea, denique probatis ministris verbi Dei approbatus^e et in ordinem assumptus^f, iuxta ritum veteris ecclesiae Actor. cap. 1. Et^g primo lib. epistolarum^h Cypr. epistolaⁱ 4.

^a *M, R*: etiam nemini

^b // *M, R* (cf. *CH*): publico officio

^c [] *M, R*: et sacramenta administrandi

^d *1613*: eruditisque

^e <> *om. R, S*

^f *Sz*: assumptorum

^g *om. A, C, M, R*

^h *Sz*: exemplarum

ⁱ *Sz*: exempla

14. Von den kirchendienern.

Wir haltens^j dafür^k, das keiner in der gemeine^l Gottes lehren und die sacrament außtheilen könne, es sey denn, er sey ordentlicher weise von einer erbarn^m gemeine beruffen und zuvor von christlichen lehrern examiniret und bestetiget sey worden, das ist, zum kirchendienst angenommen sey worden nach dem brauch der alten kirchen und gemeine Gottes, Actor. 1. und wie solches auch der alte lehrer Cyprianus im ersten buch seiner briefe, im vierdten brieff lehret.

^j *B*: halten

^k *B*: dafür

^l *B*: gemeinde

^m *B*: erbaren

XIV. AZ EGYHÁZI SZOLGAKROL

Ily értelemben vagyunk, hogy senkinek nem szabad közönséges tanításnak tisztiben jární és az ecclesiában az szentségeket ki szolgáltatni, hanem ha ki törvény szerént hivattat az ecclesiátul, és az hü, tudos, ez az Isten igéjének az elöt megh próbáltatotⁿ szolgaitul javaltatot és az rendre fel vétettetöt^o lejénd, az réghi ecclesiának szokása szerént. Actor. 1. lib. 1. epist. Cypriani epist. 4.

ⁿ *B*: próbáltatott

^o *B*: felvétettetöt

XV.^a De ministerio^b ecclesiae.

Sentimus nemini licere fungi /publico officio^c docendi, et administrandi °in ecclesia sacramenta^d, nisi legitime^e vocatus fuerit ab ecclesia, et a fidelibus eruditisque antea, denique probatis verbi Dei ministris approbatus et in ordinem adsumtus, iuxta ritum veteris ecclesiae. Act. I. et I. Tim 4. Manus ne cui cito imponas cet.^f Item: Constitue oppidatim presbyteros.

XIV. De ministris.

Sentimus nemini licere fungi officio publico docendi et administrandi sacramenta in ecclesia, nisi legitime vocatus fuerit ab ecclesia, et fidelibus eruditisque antea, denique probatis ministris verbi Dei approbatus, et in ordinem^g assumtus, iuxta ritum veteris ecclesiae^h. Actor. 1.ⁱ Item 1. Tim. 5.^j Manus ne cui cito imponas. Item^k: Constitue oppidatim ministros et presbyteros, Tit. 1.^l

XIV. De ordine ecclesiastico.

De ordine ecclesiastico docent, quod nemo debeat in ecclesia publice docere aut sacramenta administrare nisi rite vocatus.

cf. Variata

De ordine ecclesiastico docent, quod nemo debeat in ecclesia publice docere aut sacramenta administrare nisi rite vocatus. Sicut et Paulus praecipit Tito, ut in civitatibus praesbyteros constituat.

cf. Act. 1,23-26

I Tim 5,22 V: Manus cito nemini imposueris.

Tit 1,5 V: Et constituas per civitates presbyteros.

^a N: XIII.

^b M, N (cf. L, CS): ministris

^c ^ N (cf. L, CS): officio publico

^d °° N (cf. L, CS): sacramenta in ecclesia

^e N: legitime

^f om. M, N

^g F, R: ordine

^h F: ecclesia

ⁱ om. F

^j R falso: 4.

^k R: hinc

^l om. R

XV. De ceremoniis

Ceremonias in ecclesia et^a servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae, cantiones^b, lectiones sacrae et orationes additae ad dominicam coenam celebrandam^c; item vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi^d absque peccato omitti possent^e in ecclesiis recte et satis institutis^f, tamen, quia ornant ministerium, ea studiose retinemus.

^a *om. Sz*

^b *Sz: conciones et*

^c *om. M, R, S*

^d *Sz: tamen*

^e *M (cf. CH, CS): possunt*

^f *<> om. M, R, S, (G)*

15. Von der ceremonien.

Wir halten die ceremonien in unsern kirchen und lehren auch, das man sie halten sol, die da den kirchendienst zieren und mit guten gewissen können gehalten werden, als da sind gewisse feyertage, predigten, gesänge und die gebet, die zu deß Herrn abendmal sind zugethan worden. Item sonderliche kleidung der kirchendiener und deßgleichen mehr, welche, ob sie wol^g ohne sünd köndten nachgelassen werden, gleichwol, weil sie das predigamt und kirchendienst zieren, halten wir sie billich und gern.

^g *om. B*

XV. AZ CEREMONIAKROL.

Az cérémoniákat az ecclesiában meg tartjuk és meg tartandóknak itellyük lenni, az mellyek ékesítik az egyházi szolgálatot, és jó lelki esmérettel meg tartathatnak. Az minemük bizonyos innepek, eneknek, szent irásnak olvasási és az Úr vaczorájának ki szolgáltatása mellé adatot imaságok. Ismét, az egyházi szolgálóknak kiválképen való ruhazattyok és több sokak: az mellyeket noha bünnékül^h el hagyhatnak, az igazán és jól rendeltetett ecclesiákban, mindazon által, mivel hogy ékösitik az egyházi szolgálatot, azokat szorgalmatosan meg tartjuk.

^h *1634: bün nélkül*

XVI.^a De caeremoniis.

Caeremonias in ecclesia servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium, possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae, cantiones, lectiones sacrae et orationes additae ad dominicam coenam celebrandam; item, vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi absque peccato omitti possunt in ecclesiis ^brecte institutis, tamen, quia ornant ministerium, eas studiose retinemus, iuxta illud Pauli I. Cor. 14.^c Omnia decenter et ordine in ecclesia fiant.

XV. De ceremoniis.

Ceremonias in ecclesia servamus et servandas esse sentimus, quae ornant ministerium possuntque bona conscientia servari, ut sunt certae feriae, cantiones, lectiones sacrae et orationes additae^d ad dominicam coenam celebrandam; item vestes speciales ministrorum et alia multa, quae tametsi absque peccato omitti possunt in ecclesiis recte institutis, tamen, quia ornant ministerium, ea studiose retinemus, iuxta illud Pauli I. Cor. 14. Omnia decenter et ordine in ecclesia fiant.

XV. De ritibus ecclesiasticis.

De ritibus ecclesiasticis docent, quod ritus illi servandi sint, qui sine peccato servari possunt et prosunt ad tranquillitatem et bonum ordinem in ecclesia, sicut certae feriae, festa et similia. De talibus rebus tamen admonentur homines, ne conscientiae onerentur, tamquam talis cultus ad salutem necessarius sit. Admonentur etiam, quod traditiones humanae, institutae ad placandum Deum, ad promerendam gratiam et ad satisfaciendum pro peccatis, adversentur evangelio et doctrinae fidei. Quare vota et traditiones de cibis et diebus etc., institutae ad promerendam gratiam et satisfaciendum pro peccatis, inutiles sint et contra evangelium.

cf. Variata⁶⁰

I Cor 14,40 V: Omnia autem honeste et secundum ordinem fiant.

^a *N*: XV.

^b *N add.*: satis

^c *N falso*: 4.

^d *R*: dictae

XVI. De rebus politicis.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae^a rationi consentanea probamus ut bonas Dei ordinationes, quas evangelium non modo non improbat, verum^b confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum.

16. Von der weltlichen obrigkeit und ordnung.

Die weltliche obrigkeit, die gerichte, eigenschafft der gütter, ehrliche und billiche handthierung und andere ordnungen nemen wir an als gute gaben und ordnungen Gottes, welche das evangelion mit nicht verbeut, sondern viel mehr bestetiget, und gebeut, das wir weltliche obrigkeit in allen ehren nach Gott verhalten sollen, /Rom. 13.^c

XVI. AZ POLGARI TARSASAGHOZ VALO DOLGOKROL.

Az tiszt^d viseléseknek rendit, törvény tételeket, egy más ioszágnak tulaydonságát, törvény szerint való adást, vévést, és egyebeket, mellyek az igazsághal egyeznek, javallyuk mint Istennek jó rendelésit, mellyeket az evangéliom nem csak nem javal, de inkább erőssit^e, és paranczollya, hogy nagy tisztességben tartassának Isten szerint.

^a *D*: recte

^b *M, R, S* (cf. *CH, CS*) *add.*: etiam

^c // *om. L, H*

^d *B*: tiszt

^e *B*: erősit

XVII.^a De rebus politicis.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae rationi consentanea probamus ut bonas Dei ordinationes, quas evangelium non modo non improbat, verum etiam confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum. Rom. 13.

XVI. De rebus politicis.

Magistratus, iudicia, rerum proprietatem, contractus legitimos et alia rectae rationi consentanea probamus^b ut^c bonas Dei ordinationes, quas^d evangelium non modo non improbat, verum etiam confirmat et praecipit, ut in magno honore habeantur secundum Deum. Roman. 13.

XVI. De rebus civilibus.

De rebus civilibus docent, quod legitimae ordinationes civiles sint bona opera Dei, quod christianis liceat gerere magistratus, exercere iudicia, iudicare res ex imperatoriis et aliis praesentibus legibus, supplicia iure constituere, iure bellare, militare, lege contrahere, tenere proprium, iurare postulantibus magistratibus, ducere uxorem, nubere. Damnant Anabaptistas, qui interdicunt haec civilia officia christianis. Damnant etiam illos, qui evangelicam perfectionem non collocant in timore Dei et fide, sed in deserendis civilibus officiis, quia evangelium tradit iustitiam aeternam cordis. Interim non dissipat politiam aut oeconomiam, sed maxime postulat conservare tamquam ordinationes Dei et in talibus ordinationibus exercere caritatem. Itaque necessario debent christiani oboedire magistratibus suis et legibus, nisi cum iubent peccare; tunc enim magis debent oboedire Deo quam hominibus. Actuum 5.

cf. Variata⁶¹

cf. Rm 13,1-7

Act 5,29 V: Oboedire oportet Deo magis quam hominibus.

^a N: XVI.

^b F add.: ut alia rectae rationi consentanea probamus

^c O: et

^d F: que

XVII. De matrimonio.

Ita sentimus et^a matrimonium esse /ordinationem divinam^b, ac^c propterea damnatis^d vagis libidinibus contrahendum esse ab idoneis hominibus, si donum castitatis virgineae non habent^e. Nam scortatores non habent partem in regno Dei.

17. Von dem ehestandt.

Deßgleichen lehren wir auch von dem ehestandt, das er von Gott dem Herrn gestiftet und eingesetzt sey worden, darumb verwerffen und verdammen wir alle unzucht und unreinigkeit, und lehren, das die menschen ehelich werden, die zum ehestandt tüglich sein und die gabe der keuschheit nicht haben. Dann hurer, ehebrecher, unreine haben kein theil am reich Gottes.⁶²

XVII. AZ HAZASAGROL.

Oly értelemben vagyunk, hogy az hazassághis Istennek rendelése, és annakokaért^f karhozthatván imit amot valo bujalkodásokat, az illendő embereknek meg köl házasodniok, ha szüzességnek ajándéka ninczen nálok: mert az paráznáknak nintsen részek az Istennek országában.

^a R: etiam

^b // A, C, M, R, Sz (cf. CH, CS): divinam ordinationem

^c Sz: et

^d Sz: damnis

^e R: habeant

^f B: annak okáért

XVIII.^a De matrimonio.

De matrimonio ita sentimus matrimonium esse divinam ordinationem, ac propterea damnatis vagis libidinibus contrahendum esse ab idoneis hominibus, qui donum castitatis virgineae non habent, cuiuscunque ordinis homines fuerint. Nam scortatores non habent partem in regno Dei, ut Paulus inquit. Et Christus neminem adligat ad coelibatum, dicit enim Matth. 19. Non omnes capiunt hoc verbum, qui potest capere, capiat. Ex his causis docemus sacerdotibus licere uxores ducere. Constat enim^b etiam in ecclesia veteri sacerdotes fuisse maritos et sacerdotum liberos. Et Paulus iubet episcopum et ministros eligi maritos.^c

XVII. De matrimonio.

De matrimonio ita sentimus matrimonium esse divinam ordinationem, ac propterea^d damnatis vagis libidinibus contrahendum esse^e ab idoneis hominibus^f, qui donum castitatis virginiae non habent, cuiusque^f ordinis homines fuerint. Nam scortatores non habent partem in regno Dei, inquit Paulus. Et Christus neminem alligat ad coelibatum, dicit enim Matth. 19. Non omnes capiunt verbum hoc, qui potest capere, capiat. Ex his causis docemus sacerdotibus licere uxores ducere. Constat etiam^g in ecclesia veteri⁺ sacerdotes fuisse^h maritos et sacerdotum liberos. Et Paulus iubet episcopum et ministros eligi maritos.

cf. CA XXIII. De coniugio sacerdotum cum Variata.⁶³

Mt 19,11-12 V: Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est... qui potest capere, capiat.
Eph 5,5 V: Omnes fornicator aut immundus aut avarus, id est idolorum cultor, non habet hereditatem in regno Christi et Dei.
cf. I Tim 3,2-12

^a N: XVII.

^b om. N (cf. CS)

^c M, N, R add.: Et ut sint bono exemplo gregi suo et aliis hominibus, iuxta illud: Esto forma fidelium etc. Item: Luceat lux vestra etc. Matrimonia prohibita sunt in gradu prohibito, hoc est, usque ad tertium inclusive. Sunt et matrimonia clandestina apud nos prohibita.

^d om. R

^e [] R: ab hominibus idoneis

^f R (cf. CH): cuiuscunque

^g O, R (cf. CH): enim

^h ++ R: fuisse sacerdotes

L

XVIII. De resurrectione mortuorum.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum^a in die iudicii certissime^b futuram esse statuimus, in qua pii aeterna praemia consequentur, impii vero aeternas poenas.

G

18. Von der auferstehung der toden.

Wir lehren und glauben, das eine allgemeine auferstehung der gerechten und ungerechten am jüngen tag sein wird. In welcher die glaubigen und gehorsamben ewige belohnung, die gottlosen und ungläubigen ewige pein erlangen sollen.

H

XVIII. AZ HALOTTAKNAK FEL TAMADASAROL.

Az halottaknak fel támadása, igazaknak és hamissaknak, az ítéletnek napján, hogy következendő, bizonyosan állattjuk, az melyben az hivek öröcké való jutalmat, az istentelenek öröcké való büntetést nyernek.

^a *B*: in iustorum

^b *M, R* (*cf. CH*): certissimam

XIX.^a De resurrectione mortuorum.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum in diem^b iudicii certissimam futuram esse credimus certissime^c, in qua pii aeterna praemia consequentur, impii vero aeternas poenas luent^d.

XVIII. De resurrectione mortuorum.

Resurrectionem mortuorum iustorum et iniustorum in die iudicii certissime futuram esse statuimus, in qua^e pii aeterna praemia consequentur, impii vero^f aeternas poenas.

XVII. De reditu Christi ad iudicium.

Item docent, quod Christus apparebit in consummatione mundi ad iudicandum et mortuos omnes resuscitabit; piis et electis dabit vitam aeternam et perpetua gaudia; impios autem homines ac diabolos condemnabit, ut sine fine crucientur. Damnant Anabaptistas, qui sentiunt hominibus damnatis ac diabolis finem poenarum futurum esse. Damnant et alios, qui nunc spargunt Iudaicas opiniones, quod ante resurrectionem mortuorum pii regnum mundi occupaturi sint, ubique oppressis impiis.

cf. Variata

Item docent, quod Christus apparebit in consummatione mundi ad iudicandum et mortuos omnes resuscitabit; et hominibus piis dabit vitam aeternam et gaudia perpetua; impios autem homines et diabolos condemnabit, ut sine fine crucientur.

Damnant anabaptistas, qui nunc Iudaicas opiniones spargunt, fingunt ante resurrectionem pios regna mundi occupaturos esse ubique deletis aut oppressis impiis. Scimus enim, quod pii debeant obedire praesentibus magistratibus, non eripere eis imperia, non dissipare politias per seditionem, quia Paulus praecipit: Omnis anima magistratui suo subdita sit.⁶⁴ Scimus item, quod ecclesia in hac vita subiecta sit cruci et primum post hanc vitam glorificabitur, sicut Paulus inquit: Oportet nos similes fieri imaginis filii Dei.⁶⁵ Quare anabaptistarum amentiam et diabolicum furorem prorsus damnamus et execramur.

Damnant et Origenistas, qui finxerunt diabolis et damnatis finem poenarum futurum esse.

^a *N*: XVIII.

^b *M, N, R* (cf. *L, CS*): die

^c *om. N*

^d *om. N* (cf. *L, CS*)

^e *B*: quae

^f *om. R*

XIX. De libero arbitrio.

◁Liberum arbitrium /fuisse in primis>^a parentibus ante lapsum^b affirmamus, sicut angeli, qui lapsi non sunt, adhuc habent, sed post lapsum amiserunt libertatem, sicut et alia dona integrae naturae: ita ut in externis^c dumtaxat rebus aliquam habeamus eligendi libertatem, ut possimus^d hoc vel illo colore vestiri, hoc vel illo cibo vesci, honeste vivere, scandala vitare, vitamque nostram foris ad normam decalogi gubernare^e, tametsi haec ipsa voluntas saepe et varie impediatur^f. Sed verum timorem, fidem et^g dilectionem Dei^h et caetera praestare, item evangelio credere, non est in nostris viribus, iuxta illud: Nemo novit filium, nisi pater, (et patrem nemoⁱ, nisi filius^j) et cui filius voluerit revelare. Item: Nemo venit^k ad me, nisi pater traxerit eum^l.

^a ◁ om. Sz

^b // M, R, S, (K): primos parentes ante lapsum habuisse

^c Sz: extremis

^d Sz: possumus

^e Sz: gubernari

^f M, R (cf. CS): impeditur

^g B, D, M (cf. CS): ac

^h om. M, R, (G)

ⁱ om. Sz

^j () om. M, R

^k M, R: veniet

^l M, R, S: illum I add.: ad me

19. Vom freyen willen.

Wir bekennen, das für dem fall in unsern ersten eltern ein freyer wille gewesen sey, wie denn die engel, die nicht gesündigt haben, denselben freyen willen noch haben, aber nach dem fall haben sie die freyheit verloren, wie auch andere schöne gaben, mit denen sie begabet waren. Also das wir allein in den eusserlichen dingen zuerwehlen eine freyheit haben, als das wir mit dieser oder jener farb uns kleiden, diese oder eine andere speiß essen, das wir ehrlich leben, ergernüß vermeiden und unser leben eusserlich nach den zehen geboten richten, wiewol auch dieser menschlicher willen auff mancherley weiß verhindert wird. Aber rechtschaffene und vollkommene furcht, glauben und liebe zu haben, item dem evangelio zu glauben, das stehet nicht in unsern kräften, wie geschrieben stehet: Niemand kennet den sohn Gottes, dann nur der vater, und den vater kennet niemand, denn nur der sohn, und wem es der^m sohn wil offenbaren.⁶⁶ Item: Niemand kompt zu mir, es sey dann mein vater zihe ihn. Johan. 6.⁶⁷

^m B: wer

XIX. AZ SZABAD AKARATROL.

Hogy szabad akarat löt légyen az első szüleinkben az eset elöt, állattyük, mint az angyaloknak, kik el nem estenek, hogy még h vagy on, de az eset után el vesztették az szabadságot, mint egyéb ajándekitis az ép természetnek, ugy hogy csak az külső dolgokban légyen valami szabadsagonk az választásra; hogy imillyen avagy amollyan színü köntösben öltözzünk, imez avagy amaz ételt együnk, tisztességessen ellyünk, botránkozást el távosztossunk, és az mi életünket külsőképen az tizparanczolatnak régulája szerént igazgassuk, jollehet ez az akarat gyakorta és külömb külömbképen meg bántatik. De az igaz félelmet, hitöt, ^listeni szeretetet és egyebeket véghöz vinni, ismétⁿ az evangeliomnak hinni, ninczen az mi erönkben, amaz mondás szerént: Senki sem isméri az fiut, hanem csak az atya, és az atyátis senki nem, csak az fiu és az, kinek az fiu meg akarja jelenteni.⁶⁸ Ismét, senki nem jö én hozzám, hanem ha az atya vonángya azt.⁶⁹

ⁿ [] om. B

XIX. De libero arbitrio.^a

Liberum arbitrium fuisse in primis parentibus ante lapsum affirmamus, sicut^b angeli, qui lapsi non sunt, adhuc habent, sed post lapsum amiserunt libertatem, sicut et alia dona integrae naturae, ita ut in externis duntaxat rebus aliquam habeamus eligendi libertatem, ut possimus hoc vel illo colore vestiri, hoc vel illo cibo vesci, honeste vivere, scandala vitare, vitam nostram foris ad normam decalogi gubernare, tametsi haec ipsa voluntas saepe et varie impeditur^c. Sed verum timorem, fidem ac dilectionem Dei praestare, item evangelio^d credere non est in nostris viribus^e, iuxta illud: Nemo novit filium, nisi pater, et patrem nemo, nisi filius, et cui filius voluerit revelare. Item: Nemo venit ad me, nisi pater traxerit eum.

^a *T*: Non absimiliter articulus quoque de libero arbitrio de verbo ad verbum similis est articulo XIX. eiusdem praeattactae confessionis.

^b *R*: sicuti

^c *R* (*cf. L*): impediatur

^d *F*: evangelium

^e *R*: in viribus nostris

XVIII. De libero arbitrio.

De libero arbitrio docent, quod humana voluntas habeat aliquam libertatem ad efficiendam civilem iustitiam et deligendas res rationi subiectas. Sed non habet vim sine spiritu sancto efficiendae iustitiae Dei seu iustitiae spiritualis, quia animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei; sed haec fit in cordibus, cum per verbum spiritus sanctus concipitur. Haec totidem verbis dicit Augustinus lib. III. Hypnognosticon: „Esse fatemur liberum arbitrium omnibus hominibus, habens quidem iudicium rationis, non per quod sit idoneum in his, quae ad Deum pertinent, sine Deo aut inchoare aut certe peragere, sed tantum in operibus vitae praesentis tam bonis quam etiam malis. Bonis dico, quae de bono naturae oriuntur, id est velle laborare in agro, velle manducare et bibere, velle habere amicum, velle habere indumenta, velle fabricare domum, uxorem velle ducere, pecora nutrire, artem discere diversarum rerum bonarum, velle quidquid bonum ad praesentem pertinet vitam. Quae omnia non sine gubernaculo divino subsistunt, immo ex ipso et per ipsum sunt et esse coeperunt. Malis vero dico, ut est velle idolum colere, velle homicidium etc.”

cf. Variata⁷⁰

CA XIX. De causa peccati.

De causa peccati docent, quod tametsi Deus creat et conservat naturam, tamen causa peccati est voluntas malorum, ut diaboli et impiorum, quae, non adiuvante Deo, avertit se a Deo, sicut Christus ait, Ioh. 8: Cum loquitur mendacium, ex propriis loquitur.⁷¹

cf. CA XX. De fide et bonis operibus cum Variata

Mt 11,27 V: Et nemo novit filium, nisi pater, neque patrem quis novit, nisi filius, et cui voluerit filius revelare.

Io 6,44 V: Nemo potest venire ad me, nisi pater, qui misit me, traxerit eum.

XX. De invocatione sanctorum.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude^a dignos esse docemus, ut qui praelucent nobis doctrina multisque praeclaris^b exemplis. Caeterum^c, quod invocandi sint, in eo nos prohibet^d, non modo quod nullum extat^e mandatum^{oe} Dei, neque sanctae ecclesiae testimonium, verumetiam^f quod primo et secundo praecepto prohibemur^g: Non habebis Deos^h alienos, item: Non assumes nomen Domini Dei tui⁺ in vanum⁺. Invocatio enim, sicut alii cultus primae tabulae, nulli^j debetur^k, nisi^l Deo.^m

^a *om. S*

^b *om. M, R, S*

^c *1613, B: coeterum A, C, M: ceterum*

^d *A, C: prohibent*

^e *oo Sz: mandatum extat*

^f *D, M, R, S: verum etiam Sz: verum et*

^g *R, S: prohibetur M: prohibeatur*

^h *S: Deus*

ⁱ *++ 1613, 1634, B: invanum*

^j *B: nuli*

^k *D, M, R: debentur Sz: debet*

^l *I, M, R, S add.: soli*

^m *A, C (cf. H) add.: Cui soli sit gloria.*

20. Von anrufung der heiligen.

Wir lehren, das man die heiligen menschen, die aus diesem jammerthal verschieden und in Gott entschlaffen sein, in allen ehren verhalten soll, als die uns in der lehre, glauben und tugenden ein herrliches exempel worden sind. Aber das man sie anruffen solt, das lehren wir nicht, dann wir nicht allein kein gebot Gottes, die verstorbenen anzubeten, haben auch kein zeugnis der heiligen christlichen kirchen. Sondern wird uns viel mehr von Gott im ersten und andern gebot hart verboten. Dann Gott der Herr sagt: Ich der Herr dein Gott, du solt nicht fremdbe Gotter haben neben mir. Item: Du solt den namen Gottes deines Herrn nicht mißbrauchen.⁷² Denn die anrufung, gleich wie auch andere gottesdienst in der ersten taffel geboten, die gebühret keiner creaturen, sondern allein Gott dem Herrn. Darumb sollen wir ihm allein anruffen.

XX. AZ SZENTEKNEK SEGITSEGÜL HIVASAROL.

Az életből ki mult szenteket minden diczéretre méltóknak lenni tanítottuk ugyan, ugymint az kik tudományal és sok jelesⁿ példákkal félnenek előtök. Továbbá, hogy segítségül^o hivattassanak, ebben minket meg tilt nem csak ez, hogy erről^p Istennek semmi paranczolattya ninczen, az anyaszentegyháznakis^q semmi bizonsága: Hanem ezis, hogy az első és második paranczolatban tiltatunk, ne legyenek tenéked idegen Istenid. Ismét, az te Uradnak Istenednek nevét, héában^r fel ne vegyed,⁷³ mert az segítségül való hívással miképen az első táblának tiszteletivel senkinek nem tartozunk, hanem csak Istennek.

KINEK EGYEDÜL LEGYEN DICZÖSEG.

ⁿ *B: jelen*

^o *1634, B: segítségül*

^p *B: eröl*

^q *B: anyaszentegyháznak is*

^r *B: héába*

XX. De invocatione sanctorum.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude dignos esse docemus^a, ut qui praelucent nobis doctrina multisque^b praeclaris exemplis, at^c propterea non invocandos. Non enim audiunt nostram invocationem iuxta illud Esai. 64. Abraham nescit nos^d et Israel ignorat nos, tu autem^e pater noster. Et^{d>e} Ecclesiast. 9. Vivi quidem sciunt se morituros, mortui autem^f nihil amplius norunt, nec si audirent, habent aliquid, quod in nos erogent. Tria autem in omni invocatione^g requiruntur: videlicet mandatum, quod oporteat invocare: deinde promissio, quod exaudiamur, et fides, quod nos simus illi, a quibus invocatio fieri debet. De sanctis vita defunctis nihil horum habemus: ergo invocatio sanctorum, etiamsi idololatria non esset, esset tamen inanis sonus^h. Quin et patres ipsi invocationem sanctorum reprehendunt. Sic enim Epiphanius contra Collyridianosⁱ scribit de beata virgine: Revera sanctum erat corpus Mariae^j, non tamen Deus. Revera virgo erat ipsa Maria et honorata, non tamen^k proposita est ad adorationem; sed ipsa adorans eum, qui carne genitus est ex ea. ^lAmbrosius ad Rom. cap.^m I.

^a N: censemus

^b B: multisquae

^c B, E, R, Sz: et

^d // B: pater noster et N (cf. CS): Deus pater noster es.

^e <> M: etc. R: cet.

^f N (cf. V, CS): vero

^g M, N (cf. CS) add.: (nisi aerem verberare velis)

^h M: honos, finis N: finis R: honos

ⁱ N: Illiridianos

^j M, R: Maria

^k N (cf. CS): autem

^l N (cf. CS) add.: Et

^m om. N

XX. De invocatione sanctorum.

Sanctos vita defunctos omni quidem laude dignos esse docemus, ut qui praelucent nobis doctrina multisqueⁿ praeclaris exemplis, at propterea non invocandos. Non enim audiunt nostram invocationem iuxta illud Esa 63. Abraham nescit nos et Israel ignorat nos, tu autem Deus pater noster es. Ecclesiast. 9. Vivi enim sciunt se morituros, mortui vero^o nihil amplius norunt, nec si audirent, habent aliquid, quod in^p nos erogent. Idem prohibetur etiam primo et secundo^q decalogi praecepto. Invocatio enim, sicut et alii cultus primae tabulae, nulli debetur, nisi Deo. Tria autem in omni invocatione (nisi aerem verberare velis) requiruntur: videlicet mandatum, quod oporteat invocare; deinde promissio, quod exaudiamur, et fides, quod nos simus illi, a quibus invocatio fieri debet. De sanctis vita defunctis nihil horum habemus; ergo invocatio sanctorum, etiamsi idololatria non esset, ^rtamen inanis sonus. Quin et patres ipsi invocationem sanctorum reprehendunt. Sic enim Epiphanius^s contra Colliridianos scribit de beata^t virgine:

ⁿ F: mutisque

^o R: autem

^p om. F

^q F: secundi

^r R (cf. CH) add.: esset

^s F: Epiphanius

^t F: beate

XXI. De cultu sanctorum.

De cultu sanctorum docent, quod memoria sanctorum proponi potest, ut imitemur fidem eorum et bona opera iuxta vocationem, ut Caesar imitari potest exemplum David in bello gerendo ad depellendos Turcas a patria. Nam uterque rex est. Sed scriptura non docet invocare sanctos seu petere auxilium a sanctis, quia unum Christum nobis proponit mediatorem, propitiarium, pontificem et intercessorem. Hic invocandus est et promisit se exauditurum esse preces nostras et hunc cultum maxime probat, videlicet ut invocetur in omnibus afflictionibus. I. Ioh. 2: Si quis peccat, habemus advocatum apud Deum etc.

cf. Variata⁷⁴

Ex 20,3.7 V: Non habebis Deos alienos coram me... Non adsumes nomen Domini Dei tui in vanum.

Dt 5,7.11 V: Non habebis Deos alienos in conspectu meo... Non usurpabis nomen Domini Dei tui frustra.

Is 63,16 V: Tu enim pater noster et Abraham nescivit nos et Israhel ignoravit nos, tu Domine pater noster.

Ecl 9,5 V: Viventes enim sciunt se esse morituros, mortui vero nihil noverunt amplius.

I Io 2,1 V: Sed si quis peccaverit, advocatum habemus ad patrem Iesum Christum iustum.

cf. Apologia BS 320,6-16

Solent misera uti excusatione dicentes: per istos^a posse iri ad Deum, sicut per comites pervenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis et /salutis suae^b immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti^c? Et mox^d: isti non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conservos adorant. Nunc ideo ad regem per tribunos et comites itur, quia homo utique est rex et nescit, quibus debeat credere rem publicam.^e Ad Deum autem promerendum, quem utique nihil latet, suffragatore non est opus, sed mente devota.

XXI. De habitu ministrorum ecclesiae.^f

De habitu ministrorum ecclesiae adiungere necessitas postulat. Ministri ecclesiae incedant in habitu decenti et sacerdotali sine tonsura aut rasura aut aliis ineptis observationibus, ut externa cum interioribus et praecipue cum ministerio convenient.

^a *N*: ipsos

^b // *N*: suae salutis

^c *N* (cf. *CS*) *add.*: etc.

^d *N*: eos

^e *M, N* (cf. *PL, CS*): rempublicam credere

^f *articulum totum om. B; titulum totum om. M, N, R*

Revera sanctum erat corpus Mariae, non tamen Deus: revera virgo erat ipsa^g virgo^h et honorata, non autem proposita est ad adorationem, sed ipsa adorans eum, qui carne genitus est ex ea. Et Ambros. ad Rom. cap. 1. Solent misera uti excusatione dicentes: per istos iri ad Deum, sicut per comites pervenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis et salutis suae immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti etc.ⁱ Et mox: Isti non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae et relicto Domino conservos adorant. Nunc igitur ad regem per tribunos et comites itur, quia^j homo utique est rex et nescit, quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem promerendum, quem utique nihil latet, suffragatore non est opus, sed mente devota.

^g *F*: ipso

^h *om. R*

ⁱ *R*: cet.

^j *F*: qui

PG 42,746: Sanctum erat Mariae corpus, fateor: non tamen deus illa fuit. Eadem et virgo exstitit, minime tamen nobis ad adorandum proposita, sed eum adorans ipsum, qui e sua carne genitus, e coelo ac paterno sinu descenderat.

PL 17,60-61: Solent tamen pudorem passi, neglecti Dei misera uti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum, sicut per comites pervenitur ad regem. Age, numquid tam demens est aliquis, aut salutis suae immemor, ut honorificentiam regis vindicet comiti; cum de hac re si qui etiam tractare fuerint inventi, iure ut rei damnentur maiestatis? Et isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturae, et relicto Domino, conservos adorant, quasi sit aliquid plus, quod reservetur Deo. Nam et ideo ad regem per tribunos aut comites itur; quia homo utique est rex, et nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem, quem utique nihil latet (omnium enim merita novit), promerendum, suffragatore non opus est, sed mente devota.

Conclusio. Haec est brevis confessio seu summa doctrinae ecclesiarum nostrarum, quam ex sacris et aliorum doctorum libris collegimus, fatemurque eam piam et verbo Dei consentaneam esse. Quodsi quis ex spiritu^a et verbo Dei ⁺nos melius^b docebit, nullam boni piique hominis informationem adspernabimur, sed eam grato animo accepturi sumus. Sed scimus hanc doctrinam verbum esse^c Dei verum et invictum^d et oramus, ut in eo Christus nos omnes conservet et spiritum s.^e largiatur, ut coram toto mundo de testimoniis suis absque confusione loqui et in vera fide perseverare possimus. Amen!

Dicta patrum et sacrae scriptura ^{/de vitandis^f} superstitionibus pugnantibus cum pura doctrina evangelii.^g

Deut 12. Non facietis singuli, quod sibi rectum videtur, sed quod ego praecipio tibi, hoc tantum facias, nec addas quidquam, nec minuas. 2. Tim. 2. Tu, fili mi, fortis esto in gratia, quae est per Christum Iesum et in his, quae audivisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant.

^a om. N

^b ++ N (cf. CS): melius nos

^c M, N, R (cf. CS): esse verbum

^d M, N: infictum R: non fictum

^e B, N: sanctum

^f \wedge B: devitandis

^g *sententiam totam om. M, N, R, Sz*

Haec est brevis confessio seu summa doctrinae^h ecclesiarum nostrarum, quam ex sacris et aliorum doctorum libris collegimus, fatemurque eam piam et verbo Deiⁱ consentaneam esse. Quod si quis ex spiritu et verbo Dei melius nos docebit, nullam boni piique hominis informationem adspernabimur, sed eam grato animo accepturi sumus. Sed scimus hanc doctrinam esse verbum Dei verum et invictum et oramus, ut in eo Christus nos omnes conservet et spiritum sanctum largiatur, ut coram toto mundo de testimoniis suis absque confusione loqui et in vera fide perseverare possimus. Amen.^j

^h F: doctrina

ⁱ F: Deo

^j R (cf. CH) *add.*: Deut. 12. Non facietis singuli, quod sibi rectum videtur, sed quod ego praecipio tibi, hoc tantum facias, nec addas quicquam nec minuas. 2. Tim. 2. Tu, fili mi, fortis esto in gratia, quae est per Christum Iesum, et in his, quae audivisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui erunt idonei, ut alios quoque doceant. Cyprianus de traditionibus humanis lib. I. Epistolarum, Epist. 8. Adulterum est, inquit, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio divina violetur. Procul ab eiusmodi hominum contagione discedite et sermones velut cancrum et pestem fugiendo vitate praemonente Domino: Coeci sunt et duces coecorum. Cyprianus in Epistola ad Pompeium. Nec consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est, propter quod relicto errore sequamur veritatem. Item: Si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid ante aliquis faciendum putarit, sed quid prior Christus, qui ante omnes est, fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.

Haec fere summa est doctrinae apud nos, in qua cerni potest nihil inesse, quod discrepet a scripturis vel ab ecclesia catholica vel ab ecclesia Romana, quatenus ex scriptoribus nobis nota est. Quod cum ita sit, inclementer iudicant isti, qui nostros pro haereticis haberi postulant. Tota dissensio est de paucis quibusdam abusibus, qui sine certa autoritate in ecclesias irrepserunt, in quibus etiam, si qua esset dissimilitudo, tamen decebat haec lenitas episcopos, ut propter confessionem, quam modo recensuimus, tolerarent nostros, quia ne canones quidem tam duri sunt, ut eosdem ritus ubique esse postulent, neque similes unquam omnium ecclesiarum ritus fuerunt. Quamquam apud nos magna ex parte veteres ritus diligenter servantur. Falsa enim calumnia est, quod omnes caerimoniae, omnia vetera instituta in ecclesiis nostris aboleantur. Verum publica querela fuit abusus quosdam in vulgaribus ritibus haerere. Hi quia non poterant bona conscientia probari, aliqua ex parte correcti sunt.

cf. Variata

Cyprianus de traditionibus humanis liber. I. Epist 8. Adulterum est, inquit^a, impium est, sacrilegum est, quodcunque humano furore instituitur, ut dispositio^b divina violetur. Procul ab huiusmodi hominum contagione discedite et sermones velut cancrum^c et pestem fugiendo vitate praemonente^d Domino: coeci sunt et duces coecorum. Idem^e Cyprianus in Epistola ad Pompeium. Nec consuetudo, quae apud quosdam^f obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est, propter quod relicto errore sequamur veritatem. Item^g: si solus Christus audiendus est, non debemus attendere, quid aliquis ante nos faciendum putarit, sed quid prior Christus, qui ante omnes est, fecerit. Neque enim hominis consuetudinem sequi oportet, sed Dei veritatem.^h

^a *om. N*

^b *B: disposito*

^c *N: cancer*

^d *N: praemovente*

^e *N: coecus autem coecum ducens simul in foveam cadent. R: Idem sanctus*

^f *B: quosquam*

^g *N: Idem*

^h *Dicta Bibliorum et Cypriani om. Sz*

Dt 12,8.32 V: Non facietis ibi, quae nos hic facimus hodie singuli, quod sibi rectum videtur... quod praecipio tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quicquam, nec minuas.

II Tim 2,1-2 V: Tu ergo, fili mi, confortare in gratia, quae est in Christo Iesu, et quae audisti a me per multos testes, haec commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt et alios docere.

PL 3,1181: Nec consuetudo, quae apud quosdam obrepserat, impedire debet, quominus veritas praevaleat et vincat. Nam consuetudo sine veritate vetustas erroris est. Propter quod, relicto errore, sequamur veritatem.

¹ ++ A, C: Exhibita regi Ferdinando anno 1560.

Antonio Verantio episcopo Agriensi 1548. eidem iterum, cum esset archi-episcopus Strigoniensis, exhibita est Eperies in octava prima dominica Trinitatis anno 1573. *M*: conscripta a Leonhardo Stoekelio Bartphensi *R*: conscripta a Leonhardo Stöckelio Sz: suscepta anno MDXCIV. *A, C var. add.*: Confessionis huius titulus ita habet in antiquissimo protocollo fraternitatis Gomor. et Kisshont., quod scribi coeptum est 1594., ut sequitur: Confessio relig. christianae quinque civitatum, Cassov. Leutschov. Epper. Cibini et Bartphae Ungariae et illustris comitatus Saaros ibidem. Exhibita imperatori Ferdinando anno partae salutis 1530. et archi-episcopo Agrien. Antonio Verantio in octava Eppereschini 1574., amplexa et suscepta ab alma fraternitate Muranensi 1594. *D add. ad finem*: Haec confessio exhibita regi Ferdinando I. an. 1549., edita fuit typis Cassoviae per Ioan. Fischer an. 1613. in IV. *M, R add. ad finem*: Exhibita est haec confessio in Eperies, comissariis regiae maiestatis. an. C. 1549. Et postea episcopo Agriensi 1560. Hanc postea anno salutis nostrae 1564. die 8. Iun. in conventu

Bartphensi, relegimus, et consensimus in eam omnes, quorum nomina subscripta sunt.

² Mt 10,32-33 W

³ Dt 6,4 W

⁴ Dt 6,4 Vi

⁵ Mt 28,19 Vi

⁶ Gn 1,31 W

⁷ Ps 51,7 Vi

⁸ II. Item docent, quod post lapsum Adae omnes homines naturali modo propagati nascentes habeant peccatum originis. Intelligimus autem peccatum originis, quod sic vocant sancti patres et omnes orthodoxi et pie eruditi in ecclesia, videlicet reatum, quo nascentes propter Adae lapsum rei sunt irae Dei et mortis aeternae, et ipsam corruptionem humanae naturae propagatam ab Adam. Et haec naturae humanae corruptio defectus iustitiae seu integritatis seu obedientiae originalis et concupiscentiam complectitur. Estque defectus, horribilis caecitas et inobedientia, scilicet carere illa luce ac notitia Dei, quae fuerat futura in natura integra, item carere illa rectitudine, hoc est, perpetua obedientia, vera, pura ac summa dilectione Dei et similibus donis integrae naturae. Quare defectus illi et concupiscentia sunt res damnata et sua natura digna morte. Estque vitium originis vere peccatum, damnans et afferens nunc quoque aeternam mortem his, qui non renascuntur per baptismum et spiritum sanctum. Damnant Pelagianos, qui negant peccatum originis et sentiunt defectus illos seu concupiscentiam esse res indifferentes seu poenas tantum, nec esse res sua natura damnatas et somniant hominem legi Dei satisfacere posse et propter hanc propriam obedientiam coram Deo iustum pronuntiari.

⁹ Is 7,14 W

¹⁰ Io 1,29 W

¹¹ Is 53,6 Vi

¹² II Cor 5,15 Vi

¹³ Rm 4,25 Vi

¹⁴ Rm 3,23-25 W (*hoc citatum biblicum contrahit L*)

¹⁵ Rm 3,23-25 Vi (*hoc citatum biblicum contrahit L*)

¹⁶ *Hoc dictum Hieronymi reperire non potui.*

¹⁷ *Hoc dictum Hieronymi reperire non potui.*

¹⁸ Rm 3,21kk; 4,5.

¹⁹ IV. Ut autem consequamur haec beneficia Christi, scilicet remissionem peccatorum, iustificationem et vitam aeternam, dedit Christus evangelium, in quo haec beneficia nobis proponuntur, sicut scriptum est Lucae ultimo: Praedicari poenitentiam in nomine eius et remissionem peccatorum inter omnes gentes. Cum enim omnes homines naturali modo propagati habeant peccatum, nec possint vere legi Dei satisfacere, evangelium arguit peccata et ostendit nobis mediatorem Christum et sic docet nos de remissione peccatorum. Cum evangelium arguit peccata nostra, corda perterrefacta statuere debent, quod gratis nobis propter Christum donentur remissio peccatorum et iustificatio per fidem, qua credere et confiteri debemus, haec nobis donari propter Christum, qui pro nobis factus est hostia et placavit patrem. Quanquam igitur evangelium requirit poenitentiam, tamen ut remissio peccatorum certa sit, docet eam gratis donari, hoc est, non pendere ex conditione dignitatis nostrae, nec dari propter ulla praecedentia opera aut dignitatem sequentium. Fieret enim incerta remissio, si ita sentiendum esset, tum demum nobis contingere remissionem peccatorum, postquam eam praecedentibus operibus meriti essemus, aut satis digna esset poenitentia. Conscientia enim in veris pavoribus nullum invenit opus, quod possit opponere irae Dei, et Christus nobis donatus et propositus est, ut sit propitiator. Hic honos Christi non debet transferri in nostra opera. Ideo Paulus dicit: Gratis salvati estis. Item: Ideo ex fide gratis, ut sit firma promissio. Hoc est: ita erit certa remissio, cum sciemus eam non pendere ex conditione nostrae dignitatis, sed donari propter Christum. Haec est firma et necessaria

consolatio piis et perterrefactis mentibus. Atque ita docent et s. patres et extat apud Ambrosium memorabilis et insignis sententia his verbis: Hoc constitutum est a Deo, ut qui credit in Christum, salvus sit sine opere, sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum. Et fidei vocabulum non solum cognitionem historiae de Christo significat, sed etiam credere et assentiri huic promissioni, quae est evangelii propria, in qua propter Christum nobis promittuntur remissio peccatorum, iustificatio et vita aeterna. Nam et haec promissio ad historiam de Christo pertinet, sicut et in Symbolo additus est historiae hic articulus: Credo remissionem peccatorum. Et hunc articulum reliqui de historia Christi referri debent. Nam id beneficium est finis historiae: Ideo Christus passus et resuscitatus est, ut propter ipsum nobis donarentur remissio peccatorum et vita aeterna.

²⁰ Rom 10,17 Vi

²¹ Gal 3,14

²² V. Itaque instituit Christus ministerium docendi evangelii, quod praedicat poenitentiam et remissionem peccatorum. Estque utraque praedicatio universalis. Omnium peccata arguit et omnibus credentibus promittit remissionem peccatorum, ut non sit incerta remissio, sed ut omnes perterrefactae mentes sciant se debere credere, quod certo donetur nobis remissio peccatorum propter Christum, non propter merita aut dignitatem. Et cum hoc modo consolamur nos promissione seu evangelio et erigimus nos fide, certo consequimur remissionem peccatorum et simul datur nobis spiritus sanctus. Nam spiritus sanctus datur et est efficax per verbum Dei et per sacramenta. Cum evangelium audimus aut cogitamus aut sacramenta tractamus et fide nos consolamur, simul est efficax spiritus sanctus iuxta illud Pauli ad Galatas 3. Ut promissio ex fide Iesu Christi detur credentibus. Et ad Corinthios:

evangelium est ministerium spiritus. Et ad Roma: Fides ex auditu est. Cum igitur fide nos consolamur et liberamur a terroribus peccati per spiritum sanctum, concipiunt corda ceteras virtutes, agnoscunt vere misericordiam Dei, concipiunt veram dilectionem, verum timorem Dei, fiduciam, spem auxilii divini, invocationem et similes fructus spiritus. Damnantur illi, qui de hac fide, qua remissio peccatorum accipitur, nihil docent, sed iubent conscientias dubitare, an consequantur remissionem. Et addunt hanc dubitationem non esse peccatum. Item docent homines consequi remissionem peccatorum propter propriam dignitatem, non docent credendum esse, quod gratis propter Christum remissio peccatorum donetur. Damnantur item phanatici spiritus, qui fingunt spiritum sanctum dari aut efficacem esse sine verbo Dei. Et ob eam causam contemnunt ministerium evangelii et sacramentorum et quaerunt illuminationes sine verbo Dei et extra evangelium atque ita abducunt animos a verbo Dei ad proprias opiniones, quod est perniciosissimum. Tales olim fuerunt Manichaei, entusiastae et nunc sunt anabaptistae. Huiusmodi furores constanter damnamus. Abolent enim verum usum verbi Dei et falso somniant sine verbo Dei accipi spiritum sanctum et freti suis opinionibus comminiscuntur impia dogmata et efficiunt infinitam dissipationem.

²³ Falso accusantur nostri, quod bona opera prohibeant. Nam scripta eorum, quae exstant de decem praeceptis, et alia simili argumento testantur, quod utiliter docuerint de omnibus vitae generibus et officiis, quae genera vitae, quae opera in qualibet vocatione Deo placeant. De quibus rebus olim parum docebant concionatores; tantum puerilia et non necessaria opera urgebant, ut certas ferias, certa ieiunia, fraternitates, peregrinationes, cultus sanctorum, rosaria, monachatum et similia. Haec adversarii nostri admoniti iam dediscunt nec perinde

praedicant haec inutilia opera ut olim. Incipiunt etiam fidei mentionem facere, de qua olim mirum erat silentium. Docent nos non tantum operibus iustificari, sed coniungunt fidem et opera et dicunt nos fide et operibus iustificari. Quae doctrina tolerabilior est priore et plus afferre consolationis potest quam vetus ipsorum doctrina. Cum igitur doctrina de fide, quam oportet in ecclesia praecipuam esse, tam diu iacuerit ignota, quemadmodum fateri omnes necesse est, de fidei iustitia altissimum silentium fuisse in concionibus, tantum doctrinam operum versatam esse in ecclesia, nostri de fide sic admonuerunt ecclesias: Principio, quod opera nostra non possint reconciliare Deum aut mereri remissionem peccatorum et gratiam, sed hanc tantum fide consequimur, credentes, quod propter Christum recipiamur in gratiam, qui solus positus est mediator et propitiatorium, per quem reconcilietur pater. Itaque qui confidit operibus se mereri gratiam, is aspernatur Christi meritum et gratiam et quaerit sine Christo humanis viribus viam ad Deum, cum Christus de se dixerit: Ego sum via, veritas et vita. Haec doctrina de fide ubique in Paulo tractatur, Ephes. 2: Gratia salvi facti estis per fidem, et hoc non ex operibus etc. Et ne quis cavilletur a nobis novam Pauli interpretationem excogitari, tota haec causa habet testimonia patrum. Nam Augustinus multis voluminibus defendit gratiam et iustitiam fidei contra merita operum. Et similia docet Ambrosius De vocatione gentium et alibi. Sic enim inquit De vocatione gentium: Vilesceat redemptio sanguinis Christi, nec misericordiae Dei humanorum operum praerogativa succumberet, si iustificatio, quae fit per gratiam, meritis praecedentibus deberetur, ut non munus largientis, sed merces esset operantis. Quamquam autem haec doctrina contemnitur ab imperitis, tamen experiuntur pia et pavidae conscientiae plurimum eam consolationis afferre, quia conscientiae non possunt reddi tranquillae per ulla

opera, sed tantum fide, cum certo statuunt, quod propter Christum habeant placatum Deum, quemadmodum Paulus docet Rom. 5: Iustificati per fidem, pacem habemus apud Deum. Tota haec doctrina ad illud certamen perterrefactae conscientiae referenda est, nec sine illo certamine intelligi potest. Quare male de ea iudicant homines imperiti et profani, qui christianam iustitiam nihil esse somniant nisi civilem seu philosophicam iustitiam. Olim vexabantur conscientiae doctrina operum, non audiebant ex evangelio consolationem. Quosdam conscientia expulit in desertum, in monasteria, sperantes ibi se gratiam merituos esse per vitam monasticam. Alii alia excogitaverunt opera ad promerendam gratiam et satisfaciendum pro peccatis. Ideo magnopere fuit opus hanc doctrinam de fide in Christum tradere et renovare, ne deesset consolatio pavidis conscientis, sed scirent fide in Christum apprehendi gratiam et remissionem peccatorum. Admonentur etiam homines, quod hic nomen fidei non significat tantum historiae notitiam, qualis est et in impiis et in diabolo, sed significat fidem, quae credit non solum historiam, sed etiam effectum historiae, videlicet hunc articulum, remissionem peccatorum, quod videlicet per Christum habeamus gratiam, iustitiam et remissionem peccatorum. Iam qui scit se per Christum habere propitium patrem, is vere novit Deum, scit se ei curae esse, invocatur eum, denique non est sine Deo sicut gentes. Nam diaboli et impii non possunt hunc articulum credere, remissionem peccatorum. Ideo Deum tamquam hostem oderunt, non invocant eum, nihil boni ab eo exspectant. Augustinus etiam de nomine fidei hoc modo admonet lectorem et docet in scripturis nomen fidei accipi non pro notitia, qualis est in impiis, sed pro fiducia, quae consolatur et erigit perterrefactas mentes. Praeterea docent nostri, quod necesse sit bona opera facere, non ut confidamus per ea gratiam

mereri, sed propter voluntatem Dei. Tantum fide apprehenditur remissio peccatorum et gratia. Et quia per fidem accipitur spiritus sanctus, iam corda renovantur et induunt novos affectus, ut parere bona opera possint. Sic enim ait Ambrosius: Fides bonae voluntatis et iustae actionis genitrix est. Nam humanae vires sine spiritu sancto plenae sunt impiis affectibus et sunt imbecilliores, quam ut bona opera possint efficere coram Deo. Ad haec sunt in potestate diaboli, qui impellit homines ad varia peccata, ad impias opiniones, ad manifesta scelera; quemadmodum est videre in philosophis, qui et ipsi conati honeste vivere, tamen id non potuerunt efficere, sed contaminati sunt multis manifestis sceleribus. Talis est imbecillitas hominis, cum est sine fide et sine spiritu sancto et tantum humanis viribus se gubernat. Hinc facile apparet hanc doctrinam non esse accusandam, quod bona opera prohibeat, sed multo magis laudandam, quod ostendit, quomodo bona opera facere possimus. Nam sine fide nullo modo potest humana natura primi aut secundi praecepti opera facere. Sine fide non invocat Deum, nihil a Deo exspectat, non tolerat crucem, sed quaerit humana praesidia, confidit humanis praesidiis. Ita regnant in corde omnes cupiditates et humana consilia, cum abest fides et fiducia erga Deum. Quare et Christus dixit: Sine me nihil potestis facere, Iohan. 15. Et ecclesia canit:

Sine tuo numine
nihil est in homine,
nihil est innoxium.

Variata: De fide. Primum igitur de fide et iustificatione sic docent: Christus apte complexus est summam evangelii, cum Lucae ultimo iubet praedicari in nomine suo poenitentiam et remissionem peccatorum. Nam evangelium arguit peccata et requirit poenitentiam et simul offert remissionem peccatorum propter Christum, gratis, non propter

nostram dignitatem. Et sicut universalis est poenitentiae praedicatio, ita et promissio gratiae universalis est et omnes credere iubet et accipere beneficium Christi... Promissio... nihil detrahit operibus, immo exsuscitat ad fidem et vere bona opera. Nam remissio peccatorum transfertur a nostris operibus ad misericordiam, ut sit beneficium certum, non ut nos nihil agamus, sed multo magis, ut sciamus, quomodo placeat Deo nostra obedientia in tanta infirmitate nostra. Hanc sententiam, qua et illustratur honos Christi et piis mentibus consolatio dulcissima et firmissima proponitur, quae veram misericordiae divinae cognitionem continet et veros cultus et aeternam vitam parit, aspernari ac damnare, plus quam pharisaica caecitas est. Olim cum haec consolatio non proponeretur, multae pavidae conscientiae mederi sibi conabantur operibus, alii confugiebant ad monasticam vitam, alii alia opera eligebant, quibus mererentur remissionem peccatorum et iustificationem. Sed nulla est firma consolatio praeter hanc doctrinam evangelii... Cum igitur dicimus: fide iustificamur, non hoc intelligimus, quod iusti simus propter ipsius virtutis dignitatem, sed haec est sententia, consequi nos remissionem peccatorum et imputationem iustitiae per misericordiam propter Christum. Verum haec misericordia non potest accipi nisi fide, et fides hic non tantum historiae notitiam significat, sed significat credere promissioni misericordiae, quae nobis propter mediatorem Christum contingit. Et cum hoc modo fides intelligitur de fiducia misericordiae, non dissentiant inter se Iacobus et Paulus. Quod enim inquit Iacobus: Daemones credunt et contremiscunt, intelligit fidem de notitia historiae, haec non iustificat. Norunt enim historiam etiam impii ac diaboli. Paulus vero, cum inquit: Fides reputatur ad iustitiam etc., loquitur de fiducia misericordiae promissae propter Christum, estque sententia homines iustos pronuntiari, id est,

reconciliari, per misericordiam, non propter dignitatem propriam, sed hanc misericordiam promissam propter Christum oportet fide accipi... De bonis operibus. Cum necessariam de fide doctrinam et consolationem ecclesiis proponimus, additur et doctrina de bonis operibus, quod videlicet necessaria sit in reconciliatis obedientia erga legem Dei... Inter bona opera praecipuum est et summus cultus Dei fides ipsa et parit multas alias virtutes, quae existere non possunt, nisi prius corda fidem conceperint... Et hac fide, quae consolatur corda in poenitentia, accipimus spiritum sanctum, qui datur, ut gubernet et adiuvet nos, ut peccato et diabolo resistamus et magis magisque agnoscamus infirmitatem nostram et in nobis crescant agnitio Dei, timor, fides. Quare debet in nobis obedientia erga Deum et nova vita crescere, sicut Paulus docet, renovari nos debere ad agnitionem Dei, ut efficiatur in nobis nova lux et imago eius, qui condidit nos etc. Docemus etiam, quando haec inchoata obedientia placeat Deo... Non enim ideo placet, quia legi satisfaciatur, sed quia personae reconciliatae et iustae sunt propter Christum et credunt sibi condonari imbecillitatem suam. Sic Paulus docet: Nulla nunc est condemnatio his, quod sunt in Christo etc. Quanquam igitur haec nova obedientia procul abest a perfectione legis, tamen est iustitia et meretur praemia, ideo quia personae reconciliatae sunt. Atque ita de operibus iudicandum est, quae quidem amplissimis laudibus ornanda sunt, quod sint necessaria, quod sint cultus Dei et sacrificia spiritualia et mereantur praemia... Ex his satis liquet, doctrinam bonorum operum Dei beneficio pie et recte doceri in nostris ecclesiis. Quanta fuerit olim obscuritas, quanta confusio doctrinae de bonis operibus, bonae mentes satis norunt. Nemo monebat de discrimine humanarum traditionum et legis divinae. Nemo docebat, quomodo placerent bona opera in tanta nostra infirmitate. Denique altissimum

silentium erat de fide, qua opus est in remissione peccatorum. At explicatis nunc his rebus, tenent pie conscientiae consolationem et certam spem salutis et intelligunt veros cultus et norunt, quomodo placeant Deo et quomodo sint meritorii.

²⁴ Rm 8,12 W

²⁵ Lc 17,10 W

²⁶ Eph 2,8-9 W

²⁷ Rm 8,12 Vi

²⁸ Lc 17,10 Vi

²⁹ Eph 2,8-9 Vi

³⁰ PL 17,195

³¹ VI. Item docent, quod cum fide reconciliamur, necessario sequi debeat iustitia bonorum operum, quae Deus nobis mandavit, sicut et Christus praecepit: Si vis in vitam ingredi, serva mandata. Sed quia tanta est infirmitas humanae naturae, ut nemo legi satisfacere possit, necesse est docere homines, non solum quod legi obediendum sit, sed etiam quomodo placeat haec obedientia, ne conscientiae incidant in desperationem, cum intelligant se non satisfacere legi. Placet igitur haec obedientia, non quia legi satisfacit, sed quia persona est in Christo reconciliata fide et credit sibi reliquias peccati condonari. Semper igitur sentiendum est nos consequi remissionem peccatorum et personam pronuntiari iustam, id est, acceptari gratis propter Christum per fidem. Postea vero placere etiam obedientiam erga legem et reputari quandam iustitiam et mereri praemia. Non enim potest conscientia opponere iudicio Dei propriam mundiciem aut opera, sicut Psalmus testatur: Non intres in iudicium cum servo tuo, quia non iustificabitur coram te omnis vivens. Et Ioannes ait: Si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Si confiteamur peccata nostra, fidelis et iustus est, ut remittat nobis peccata nostra. Et Christus inquit: Cum feceritis omnia, dicite, servi inutiles sumus. Postquam autem persona reconciliata et iusta fide, id est, accepta est,

placet et obedientia et reputatur esse quaedam iustitia. Sicut Ioannes inquit: Omnis, qui in eo manet, non peccat. Et 2. Corinth. primo. Gloria nostra haec est, testimonium conscientiae nostrae. Ac debet haec obedientia repugnare pravis cupiditatibus et subinde spiritualibus exercitiis fieri purior et cavere, ne quid committamus contra conscientiam, iuxta illud: Summa legis est dilectio ex puro corde et conscientia bona et fide non ficta. Qui vero obtemperant pravis cupiditatibus et agunt contra conscientiam, versantur in peccatis mortalibus, nec fidei iustitiam, nec iustitiam bonorum operum retinent. Iuxta illud Pauli: Qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt.

³² Io 10,27 W

³³ Ps 2,12 W

³⁴ Mt 17,5 W

³⁵ Io 14,23 W

³⁶ Io 10,27 Vi

³⁷ Ps 2,12 Vi

³⁸ Mt 17,5 Vi

³⁹ Io 14,23 Vi

⁴⁰ Eph 4,5-6

⁴¹ II Tim 2,20 Vi

⁴² *Dictum Gregorii non repertum.*

⁴³ *M marg.:* Haec definitio ecclesiae cum antithesi dura non habetur in confessione Stoeckeliana. Conf. Apologia August. Confess. pag. 147-149. seqq. item p. 141. Nec statim censendum est etc. [BS 232, 244-246] Add. art. Smalcald. pag. 335. Eodem modo haec intelligenda sunt, habita semper ante oculos distinctione inter ecclesiam Romanam et curiam Romanam sive papalem. Papatus enim ecclesiae Romanae tanquam vitium et gangraena adhaeret. vid. Carpzovii Isagoge in libr. symbolicos eccl. Luth. pag. 117. 192. 309. 328. et 875. Conf. responsionem Philippi Melanchthonis ad articulos Bavaricos in praef. vid. Corpus doctrinae Phil. Melanchthon.

⁴⁴ Mc 16,16 W

⁴⁵ Mc 16,16 Vi

⁴⁶ Mt 18,14

⁴⁷ Lc 22,19-20 W

⁴⁸ Lc 22,19 Vi

⁴⁹ *Hoc dictum Chrysostomi non repertum.*

⁵⁰ *Hoc dictum Chrysostomi non repertum.*

⁵¹ XXII. Laicis datur utraque species sacramenti in coena Domini, quia hic mos habet mandatum Domini Matth. 26: Bibite ex hoc omnes. Ubi manifeste praecipit Christus de poculo, ut omnes bibant. Et ne quis possit cavillari, quod hoc ad sacerdotes tantum pertineat, Paulus ad Corinthios exemplum recitat, in quo apparet totam ecclesiam utraque specie usam esse. Et diu mansit hic mos in ecclesia, nec constat, quando aut quo auctore primum mutatus sit, tametsi cardinalis Cusanus recitet, quando sit approbatus. Cyprianus aliquot locis testatur sanguinem populo datum esse. Idem testatur Hieronymus, qui ait: Sacerdotes eucharistiae ministrant et sanguinem Christi populis dividunt. Imo Gelasius Papa mandat, ne dividatur sacramentum, Distinctio II de consecratione, caput Comperimus. Tantum consuetudo non ita vetus aliud habet. Constat autem, quod consuetudo contra mandata Dei introducta non sit probanda, ut testantur canones. Distinctio VIII, caput Veritate, cum sequentibus. Haec vero consuetudo non solum contra scripturam, sed etiam contra veteres canones et exemplum ecclesiae recepta est. Quare si qui maluerunt utraque specie sacramenti uti, non fuerunt cogendi, ut aliter facerent cum offensione conscientiae. Et quia divisio sacramenti non convenit cum institutione Christi, solet apud nos omitti processio, quae hactenus fieri solita est.

⁵² Sacramentum altaris est verum corpus et verus sanguis Domini nostri Iesu Christi sub pane et vino (unter dem Brot und Wein) nobis christianis ad manducandum ac bibendum ab ipso Christo institutum.

⁵³ Quid ergo sacramentum altaris esse dicemus? Responde esse verum corpus et sanguinem Domini nostri Iesu Christi in et sub pane et vino per verbum Christi, quod nobis christianis manducandum et bibendum praecepit et proposuit.

⁵⁴ Decimus articulus approbatus est, in quo confitemur nos sentire, quod in coena Domini vere et substantialiter adsint corpus et sanguis Christi et vere exhibeantur cum illis rebus, quae videntur, pane et vino, his qui sacramentum accipiunt...

⁵⁵ Wir bekennen, daß aus vermög dieser Wort „Das ist mein Leib, das ist mein Blut“ der Leib und das Blut Christi wahrhaftiglich (hoc est substantive et essentialiter, non autem quantitative vel qualitative vel localiter) im Nachtmahl gegenwärtig sei und gegeben werde.

⁵⁶ Audivimus D. Bucerum explicantem suam et aliorum, qui una adfuerunt, sententiam de sacramento corporis et sanguinis Christi hoc modo. 1. Confitentur iuxta verba Irenei constare eucharistiam duabus rebus, terrena et coelesti. Itaque sentiunt et docent cum pane et vino vere et substantialiter adesse, exhiberi et sumi corpus Christi et sanguinem. 2. Et quanquam negant fieri transubstantiationem, nec sentiunt fieri localem inclusionem in pane aut durabilem aliquam coniunctionem extra usum sacramenti: tamen concedunt sacramentali unione panem esse corpus Christi, hoc est, sentiunt porrecto pane simul adesse et vere exhiberi corpus Christi. Nam extra usum, cum asservatur in pixide aut ostenditur in processionibus, ut fit a papistis, sentiunt non adesse corpus Christi. 3. Deinde hanc institutionem sacramenti sentiunt valere in ecclesia, nec pendere ex dignitate ministri aut summentis. Quare sicut Paulus ait etiam indignos manducare, ita sentiunt porrigi vere corpus et sanguinem Domini etiam indignis et indignos sumere, ubi servantur verba et institutio Christi. Sed tales sumunt ad iudicium, ut Paulus ait, quia abutuntur

sacramento, cum sine poenitentia et sine fide eo utuntur. Ideo enim propositum est, ut testetur illis applicari beneficia Christi et fieri eos membra Christi et ablui sanguine Christi, qui agunt poenitentiam et erigunt se fide in Christum. (CR 3,75 sq; WA.B 12,209 sq)

⁵⁷ De sacramento altaris statuimus panem et vinum in coena esse verum corpus et sanguinem Christi et non tantum dari et sumi a piis, sed etiam a malis christianis et impiis.

⁵⁸ Mt 3,8

⁵⁹ XI. De poenitentia docent, quod lapsis post baptismum contingere possit remissio peccatorum quocumque tempore, cum convertuntur, et quod ecclesia talibus redeuntibus ad poenitentiam impertire absolutionem debeat. Constat autem poenitentia, hoc est, conversio impii, proprie his duabus partibus: altera est contritio, hoc est terrores incussi conscientiae agnito peccato, in quibus et iram Dei agnoscimus et dolemus nos peccasse et peccata detestamur ac fugimus. Sicut Ioel concionatur: Scindite corda vestra et non vestimenta vestra et convertimini ad Dominum Deum vestrum etc. Altera pars est fides, quae concipitur ex evangelio seu absolutione et credit propter Christum certo remitti peccata et consolatur conscientiam et ex terroribus liberat. De qua fide Paulus loquitur, cum ait: Iustificati fide pacem habemus. Deinde sequi debent boni fructus poenitentiae, hoc est, obedientia erga Deum iuxta illud: Debitores sumus non carni, ut secundum carnem vivamus. Si enim secundum carnem vivetis, moriemini. Sed si spiritu actiones corporis mortificabitis, vivetis. Damnant Novatianos, qui volebant absolvere eos, qui lapsi post baptismum redibant ad poenitentiam. Damnant et illos, qui non docent remissionem peccatorum per fidem gratis propter Christum contingere, sed contendunt remissionem peccatorum contingere propter

dignitatem contritionis, dilectionis aut aliorum operum et iubent dubitare conscientias in poenitentia, an consequantur remissionem, et affirmant hanc dubitationem non esse peccatum. Damnant et istos, qui canonicas satisfactiones docent necessarias esse ad redimendas poenas aeternas aut poenas purgatorii, et si fatemur bonis operibus mitigari praesentes calamitates, sicut Esaias docet, cap. 58.: Frange esurienti panem tuum etc. Et requiem tibi dabit Dominus semper. Reiciunt et indulgentias, qui sunt condonationes commenticiarum satisfactionum. Damnant et anabaptistas, qui negant semel iustificatos iterum posse amittere spiritum sanctum. Damnant et illos, qui contendunt, aliquibus tantam perfectionem in hac vita contingere, ut ne quidem possint iterum peccare.

⁶⁰ XV. De ritibus ecclesiasticis, qui sunt humana auctoritate instituti, docent ritus illos servandos esse, qui sine peccato servari possunt et ad tranquillitatem et bonum ordinem in ecclesia conducunt, ut certae feriae, certae cantiones piaae et alii similes ritus. Sed hoc ipso genere docent non esse onerandas conscientias superstitiosis opinionibus, hoc est, non est sentiendum ordinationes illas humanas esse iustitiam coram Deo aut mereri remissionem peccatorum aut cultus necessarios esse ad iustitiam evangelii. Sed sentiendum est, quod sint res adiaphorae, quae extra casum scandali omitti possint. Sed illi peccant, qui cum scandalo eas violant, ut qui suarum ecclesiarum tranquillitatem temere perturbant etc. Reiciuntur igitur traditiones, quae sine peccato non possunt observari, ut traditio de coelibatu. Reiicitur et impia opinio de traditionibus et votis, in qua fingitur cultus humana auctoritate excogitatos mereri remissionem peccatorum, esse satisfactiones pro peccatis etc. Cuiusmodi falsae persuasiones de votis, de certis ieiuniis etc. in ecclesia ab indoctis sparsae sunt.

⁶¹ XVI. De rebus civilibus docent, quod legitimae ordinationes civiles sint bona opera et ordinationes Dei, sicut Paulus testatur: Quae sunt potestates, a Deo ordinatae sunt. Docent igitur, quod christianis liceat magistratus gerere, exercere iudicia, iudicare res ex imperatoriis et aliis praesentibus legibus, supplicia iure constituere, iure bellare, militare, lege contrahere, tenere proprium, iusiurandum postulantis magistratibus dare, contrahere legitima coniugia, artes probatas legibus exercere. Damnant anabaptistas, qui interdiciunt haec civilia officia christianis. Damnant et illos, qui evangelicam perfectionem collocarunt in desertione civilium officiorum, cum evangelica perfectio sit spiritualis, hoc est, consistat in motibus cordis, in timore Dei, fide, dilectione, obedientia. Evangelium enim concionatur de quadam aeterna iustitia cordis. Nec abolet interim politiam aut oeconomiam, sed maxime postulat eas in hac vita corporali conservari, tamquam ordinationes Dei, et in talibus ordinationibus exercere caritatem. Itaque christiani necessario debent obedire praesentibus magistratibus ac legibus, nisi cum iubent peccare; tunc enim magis debent obedire Deo quam hominibus. Actorum 4.

⁶² Eph 5,5 W

⁶³ Publica querela fuit de malis exemplis sacerdotum, qui non continebant. Quam ob causam et Pius Papa dixisse fertur, fuisse aliquas causas, cur ademptum sit sacerdotibus coniugium, sed multo maiores esse causas, cur reddi debeat. Sic enim scribit Platina. Cum igitur sacerdotes apud nos publica illa scandala vitare vellent, duxerunt uxores ac docuerunt, quod liceat ipsis contrahere matrimonium. Primum, quia Paulus dicit: Unusquisque habeat uxorem suam propter fornicationem. Item: Melius est nubere, quam uri. Secundo, Christus inquit: Non omnes capiunt verbum hoc, ubi docet non omnes homines ad caelibatum idoneos esse, quia Deus creavit hominem ad

procreationem, Genes. I. Nec est humanae potestatis sine singulari dono et opere Dei creationem mutare. Igitur qui non sunt idonei ad caelibatum, debent contrahere matrimonium. Nam mandatum Dei et ordinationem Dei nulla lex humana, nullum votum tollere potest. Ex his causis docent sacerdotes sibi licuisse uxores ducere. Constat etiam in ecclesia veteri sacerdotes fuisse maritos. Nam et Paulus ait episcopum eligendum esse, qui sit maritus. Et in Germania primum ante annos quadringentos sacerdotes vi coacti sunt ad caelibatum, qui quidem adeo adversati sunt, ut archiepiscopus Moguntinus, publicaturus edictum Romani Pontificis de ea re, paene ab iratis sacerdotibus per tumultum oppressus sit. Et res gesta est tam inciviliter, ut non solum imposterum coniugia prohiberentur, sed etiam praesentia, contra omnia iura divina et humana, contra ipsos etiam canones, factos non solum a Pontificibus, sed a laudatissimis synodis, distraherentur. Et cum senescente mundo paulatim natura humana fiat imbecillior, convenit prospicere, ne plura vitia serpent in Germaniam. Porro Deus instituit coniugium, ut esset remedium humanae infirmitatis. Ipsi canones veterem rigorem interdum posterioribus temporibus propter imbecillitatem hominum laxandum esse dicunt. Quod optandum est, ut fiat et in hoc negotio. Ac videntur ecclesiis aliquando defuturi pastores, si diutius prohibeatur coniugium. Cum autem exstet mandatum Dei, cum mos ecclesiae notus sit, cum impurus caelibatus plurima pariat scandala, adulteria et alia scelera digna animadversione boni magistratus: tamen mirum est nulla in re maiorem exerceri saevitiam quam adversus coniugium sacerdotum. Deus praecipit honore afficere coniugium; leges in omnibus rebus publicis bene constitutis, etiam apud ethnicos, maximis honoribus ornaverunt. At nunc capitalibus poenis excruciantur, et quidem sacerdotes, contra canonum voluntatem, nullam aliam ob causam

nisi propter coniugium. Paulus vocat doctrinam daemoniorum, quae prohibet coniugium I. Timoth. 4. Id facile nunc intelligi potest, cum talibus suppliciiis prohibitio coniugii defenditur. Sicut autem nulla lex humana potest mandatum Dei tollere, ita nec votum potest tollere mandatum Dei. Proinde etiam Cyprianus suadet, ut mulieres nubant, quae non servant promissam castitatem. Verba eius sunt haec, libro primo epistolarum ep. XI.: Si autem nolunt perseverare aut non possunt, melius est, ut nubant, quam in ignem deliciis suis cadant; certe nullum fratribus aut sororibus scandalum faciant. Et aequitate quadam utuntur canones erga hos, qui ante iustam aetatem voverunt, quomodo fere hactenus fieri consuevit.

⁶⁴ Rm 13,1

⁶⁵ Rm 8,29

⁶⁶ Mt 11,27 W

⁶⁷ Io 6,44 W

⁶⁸ Mt 11,27 Vi

⁶⁹ Io 6,44 Vi

⁷⁰ XVIII. De libero arbitrio docent, quod humana voluntas habeat aliquam libertatem ad efficiendam civilem iustitiam et deligendas res rationi subiectas. Sed non habet vim sine spiritu sancto efficiendae iustitiae spiritualis, quia Paulus dicit: Animalis homo non percipit ea, quae sunt spiritus Dei. Et Christus dicit: Sine me nihil potestis facere. Efficitur autem spiritualis iustitia in nobis, cum adiuvamur a spiritu sancto. Porro spiritum sanctum concipimus, cum verbo Dei assentimur, ut nos fide in terroribus consolemur. Sic ut Paulus docet, cum ait: Ut promissionem spiritus accipiatis per fidem. Haec totidem verbis dicit Augustinus libro tertio Hypognoticon: „Esse fatemur liberum arbitrium omnibus hominibus, habens quidem iudicium rationis, non per quod sit idoneum in his, quae ad Deum pertinent, sine Deo aut inchoare aut certe peragere,

sed tantum in operibus vitae praesentis tam bonis quam malis. Bonis dico, quae de bono naturae oriuntur, id est velle laborare in agro, velle manducare et bibere, velle habere amicum, velle habere indumenta, velle fabricare domum, uxorem velle ducere, pecora nutrire, artem discere diversarum rerum bonarum, velle quidquid bonum ad praesentem pertinet vitam. Quae omnia non sine divina gubernatione subsistunt, immo ex Deo et per ipsum sunt et esse coeperunt. Malis vero dico, ut est velle idolum colere, velle homicidium etc.” Haec Augustini sententia praeclare docet, quid libero arbitrio tribuendum sit, et diserte discernit civilem disciplinam seu exertitia rationis humanae a spiritualibus motibus, vero timore, patientia, constantia, fide, invocatione, in asperrimis tentationibus inter insidias diaboli, in terroribus peccati. In his certe opus est regi nos et iuvari a spiritu sancto, sicut Paulus inquit: spiritus adiuvat infirmitatem nostram. Damnamus Pelagianos et similes, qui docent, quod sine spiritu sancto solis naturae viribus possimus Deum super omnia diligere, legem Dei facere quo ad substantiam actuum. Haec somnia ingenue et necessario reprehendimus, obscurant enim beneficia Christi. Nam ideo proponitur in evangelio mediator Christus, et promittitur misericordia, quia humana natura non potest satisfacere legi. Sicut Paulus testatur, cum ait Rom. 8.: Sensus carnis inimicitia est adversus Deum. Legi enim Dei non est subditus, ac ne potest quidem subiici. Quanquam enim externa opera aliquo modo potest efficere humana natura per sese, potest enim continere manus a furto, a caede, tamen interiores motus, ut verum timorem, veram fiduciam, patientiam, castitatem non potest efficere, nisi spiritus sanctus gubernet et adiuvet corda nostra. Et tamen in hoc loco illud etiam docemus Dei mandatum esse, ut etiam carnales coerceantur diligentia rationis et illa

civili disciplina, sicut Paulus inquit: Lex est paedagogus in Christum. Item: Lex est iniustus posita.

⁷¹ Io 8,44 V

⁷² Ex 20,7; Dt 5,11 W

⁷³ Ex 20,3.7; Dt 5,7.11 Vi

⁷⁴ XXI. Invocatio est honos, qui tantum Deo omnipotenti praestandus est, videlicet patri aeterno et filio eius ac servatori nostro Iesu Christo et spiritui sancto. Ac proposuit nobis Deus filium suum Iesum Christum mediatorem et pontificem interpellantem pro nobis. Propter hunc solum testatur nostras preces audiri et accipi iuxta illud: Quidquid petieris patrem in nomine meo, dabit vobis. Item: Unus est mediator Dei et hominum. Ergo invocantes Deum offerant suas preces per filium Dei, sicut in fine precum in ecclesia dici solet: Per Iesum Christum est. Haec de invocatione doceri necesse est, sicut alias copiosius de invocatione nostri scripserunt. Econtra vero taxanda et ex ecclesia prorsus eiicienda est consuetudo invocandi sanctos homines, qui ex hac vita decesserunt, quia hic mos gloriam soli Deo debitam transfert ad homines, tribuit mortuis omnipotentiam, quod sancti aspiciant motus cordium, tribuit item mortuis officium mediatoris Christi, et haud dubie obscurat gloriam Christi. Ideo totum morem invocandi sanctos homines, qui ex hac vita discesserunt, damnamus et fugiendum esse censemus. Sed illud prodest recitare veras historias piorum, quia exempla utiliter docent, si recte proponantur. Cum audimus Davidi condonatum esse lapsum, confirmatur fides in nobis quoque, constantia martyrum veterum nunc quoque confirmat animos piorum. Ad hanc utilitatem recitare historias utile est. Sed tamen prudentia in accomodandis exemplis opus est.